

ÚJ PARLAMENTARIZMUS

ÍRTA
REDEI JÓZSEF

BUDAPEST 1913
POLITZER ZSIGMOND ÉS FIA KÖNYVKERESKEDÉSE

A szerző minden jogot, a fordítás jogát is fentartja magának.

Uránia könyvnyomda Budapest, VII., Dohány-utca 10.

Előszó.

„Új parlamentarizmus” a címe e könyvnek, mert a parlamentarizmus diadalmasan előretörő új formájáról: az arányos (proporcionális) választójogról van benne szó. Néhány évtizeddel ezelőtt még a többségi választások formáját tekintették a demokrácia lényegének. Ma már az egész világon átment a köztudatba, hogy a többségi elv a választásokra alkalmazva tényleg csak egy tartalom nélküli forma, mely egy fikció kedvéért a lényegét áldozta fel. A proporcionális választójog a régi formát, ezt az elavult fikciót áldozza fel a lényeg kedvéért. A demokrácia szervezettségében éli életét. Ez a szervezettség eddig a többségi elven épült fel. Az alap rossznak bizonyult, mert a kisebbséget segítette föl a többségi elv alapzatára. Az arányos képviselőlet jelszava az, hogy a többség a többségé. Fegyvere az igazságosság, a melynek mindig nehéz volt az útja. De az igazságban természeti erők ereje lakozik. Az igazi demokrácia érvényesülésének ellenzői sokáig azt hangoztatták, hogy az arányosság megvalósításának leküzdhetetlen technikai akadályok állnak az útjában. Ezen nem lehet csodálkozni. Hisz még Thiers is képtelenségnek gondolta, hogy Franciaországban valamikor a vasút fog a dilizsánsz helyére lépni. Ma már tudjuk, hogy vasúton is lehet utazni. Ma már tudjuk, hogy a népképviselőlet igazságos arányosságu összeállításának is meg van a maga fényesen működő mechanizmusa. Az arányos választójog az egész világon diadalmasan tör előre. Magyarország mindig messze el szokott maradni a civilizált országok mögött, ha igazságos új eszmék megvalósításáról van szó. Ez nem is lesz másképp addig, a míg itt egy privilegizált kis csoport dönthet az ország millióinak sorsa fölött. De erős a hitem, hogy sokáig már nem késchetik a mi renaissance-unk sem s hogy akkor gyorsabb lesz hazánkban az igazságos új eszméknek az útja is.

A többségi választási rendszer csődje.

A parlamenti választásoknak rendszere az európai államokban a XIX. század végéig általában a többségi elven épült fel. A parlamenti választásoknak többségi rendszerét Mehrheitswahlsystem, Systeme de representation majoritaire) több mint egy évszázadon keresztül a parlamentarizmus egyik alapvető megingathatatlan dogmájának s a demokrácia természetes folyamányának tekintették. A többségi rendszer lényege az, hogy a kerületenként történő parlamenti választások eredményét a leadott szavazatok többsége dönti el. A többségi rendszer egyaránt alkalmazható egy és többképviselőjű kerületekre is. A többségi rendszer lényege szempontjából azután egészen mellékes az, hogy a megválasztáshoz a leadott szavazatoknak abszolút többsége szükséges-e avagy elegendő a relatív többség is. Ez csak a többségi rendszeren alapuló választások okozta aránytalanságok kisebb vagy nagyobb fokára bír befolyással. A többségi rendszerből következik, hogy a kerületek kisebbségi pártjai nem küldhetnek képviselőket a parlamentbe. A többségi rendszeren alapuló választási küzdelem eredménye az, hogy egy párt a teljes diadal, míg a többieké a teljes bukás. A többségi rendszernek ez a jellege a legsúlyosabb közéleti visszasságok forrása s a demokratikus eszmének legnagyobb veszedelmét rejti magában.

1. Többségi választási rendszer mellett megtörténhetik az, s ez még a legkisebb baj, hogy a képviselők nagy részét egy egész jelentéktelen kis többség választja meg. Az 1910. évi francia választások alkalmával 67 képviselő 300-nál kisebb többséggel választatott meg, míg a 600-nál kisebb többséggel megválasztatott képviselők száma 150 volt.

* Lachappelle: La représentation proportionnelle en France et en Belgique. Paris. 1911. 20—30. 1.

2. Megtörténhetik az is, hogy a megválasztott képviselők nem is nyerik el a szavazatok többségét s hogy ilyenképpen a kisebbség választja a képviselőket. Szolgáljanak példakul erre nézve ugyancsak az 1910. évi francia választásokból merített következő esetek: A toulouse-i első kerületben a szocialista jelölt 7694 szavazattal lett megválasztva, míg radikális és progresszista ellenfeleire együttvéve $(6738+3737)=10475$ szavazatot esett. A vendome-i kerületben a független szocialista jelölt 8111 szavazattal választott meg, a két ellenfelére esett összesen $(7146+4537)=11683$ szavazattal szemben stb. stb.*

3. Tekintettel arra, hogy a többségi rendszer mellett 1 szavazattöbbség is elegendő a megválasztáshoz, tehát 1 szavazat hiánya is bukást jelent s tekintettel arra, hogy gyakran a kisebbség választja a képviselőket, természetes, hogy a választások eredménye nem tünteti fel hiven az ország pártjainak tényleges erőviszonyait s így az egyes pártokra leadott szavazatok összege és az egyes pártokra eső mandátumok száma között a legnagyobb aránytalanságok merülhetnek fel s megtörténhetik az is, hogy a választópolgárok kiebbsége által választott képviselők alkotják a parlamenti többséget. Ennek a lehetősége annál nagyobb, minél nagyobb aránytalanságot tüntet fel a választó kerületek beosztása.

Franciaországban 1881-ben a megválasztott képviselőkre leadott szavazatok az összes szavazatok 45%-át tették ki.**

Hollandiában 1886-ban a liberálisok 47,613 szavazattal 47, — míg a konzervatívok 53,826 szavazattal csupán 39 mandátumot kaptak.***

Az északamerikai egyesült államokban az 1884. évi kongresszusi választások alkalmával a republikánusokra leadott szavazatok az összes szavazatok 48%-át az általuk elnyert mandátumok pedig a mandátumok 68%-át tették ki.****

Az 1892. évi kongresszusi választásoknál a demokraták az összes szavazatok 47.2%-ával a mandátumok 59.8%-át nyerték el.*****

* Lachapelle: i. m. 30—33. 1.

** Goblet d'Alviella: La représentation proportionnelle en Belgique. Paris—Bruxelles, 1900., 4. 1.

*** Goblet d'Alviella: i. m. 5. 1.

**** Goblet d'Alviella: i. m. 5. 1.

***** Humphreys: *Proportional representation*, London, 1911. 26. 1.

Az 1894. évi választás republikánus többséget adott 134 mandátummal. Ennek a többségnek arányos választás esetén kisebbséggé (—7) kellett volna átalakulnia.*

Angliában az 1886. évi választások alkalmával a liberálisok 54.817 szavazattal kaptak többet mint a konzervatívok, mégis ez utóbbiak nyerték el a mandátumoknak nagy többségét. A liberálisokra 283 — a konzervatívokra 387, tehát 104-el több mandátum esett.**

Az 1905. évi magyar országai képviselőválasztások alkalmával a Kossuth-párt 267.866 szavazattal csak 165 mandátumot, míg a szabadelvű párt 272.448 szavazattal csak 159 mandátumot nyert el. A magyarországi 1910. évi képviselőválasztások alkalmával a nemzeti munkapárt 379.888 szavazattal 255 mandátumot nyert el, míg a többi pártok 427.737 szavazatára csak 158 mandátum jutott.

Hogy a többségi rendszer mellett nemcsak szórványosan fordulhat elő az az eset, hogy a választók többsége az, mely nincs képviselve, azt a Franciaországban 1876 tól 1906-ig lefolyt választások adatait feltüntető következő kimutatás is igazolja.***

É v	Képviselt választók	Nem képviselt választók
1876	4,458 584	5 422,283
1877	5,059.106	5,048.551
1881	4,567.062	5,600.000
1885	4,042.964	6,000.000
1889	4,526.189	5,800.000
1893	4,513.511	5 930.000
1898	4,906.000	5,633.000
1902	5,159.000	5,818 000
1906	5,209.606	6,383.852

Érdekes példái a választási aránytalanságoknak az 1910. decemberi sheffieldi választás eredményei:

Kerület	Ministeriális szavazatok	Unionista szavazatok	Ministeriális többség	Unionista többség
Attercliffe	6532	5354	1178	—
Brightside	5766	3002	1864	—
Central	3271	3455	—	184
Eccleshall	5849	6039	—	190
Hallam	5533	5788	—	195
	27.011	24.538	2473	569

* Humphreys: i. m. 26. l.

** u. o 329. l.

*** René Paquet: *Exposé théorique et pratique de la représentation proportionnelle.* Paris 1910. 20. l.

Dacára annak, hogy a kormánypártnak egy kerületbeli többsége önmagában is nagyobb volt, mint az unionistáké 3 kerületben együttvéve, a kormánypárt mégis csak 2 mandátumot kapott, míg az unionisták 3-at.* Hogy a többségi rendszer mellett minő aránytalanságok fordulhatnak elő a pártok számereje és az egyes pártok által elnyert mandátumok költ azt az 1904. évi olasz választások eredménye is mutatja.**

Pártok	Szavazatok	Mandátum
Monarchisták	954,322	401
Radikálisok	100,440	32
Republikánusok	63,425	24
Szocialisták	317,790	29
Klerikálisok	10,848	3

A többségi rendszerrel együtt járó aránytalanságokat az 1885—1910.évig lefolyt angol alsóházi választások eredményeit feltüntető alábbi táblázat is fényesen illusztrálja.***

Általános választások	Mandátum többség	Szavazat többség
1885	Liberális 158	Liberális 564,391
1886	Konzervatív 104	Liberális 54,817
1892	Liberális 44	Liberális 190,974
1895	Konzervatív 150	Konzervatív 117,473
1900	Konzervatív 134	Konzervatív 157,417
1906	Liberális 356	Liberális 901,017
1910 jan.	Liberális 124	Liberális 495,683
1910 dec.	Liberális 126	Liberális 355,944

Mindenekelőtt is szembeötlő, hogy az 1886. évi választások alkalmával dacára annak, hogy a liberálisok nyerték el a szavazatok többségét, mégis a konzervatívok óriási (104) mandátum többlettel tettek szert a parlamenti többségre. 1892-ben a liberálisok 190.974 szavazattöbbséggel csak 44 mandátumtöbbletkez jutottak, míg 1895-ben a konzervatívok 117.437, tehát sokkal kisebb szavazattöbbséggel 150 mandátumplust értek el. 1900-ban a konzervatívok dacára annak, hogy közel 40.000 szavazattöbblettel gyarapodtak, mégis 16 mandátumot veszítettek. Az 1910. decemberi választások alkalmával a liberálisok annak ellenére, hogy az 1910 januári választásokkal szemben közel 150.000 szavazatot veszítettek, mégis két mandátummal gyarapodtak.

* Humphreys: i. m. 23. 1.

** Caetani: *La riforma elettorale, il sistema proporzionale e l'evoluzione del parlamentarismo*. Roma, 1909. 126—127. 1.

*** Humphreys: i. m. 19. 1.

Az 1884—1912-ig terjedő esztendőkből lefolyt németországi birodalmi gyűlési választások eredményeinek a két legnagyobb pártra vonatkozó alábbi adatai is érdekes példát szolgáltatják e többségi választási rendszerrel együtt járó aránytalanságoknak.*

Év	C e n t r u m		Szociáldemokrata párt	
	Szavazat	Mandátum	Szavazat	Mandátum
1884	1.282,000	99	550,000	24
1887	1.516,200	98	763,100	11
1890	1.342,100	106	1.427,300	35
1893	1.468,500	196	1.786,700	44
1898	1.455,100	102	2.107,100	56
1903	1.875,300	100	3.010,800	81
1907	2.179,800	105	3.259,000	43
1912	1.996,800	90	4.250,400	110

A többségi rendszer aránytalanságai mellett tesz bizonyosságot az 1872—1898. években lefolyt belgiumi választások eredményeit feltüntető alábbi táblázat is, amelyben a tényleges eredmények szembe vannak állítva az arányos választási rendszertől várható eredményekkel:**

Év	Mandátumok száma		A mandátumok arányos felosztása	
	Klerikális	Antiklerikális	Klerikális	Antiklerikális
1870	70	52	67	57
1872	43	20	41	22
1874	26	30	30	32
1876	42	21	33	30
1878	18	48	27	37
1880	40	26	32	34
1882	17	50	34	35
1884	67	2	42	27
1886	34	38	44	28
1888	44	2	26	20
1890	29	40	35	34
1892	92	60	80	72
1894	107	45	86	67
1896	72	5	47	28
1898	40	35	36	29

4. Minthogy a többségi rendszer mellett gyakran csak egy szavazattól függ a választás sorsa, a kerületekben valószínű szerencsejátékká válik a választás, noha a hivatalos

* Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, 1912. 327. 1.

** Barthélémy: L'organisation du suffrage et l'expérience belge-Paris, 1912. 520. 1.

apparátus minden tőle telhetőt megtesz, ott ahol ez lehet, a szerencse korrigálására. De ha a kerületekben egy vagy csak aránylag kevés szavazat dönti el a választás sorsát, akkor a parlamenti többség sorsát is néhány szavazat döntheti el s megtörténhetik az, hogy néhány száz szavazatnyi eltolódás folytán az eddigi parlamenti többségből kisebbség lesz, még akkor is, ha az országban jelentékeny többséggel bírna, ami oda vezethet, hogy a választási harcok szeszélyes hullámai egyszer az egyik, másszor a másik pártot dobják a felszínre. Igaz, hogy a parlamentáris váltógazdaságot a parlamentarizmus egyik főkövetelményének szokás tekinteni s ha ezt helyesnek is ismerjük el, *a parlamentáris váltó gazdaságot egészséges tünetnek csak akkor lehet tekinteni, ha az a reális erőviszonyokat juttatja kifejezésre s nem a pusztá szerencsének a megnyilatkozása.* A parlamentáris többségek változása mindig az ország életébe mélyen benyúló változásokkal szokott járnival s ha az egymást felváltó pártokat nagy elvi elientétek választják el egymástól, a hatalomcsere erős megrázkódtatásokkal járhat — különösen akkor, ha nem a tényleges párterőviszonyok változása idézte elő a többségi pártoknak az uralomban való cseréjét. A törvényhozási periódusok rövideége még inkább fokozhatja a folytonos rezsimváltások visszasságait. A többségi rendszernek szerencsejátékszerű jellege a parlamenti nívót is veszélyezteti, mert a többségi rendszer mellett a pártvezérek megválasztása is tisztára a szerencse dolga, mert könnyen megtörténhetik, hogy éppen a szükséges szakismeretekkel rendelkező, kipróbált és tapasztalukban gazdag egyének helyét hozzá nem értők foglalják el.* Az a körülmény pedig, hogy a többségi rendszer egyszer az egyik, másszor a másik pártot juttatja többségre, a kormányzásnak bizonyos mértékben szükséges stabilitását veszélyezteti.

5. A többségi rendszeren alapuló választások szerencsejátékszerű volta mellett meg van a lehetősége annak is, hogy valamely párt egyáltalán nem jut mandátumhoz vagy csak oly kevéshez, mely a parlamentáris kontrollt lehetetlenné teszi.

* Humphreys i. m. 58—60 l.

Az 1876. évi genfi *grand conseil* választások alkalmával 104 mandátum közül 100 jutott a radikális pártnak, míg 1878-ban az ellenpárt kapott 100-nál több mandátumot.

6. A többségi rendszer lehetővé teszi, hogy egyes vidékeken a kisebbségi pártok teljesen kizárassanak a parlamenti képviseltetésből. Pl. az 1910. januári angol alsóházi választások alkalmával Skóciában az unionisták 255.589 szavazattal 9 mandátumot kaptak, míg a liberálisok 352.334 szavazattal 59-et. Az unionisták a 9 mandátumot összesen 3156 szavazattöbbséggel szereztek meg. Csak 1600 unionistának elpártolása kellett volna ahhoz, hogy az unionista párt Skóciában V_4 milliányi szavazója dacára se jusson egy mandátumhoz sem. Ugyanezen választások alkalmával a liberálisok Surrey, Sussex és Kent grófságokban 134677 szavazattal egy mandátumot sem tudtak elnyerni.

Déli és nyugati Írország kisebbségi pártjai 1885—1911-ig egyáltalán nem voltak képviselve az angol alsóházban. Az 1906. évi választások alkalmával a walesi unionisták 17 kerület közül egyben sem tudtak mandátumhoz jutni, noha 52.637 szavazatot kaptak a liberálisok 91.620 szavazatával szemben. 13 kerületben az unionisták nem is állítottak jelöltet s így egész Walesben egyetlenegy mandátumhoz sem jutottak.*

A kisebbségek kizárása vagy azok teljes politikai passzivitását vagy a faji, vallási, nemzetiségi ellentétek kiélestedését vonja maga után. Humphreys szerint a többségi választások rendszere vezetett az írországi nacionalisták és unionisták közötti ellentétek elmérgesedésére s ugyancsak a többségi választások rendszerének tulajdonítja Anglia és Wales egységességének tökéletlenségét.**

A kisebbségi pártok kizárásának romboló hatására, a nemzetiségi kérdésnek a többségi választások rendszere okozta elfajulására klasszikus például szolgál Belgium: „A négy északi tartományt — írja Barthélémy*** — majdnem kizárólag a kelta eredetű, franciául beszélő wallonok lakják. A germán eredetű s a királyság lakóinak valamivel többet, mint a felét kitevő flamandok a déli öt tartománynak a lakói.

* Humphreys i. m. 21—22 l.

** Humphreys: i. m. 56—57 l.

*** i. m. 628 l.

A többségi rendszer uralma alatt a flamandokat majdnem kizárólag katolikus pártiak, a wallonokat pedig csak liberálisok és szocialisták képviselték. A flamandok földművesek, a wallonok iparosok és bányászok. A wallon területen is voltak katolikusok s a flamandok között is liberálisok. De 3 többségi rendszer teljesen tönkre tette a kisebbségeket. A flamand ellensége lett a wallonnak és viszont. Ez volt az, ami a pesszimiztákat azzal az aggodalommal töltötte el, hogy a belga-holland szakadással analog, újabb szakadás veszedelme fenyegeti az országot.

7. A többségi rendszer melegágya a választási korrupciónak. Ha a választási küzdelem csak teljes bukással vagy teljes diadallal végződhetik, ha csak néhány száz szavazatnyi eltolódástól függ a hatalom birtoka vagy ennek elvesztése, akkor az uralmon levő párt a hivatalos presszió minden eszközét fel fogja használni arra, hogy a hatalmat továbbra is kezében tartsa. A többségi rendszer mellett minden szavazatnak nagy lehet az értéke s szinte provokálja a megvesztegetés lehetőségét és a szavazatok árubabocsátását.

8. A többségi rendszer a választási küzdelmek elvadulásához vezetett. Ott ahol néhány szavazat dönt a pártok *léte* vagy nem léte felett, a választási harcnak szükségképpen a létért folyó küzdelem kérlelhetetlenségével kell lefolynia. A többségi rendszer alapján lefolyó választásoknál az egymás becsületében való gázolások és a legsúlyosabb atrocitások napirenden vannak. A gyűlölködésnek magasra csapó hullámai a választási harc után sem tudnak teljesen lecsillapulni s a gyűlöletnek s a boszúvágnak az érzete továbbra is benne él a legyőzöttek lelkében, úgy hogy a többségi rendszer a választási küzdelmek tömegpszichológiai rendelkezéseit valósággal krónikussá teszi.

9. A többségi rendszer a kerületi törzsfőnökök és klikkek tirannizmusára vezet, mert a többségi rendszer mellett csak a nagy pártok szállhatnak a siker reményével harcba s *így* az elégedetlenek kis csoportjainak a reménytelenség keserűségével kell a pártköteléket túrni *vagy* teljesen félreállani.

10. A többségi rendszer az új eszmeáramlatokat nem engedi szóhoz jutni a parlamentekben s az új eszmék híveit a katakombákba zárja *vagy* az utcára kergeti, ami a

kölcsönös megértésnek legnagyobb akadályja s a forradalom lehetőségét magában rejtő nagy feszültségek okozója szokott lenni.

11. Tekintettel arra, hogy a többségi rendszer lehetővé teszi azt, hogy a választók kisebbsége által választott képviselők alkotják a parlamenti többséget, ez a parlamenti kisebbségnek állandó jogcímet szolgáltat az obstrukcióra, mert a kisebbség joggal hivatkozhatik arra, hogy az obstrukcióval a többségi elvet akarja jogaihoz juttatni s hogy a parlamenti többség csak a választók kisebbségét képviseli. Az arányos képviselettel a kisebbségi pártok obstrukciójának jogcíme is megszűnének. „A proporcionalitás behozatala esetén — mondja Klöti — az extrém kisebbségek nem játszhatnak a vértanúk szerepét s nem folytathatnának obstrukciós *politikát azon* ürügy alatt, hogy a nép többsége áll mögöttük. Azon panaszuknak, hogy a választások alkalmával semmibe se veszik őket s a háttérbe szoríttatnak, nem volna többé alapja s kénytelenek volnának szorgalmas és tehetséges képviselők útján legitim módon küzdeni követeléseik érvényesítéséért; de a többség is ugyanezen kényszer alatt állana.” *

A többségi választási rendszernek ezek a visszasságai a többségi elv téves alkalmazásának az eredményei. A többségi elvet a francia forradalom hagyta örökségül az új demokráciákra, melyek azt minden kritika nélkül alkalmazták az állami élet mindazon vonatkozásaiban, ahol az összesség akaratának megállapítása válik szükségessé. A francia forradalom az autokráciát és az oligarchiát megdöntötte s helyükbe a nép uralmát állította. A nép akarata legyen döntő az állam életében. Azonban a nép is különböző felfogású és különböző akaratú egyénekből áll. Ha minden egyes állampolgár akarata önállóan érvényesülhetne, ez anarchiára vezetne. Kell tehát *egy* módnak lenni, mely az összesség akaratának megállapítását lehetővé teszi. A gyűlöletes oligarchia idejében egy kis embercsoportnak, a nép egy elenyésző kisebbségének az akarata volt az irányadó s így az oligarchia természetéből merített mintegy *argumentum*

* Klöti: *Die Proportionalwahl in der Schweiz. Zeitschrift für schweizerische Statistik.* 1901. 220. 1.

a contrario-ból kifolyólag természetesnek látszott az a gondolat, hogy most már ne a kisebbségnek, hanem a többségnek az akarata legyen az irányadó a milliók sorsának intézésénél.* Ez a gondolat teremtette meg a demokráciának legalapvetőbb s dogmává erősödött azt a fikcióját, hogy a többség akarata = az egésznek akarata. És ez helyes is akkor, ha valaminek elhatározásáról, döntésről van szó, mert kell egy olyan *modus vivendi*-nek lenni, melynek segítségével a nép akarata megállapítható. De teljesen elhibázott dolog és a demokrácia alapeszméjének félreértésen alapult a többségi elvnek a parlamenti választásokra való alkalmazása. A többségi rendszer mellett, amint láttuk, a választópolgárok kisebbségének szavazatai is megteremthetik a parlamenti többséget. De akár képviseli a parlamenti többség a választók többségét, akár nem, kétségtelenül az, hogy a többségi rendszer mellett a választók óriási tömegei a parlamentben való képviseltetésből ki vannak zárva s így a többségi rendszer a képviseltetésből kizárt választói jogát hatékonyságától teljesen megfosztja, azt nullifikálja s így végeredményben a képviseletből kizárt választók tényleges helyzetét azonossá teszi a választójogból kizárt helyzetével. Egy olyan parlamentben azonban, melyben akár azért, mert az állampolgárok nagy tömege nem bír választójoggal, akár azért, mert abban a választópolgároknak egyik fele vagy felét megközelítő része képviselettel nem bír: a nép vagy mondjuk választói testület valóságos többségének akarata sohasem juthat kifejezésre. Az ilyen parlamentekben még a legszélesebb körű választói jog mellett is legfeljebb csak a képviseltek többségének az akarata érvényesülhet és sohasem az összes választók többségének akarata, sőt gyakran előfordulhat az is, hogy épen a választók kisebbségének képviselőiből kialakuló többség kezében van letéve a döntés joga. Ez pedig nem más, mint a demokratikus eszméknek a szatírja, ami a demokrácia egyik alapvető elvének, a többségi elvnek a teljes diszkreditálására vezetett.

A többségi elv fikciójának a döntésekre, elhatározá-

* Cahn: Das Verhältnisswahlsystem in den modernen Kulturstaaten. Berlin, 1909. 68 l.

sokra való alkalmazása egy olyan szükséges expediens, amely nélkül köztestületek eredményes működése el sem képzelhető. De a többségi elvnek a döntésekre való alkalmazása, mint láttuk, csak akkor lehet a reprezentatív demokráciákban eleven valóság, ha a döntésben a választóknak politikai létjogosultsággal bíró minden csoportja képviselői útján részt vehet. A politikai létjogosultság határát az összes szavazók és képviselők arányosságát kifejező minimális választói erőegység határozza meg. A többségi választási rendszer a választóknak közös érdekek vagy szempontok köré való természetes csoportulására egyáltalán nincsen tekintettel s a többségi elv fikcióját egy másik fikcióra: a kerületek homogenitásának a fikciójára építi fel. A feltevés az, hogy a kerületek földrajzi egységében a kerületi lakosság érdekeinek az egységessége is benrejlőnek tekintendő. Egységes érdekűek akarátát pedig egyedül a többségi elv alapján lehet megállapítani. De a kerületek lakosságának érdekközösségéről a mai társadalmi és gazdasági viszonyok mellett beszélni nem lehet. „A modern forgalmi viszonyok — mondja Cahn — a modern szabad költözködés, a modern kapitalizmus, a nagyipar és a nagykereskedelem, a városok hatalmas fellendülése, a régi vidéki kerületek eliparosodása, a függő helyzetben lévő és kezük munkájából élő emberek elszaporodása s evvel kapcsolatban a szociális osztályellentétek kiéleződése az állampolgárok túlnyomó részét össze-vissza kavarták. A mind határozotabban kidomborodó politikai harc, a lakosságnak már nemcsak egy részére szorító harca a vallási és világfelfogásbeli különbségeknek, a társadalmi felfogások különbözősége a szellemi élet összes területein erős ellentéteket hozott létre. A földrajzilag körülhatárolt kerületek vallási, politikai és gazdasági egységessége ilyképen romokban hever. A hivatások, a politikai és vallási meggyőzések s a társadalmi hovatarozandóság különbözőségeit ma erősebben érzik, mint a területi és faji ellentéteket, az osztályhoz tartozás, a világfelfogás közös kötelekei erősebbek, mint a közös szülőföldnek és leszármazásnak a kötelekei. Ezen közös érdekek közül egyiknél az egyik, másiknál a másik kelti fel az összetartozás érzetét. A közös valamennyiben az, hogy ezen

érdekek egyike sem lokális természetű.* A többségi elv fikciója tehát azon a másik fikción épül fel, hogy a választókerületek földrajzi egységével a választók érdekközösségének egysége is találkozik, noha a kerületek keretén belül élő választókat a legkülömbözőbb érdekek ellentétei választják el egymástól s a kerületi határok az országban szerteszéjjel szórt közös érdeküeket meggátolják abban, hogy erőiket egyesítve valóságos számerejüknek megfelelő helyet foglalhassanak el ott, ahol az ő sorsuk felett is döntenek. A többségi elvnek ilyen irreális alapon való alkalmazása nemcsak a valóságos többségi akarat jogos megnyilatkozásának áll útjában, hanem az egyes kerületek kisebbségeinek választói jogosultságát is teljesen illuzóriussá teszi.

A parlamentarizmus meghamisításában a kerületek geográfiai egységének a választók érdekközösségével való összezavarásán kívül egy másik fogalomzavarnak is nagy része van. Ez a választói jognak (*droit de vote*) és a képviseltetéshez való jognak (*droit de représentation*) egymástól való különválasztása. Amott egy fiktív egységről, itt egy egységnek hamis bifurkációjáról van szó. Viktor Considérant — Fourier tanítványa — volt az, aki erre a 19 század negyvenes éveiben először rámutatott.**

Amikor a reprezentatív demokrácia sarkalatos követelménye az, hogy az összes polgároknak beleszólásuk lehessen a törvényhozásba, ez a beleszólási jog csak akkor lehet eleven valóság, ha az összes polgároknak, vagy legalább is technikailag elérhető legmagasabb számuknak módjukban áll befolyást gyakorolni a törvényhozó testület összeállítására, vagyis akkor, ha a választói jog kereteibe a képviseltetéshez való jog önt eleven tartalmat. Az általános választójognak a demokrácia eszméiben gyökerező igazi értelme csak akkor van, ha abban az általános képviseltetés (*représentation universelle*) fogalmát benrejlőnek tekintjük. Csak az az igazi demokrácia, ahol a legszélesebb körű választói jog a legszélesebb körű képviseltetési joggal párosul. A többségi elven felépülő parlamenti választásoknak a rendszere azonban, amint láttuk, teljesen illuzóriussá teszi az általános választó-

* Cahn: i. m. 59—60. 1.

** Klöti: i. m. 614.

tójognak igazi értelemben való megvalósítását, a többségi rendszer legnagyobb akadálya a demokratikus elvek érvényesülésének s a többségi elvet magával a többségi elvvel üti agyon. A többségi elvnek téves alkalmazása volt tehát az, amely a parlamentarizmust válságba sodorva, szálló igévé tette a parlamentarizmus csődjét, pedig nem a parlamentarizmus, hanem a többségi választások rendszere az, ami csődöt mondott. Nem a többségi elv ledöntéséről, hanem a többségi elv igazi érvényesüléséről és vele együtt a parlamentarizmus igazi rendeltetésének való visszaadásáról van szó. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha az összes választók szavazatainak hatékonysága biztosítottatik, ha az összes pártok vagy választási csoportoknak mód nyújtatik arra, hogy valóságos erőviszonyaiknak megfelelő arányossággal foglaljanak helyett a törvényhozásban, ha a többségi elv rideg dogmatizmusa helyett, azt tekintjük a parlamentarizmus alapvető fundamentumának, amit Ernest Naville úgy fejezett ki, hogy: *la majorité est le principe des décisions, la proportionnalité est le principe de la représentation**

* Jean Paul Laffitte: *Le paradoxe de l'égalité et la représentation proportionnelle. Nouvelle édition.* Paris. 1910. 168. 1.

Az arányos választójog propagandája.

Mint minden új és igazságos eszmének, az arányos választójognak is megvan a maga kálváriája, melyet végig kell járnia sok országban míg diadalmaskodik. Mint minden új eszmének, régi előítéletekkel kellett szembe szállania s mint minden igaz és új eszme kezdetben nevetség és gúny tárgya volt. Számos európai országban a proporcionalitás eszméje már végig járta a kálváriáját, sok helyütt folyik érte még a küzdelem. Magyarországon a probléma jelentőségének a tudatára sem ébredtek.

I. Az arányos választójog megvalósítására irányuló propagandának fegyverei között jelentős szerepet játszik az irodalom. Az arányos választójognak ma már óriási irodalma van, melynek ismertetése meghaladná e munka határait. De okvetlenül meg kell emlékezni azokról az írókról, a kiket kezdeményezés dicsősége illet meg s kik az arányos választási rendszerek tökéletesítésével szereztek érdemeket.

Considérant Viktor: Fourier tanítványa — volt az első, ki a 19. század 30-as éveiben „a Démocratie pacifique” és a „La Phalange” című párisi folyóiratokban közzé tett számos cikkében a proporcionalitás elméleti alapjait rakta le. Az 1846. évi genfi nagy tanácsi választások alkalmával a reakciós kormánypárt noha kisebbségben volt, a liberális párt 19 mandátumával szemben 29 mandátumot kapott. Az ennek nyomában kitört forradalom a kormányt megbuktatta. Az alkotmány revíziója elhatározott s *Considérant Viktor* az alkotmány revíziójával megbízott alkotmánytanácshoz intézett nyílt levél formájában egy röpiratot tett közzé, mely az uralkodó választási rendszert éles kritika tárgyává tette.

Considerant ebben a röpiratában reámutatott arra, hogy az uralkodó választási rendszer főhibája az, hogy a választási (vote représentatif) és a döntési szavazást (vote deliberatif, vote décisif) egymással összezavarja. Ha egy testületben bizonyos intézkedésekre vonatkozólag tanácskoznak s azok felett végül szavaznak, akkor a kisebbségnek természetesen alá kell vetnie magát a többségnek. Ez esetben határozathozatalra irányuló szavazásról (vote décisif) van szó. A vote représentatif-nál azonban nem valamely kérdésnek szavazás utjání eldöntéséről, hanem az elvileg minden polgárt megillető elhatározás jogának kisebb számú hivatott és méltó polgárokra való átruházásáról van szó. Considerant ebből azt a konkluziót vonta le, hogy a képviselőtestületben az összes véleményeknek a választótestületben fennálló tényleges erőviszonyoknak megfelelően kell képviselve lenniök. Ennek a megvalósítása végett a kerületi beosztás teljesen eltöröndő. Az egész kanton egy választótestületet alkosson, melyben csak a választási munkamegosztás céljából kell adminisztratív kerületeket rendszeresíteni. A választók szabadon alkossák meg a választói véleménycsoportokat. Minden ilyen csoport évenként március elsején a választási tisztviselőnél nyújtja be bizonyos számú választói által aláírt rövid programját. Ezek a programok számokkal láttatnak el és közzétételnek. Március első felében történik a választói csoportok megalakulása oly képen, hogy a választók a nekik megfelelő program számával ellátott szavazócédulát dobnak az urnába vagy a számot jegyzőkönyvbe mondják. A választási hivatal megállapítja a különböző választói csoportok számerejét s ehhez képest meghatározza, hogy minden csoportra hány mandátum esik. 8 nap múlva történik a tulajdonkepeni képviselők megválasztása, külön minden csoportra nézve. A választó a szavazócédulára felírja a csoport számát s egyúttal annyi jelöltet nevez meg, a hány mandátum esik az illető csoportra. Ugyanazon csoport jelöltjei kcztött a relativ többség a döntő. Considerant-nak ebben a világos rendszerében a később tökéletes mechanizmussá kifejlődött és listaszavazással egybekötött arányos választási rendszer összes alapvető elvei feltalálhatók. Az alapelvek ugyanazok maradtak s csak a részletek szaporodtak és tökéletesítették openugy, mint a hogy a gőzmozdony ma sem más, mint a

Stephenson első gőzmozdonyának a tökéletesítése. Considérant eszméinek akkor természetesen az lett a sorsa, a mi minden új ideá-é. A genfi alkotmánytanács nem is vett tudomást róla.*)

Az arányos választójog irodalmi propagandájának történetében egyik legjelentőségtebb szerepet játszott *Thomas Hare-nek* 1859-ben megjelent „The elections of representatives” című műve, melyben Hare az arányos választásnak róla elnevezett s alapjában még ma is helyesnek tartott s bizonyos módosításokkal a gyakorlatban is megvalósított rendszerét fejtette ki. Hare műve volt az arányos választójog erőteljes propagandájának a megindítója. Az arányos választójog története tulajdonképpen Hare művével kezdődik s Ostrogorskyval elmondhatjuk, hogy Hare műve „marquait en effet une grande date dans l'histoire de la pensée et politique”**) Noha Hare rendszere a maga merevségében gyakorlati megvalósításra nem alkalmas s az annak alapját képező egyszemélyes szavazás is csak jelentékeny módosításokkal tudott gyakorlati elfogadásra találni s dacára annak, hogy Hare után az arányos választásoknak sokkal tökéletesebb rendszerei konstruáltak meg és találtak törvényhozási elfogadásra, a Hare műve kihatásaiban mégis megbecsülhetetlen, mert a probléma iránti lelkesedést egy olyan férfiúban is fel tudta kelteni mint *John Stuart Mill*, ki attól fogva leglelkesebb apostola lett az arányos képviselő eszméjének. *John Stuart Mill* nemcsak az irodalomban, hanem a gyakorlati politikában is erős agitációt fejtett ki az arányos választójog megvalósítása mellett s mint Ostrogorsky mondja presztízsének erejével azt a politika egyik nagy problémájává avatta.***) Érdemes itt *Stuart Mill-nek* a proporcionalitásra vonatkozó következő nyilatkozatairól megemlékezni:

„A politikai művészet terén tett ez az az új felfedezés — mert Hare terve nem kisebb dolog mint egy felfedezés — engem fellelkesített s úgy hiszem, hogy az eszmével egyetértő más megfontolt embereket is új reménységekkel s

* Klöti: i. m. 162—164 l.

** Ostrogorsky: La démocratie et l'organisation des partis politiques. Paris. 1903 I. 99 l.

*** Ostrogorsky; i. m. I. 100. l.

az emberiség jövője iránti nagyobb bizalommal fogja el-tölteni.”

„A tiszta demokrácia alatt annak fogalommeghatározásához képest az egész népnek az egész egyenlően képviselt nép általi kormányzatát kell érteni. A demokrácia azonban úgy, ahogy azt ma felfogják és gyakorolják, nem más, mint az egész népnek kizárólag a nép egyszerű többsége által való kormányzása. Az első értelemben a demokrácia kifejezés synonym az összes polgárok egyenlőségével, a másik értelemben a numerikus többség javára szóló kormányzási privilégiumot jelenti, mely többségnek tényleg egyedül van döntő szava az államban. Egy reálsan tanácskozó képviselőtestületben a kisebbségnek szükségképen a háttérbe kell szorulnia és az egyenlőség alapján álló demokráciában a népnek képviselői útján megnyilatkozó többségét illeti meg a fontosabb szerep. De vájjon ebből az következik, hogy a kisebbségnek egyáltalán ne legyenek képviselői? És vájjon azért, mert a többséget illeti meg a praevaleáló szerep a kisebbséggel szemben, szükséges az, hogy minden szavazat a többségé legyen s a kisebbségnek ne legyen egy szavazata sem? Szükséges-e az, hogy a kisebbség még csak meg se hallgattassák? Egy valóságos demokráciában minden pártnak valóságos létének megfelelő arányban kellene képviselve lennie. A választók többségét kellene mindig a képviselők többségének megilletni. De a választók kisebbségét is csak a képviselők kisebbsége illesse meg. Emberről-emberre a kisebbségnek ép úgy képviselve kell lennie, mint a többségnek.”

Az arányos választójog történetében nagyjelentőségű *Ernest Naville* genfi tudós működése is. Az 1846. évi genfi választások előidézte forradalom hatása alatt írta meg „*Les elections de Genève*” című munkáját, melyben a választási rendszer hibáinak feltárása kapcsán a bajok egyik orvos-szerűül az arányos képviselet megvalósítását ajánlotta. 1865 január 15-én Naville kezdeményezésére megalakult a genfi „*Association réformiste*” melynek élén Naville fáradhatatlan tevékenységet fejtett ki. Az „*Association réformiste*” buzgó propagandája volt az, mely a kérdést állandóan napirenden tartotta s annak megoldását elősegítette. Ugyancsak Naville

kezdeményezésére alakult meg Bernben 1876-ban a „Schweizerischer Verein für proportionale Stellvertretung”, mely később a „Schweizerischer Wahlreformverein für proportionale Volksvertretung” illetve „Société pour la représentation proportionnelle” név alatt az egész svájci szövetségre kiterjedő erélyes propagandát fejtett ki az arányos választójog érdekében.*)

Az arányos választójogi rendszerek tökéletesítése és fejlesztése körül nagy érdemei vannak *D'Hondt Viktor* gent-i (Belgium) egyetemi tanárnak, ki a később róla elnevezett rendszernek első konstrukcióját 1878-ban névtelenül megjelent művében fejtette ki, majd 1882-ben megjelent „Système pratique et raisonné de représentation proportionnelle” című művében építette fel azt a rendszert, a melyet *D'Hondt*-féle rendszernek neveznek s a melyet az 1899 évi belga törvény el is fogadott. A *D'Hondt*-féle rendszer formuláját azóta tökéletesítették, de ezen új rendszereknek is a *D'Hondt* genialis konstrukciója képezi az alapját. Az arányos képviselet irodalmi propagandája körül nagy érdemeket szerzett *Hagenbach-Bischoff* bázeli tanár is.** A bázeli alkotmány 1875. évi revíziója alkalmával az arányos választójognak a bázeli nagytanácsi választásoknál való alkalmazására vonatkozó törvénytervezetet is készített. 1880-ban újabb tervezetet dolgozott ki, melyben a *Hare*-féle rendszert ajánlotta elfogadásra, mely tervezet 1882-ben közzé is tétetett. De 1884-ben már a *Hare*-féle rendszert elhagyta s a *D'Hondt*nak 1882-ben közzétett rendszeréhez csatlakozott. *Hagenbach-Bischoff* nagyarányú propagandisztikus tevékenységével nagy szolgálatot tett az arányos választójog ügyének, de tulajdonképe ni jelentőségét az állapítja meg, hogy az arányos választójognak egy új rendszerét konstruálta meg. A *D'Hondt* rendszere ellen azt szokták felhozni, hogy a választási eredmények megállapítása oly kerületekben, a hol sok párt küzd a mandátumokért és sok a szavazó, bonyolult számításokat tesz szükségessé. A belga választások tapasztalatai bebizonyították ugyan, hogy ez az aggály nem volt indokolt, mert még a legnagyobb belgiumi kerületben (Brüsszel) is, a

*Klötzi i. m. 165. és 201. l.

** Klötzi: i. m. 191—195 l.

mely 1910-ben 21 képviselőt választott, az eredmények megállapítása legnagyobb precizitással és a lehető legnagyobb gyorsasággal történt. De az arányos választójog ügyének mégis nagy előnyére szolgál az, ha az arányosság követelményeinek szemmel tartása mellett az eljárás egyszerűsíthető. Magában az arányos választójog mechanizmusának egyszerűsítésében nagy propogandisztikus erő rejlik, mert a bonyolultság egyike azoknak a legmakacsabb kifogásoknak, melyekkel a reformtörekvéseknek szembe kell szállani. Hagenbach-Bischoff a D'Hondt-féle rendszer helyességét felismerve, a D'Hondt-féle formula egyszerűsítését tűzte ki célul. Hagenbach-Bischoff új formuláját 1888-ban a svájci reformegyesület bulletinjében tette közzé s annak életrevalóságát Bazel, Genf, Bern, Zürich és Neuenburgban tartott próbaválasztások be is igazolták. Magáról a Hagenbach-Bischoff formulájáról, mely azóta Genfben és Bazelben törvényhozási elfogadásra is talált, később a különböző rendszerek ismertetésével kapcsolatban lesz szó. De már itt meg kell jegyezni, hogy a D'Hondt és a Hagenbach-Bischoff-féle rendszerek között az egyszerűség tekintetében lényeges különbség nincsen.

A D'Hondt-féle rendszernek gyakorlati alkalmazásával szerzett tapasztalatok feltárták annak azt a hibáját, hogy a legerősebb pártoknak kedvez s hogy a létező kerületi beosztás folytán sok szavazat marad felhasználatlanul. A D'Hondt-féle rendszer tehát ez irányban tökéletesítésre szorul. Ha az egész ország egy választókerületet képezne akkor az összes szavazatok lehető legnagyobb hatékonysága biztosítva volna. De a kerületi beosztások teljes megszüntetése, a hagyományos megszokás erős ellentállású akadályába ütközik s így a probléma az, hogy a kerületi elhatárolások megtartása mellett, miképen lehet a D'Hondt rendszerét akként tökéletesíteni, hogy az arányosság technikailag elérhető legmagasabb mértékét lehessen megvalósítani s hogy a fel nem használt szavazatok száma a minimumra szoríttassék. Ennek a problémának a megoldásával *Van de Walle és Gohlet d'Alviella* belga tudósok és politikusok foglalkoztak, kik a D'Hondt-féle rendszer fejlesztése és tökéletesítése körül jelentékeny érdemeket szereztek. Az általuk konstruált rendszerekről később lesz szó.

II. Az arányos képviselőt ügye sokat köszönhet azoknak az egyesületeknek és ligáknak, melyek az arányos választójog propagandájának céljaira alakultak. Vannak azonban országok, ahol ilyen egyesületek alakítására nem került a sor s csak egyes politikai pártok programjában és az irodalomban találkozunk az arányos képviselőt megvalósításának követelésével.

1. *Angliában* 1884-ben alakult meg John Lubbock és Leonard Courtney vezetése alatt a „Proportional Representation Society”, mely 1905-ben reorganizáltatott s azóta élénk propagandát fejt ki a proporcionális választójog érdekében. Az egyesület tevékenységének köszönhető a „Royal Commission on Electoral Systems” megalakulása. (1908). Ezen bizottság egy a proporcionális választójog kérdésével foglalkozó munkát (Report of Royal Commission on Electoral Systems) adott ki 1910-ben. A bizottság az arányos választójognak a municipális választásoknál való próbaképes alkalmazását hozta javaslatba. A bizottság munkássága adta meg az impulzust arra is, hogy a felsőház reformjának kérdésével Lord Roseberry elnöklése alatt foglalkozó bizottság a felsőház jövőbeli választott tagjainak az arányos választójog alapján való választása mellett foglalt állást. A „Proportional Representation Society” a „single vote transferable” rendszerét tette a magáévá. Az egyesület 1906, 1908 és 1910-ben próbaválasztásokat rendezett, melyek a „single transferable vote” gyakorlati alkalmazhatóságát teljesen beigazolták s ezen rendszer egész mechanizmusáról részletesen tájékoztatták a közvéleményt. 1908 óta az egyesület a proporcionális választójog elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozó „Representation” című havi folyóiratot ad ki.

2. *Belgiumban* 1881 május 14-én alakult meg Brüsszelben D'Hondt és Albert Nyssens kezdeményezésére az „Association de la représentation proportionnelle”, melynek sorában liberálisok és klerikálisok egyaránt helyet foglaltak s a mely egy manifesztum kibocsátásával kezdte meg működését. 1882-ben egy az arányos választójog kérdésével foglalkozó havonként megjelenő bulletin kiadását kezdte meg, azonkívül összeköttetést létesített Svájc, Olaszország, Anglia és az Egyesült Államok hasonló célú egyesületeivel. Az association tagjai számos előadásban, újságcikkben és röp-

iratokban terjesztették és népszerűsítették a proporcionalitás eszméjét. 1882-ben jelent meg D'Hondt-nak „Systeme pratique et raisonné de représentation proportionnelle” című munkája, mely a róla elnevezett és a törvényhozás által később elfogadott rendszer kifejtését tartalmazta. A propagandának meg volt az a hatása, hogy testületek és municipiumok is, állást foglaltak az arányos választási rendszer mellett, melynek kérdését minden lehető alkalommal a parlamentben is szóba hozták. Az association kezdeményezésére az 1885. évi antwerpeni világkiállítás alkalmával az arányos képviselőlet hívei nemzetközi kongresszusra jöttek össze, melyen a külföld legkiválóbb proporcionalistái is részt vettek s a mely a D'Hondt-féle rendszer mellett foglalt állást. 1887-ben Jules Smedt egy az association által szerkesztett törvénytervezetet terjesztett a képviselőház elé, mely azonban a plénumban sohasem került tárgyalásra. Ez volt az első alkalom, a mikor a parlament konkrét javaslat alakjában foglalkozott a kérdéssel, amelyet azután egészen az arányos választási rendszer törvényhozási elfogadásáig számos ilyen kísérlet követett. 1888-ban Anspach-Puissant elnöklete alatt megalakult a „Ligue liberal pour la représentation proportionnelle”. Az association 1894-ben a D'Hondt-féle rendszer gyakorlati alkalmazhatóságának demonstrálása végett próbaválasztást rendezett, mely kitűnő eredményyel végződött. 1885-ben a Bernaert kormány beterjesztette az arányos választási rendszer törvényjavaslatát, mely azonban a proporcionalisták táborában sem találkozott osztatlan tetszéssel s a melyet a bizottságok el is vetettek, mire a Bernaert kormány beadta lemondását. De még ugyanabban az évben a törvényhozás a „conseiller municipal”-ok választására nézve a proporcionalis választójogot megvalósító törvényt alkotott, melynek ugyanabban az évben való első alkalmazása az arányos választási rendszer gyakorlati alkalmazhatóságára nézve minden kételyt eloszlattott, megcáfolván evvel a reform ellenzőinek egyik legerősebb érvét. Az 1898. évi parlamenti választások okozta elégedetlenség hatása alatt az „Association réformiste” a „Ligue nationale pour la représentation proportionnelle” új elnevezéssel reorganizáltak s fokozottabb energiával folytatta a propagandát. Vezetőségében liberálisok, klerikálisok és szocialisták egyaránt résztvettek. A proporcionalis választási

tójog kérdése a pártszervezeteket megbontotta s a reform pártolása vagy ellenzése szerinti új pártcsoportok alakultak ki. Antwerpenben megalakult a „Ligue national pour le suffrage universel et pour la représentation proportionnelle”, mely a reorganizált ligával párhuzamos tevékenységet fejtett ki. A reformot tovább elodázni nem lehetett s a Vanderpeereboom kormány 1899 április 19-én kénytelen volt az arányos képviselet megvalósítását *célzó* törvényjavaslatot beterjeszteni, de a javaslat rendelkezéseiből nyilvánvalóan kitűnt, hogy a kormány az arányos képviseletet is a klerikális párt uralmának (nem csak állandósítására, hanem erősítésére is felakarta használni. A javaslat ennek folytán nagy izgalmat keltett, mely viharos és verekedéssé elfajuló parlamenti jeleneteket s a munkások és rendőrség közötti utcai harcokat váltott ki, a mi a kormány bukását vonta maga után. Smet de Naeyer lett az új miniszterelnök, ki augusztus 8-án új javaslatot terjesztett be, melyet azután a törvényhozás mindkét háza el is fogadott. Több mint három évtizedig tartó propaganda után végre sikerült tehát a proporcionális választójogot Belgiumban úgy a képviselőházi mint a szenátusi választásokra vonatkozólag is, törvénybe iktatni, 1900 május 27-én ejtették meg az új törvény alapján az első választásokat, a melyek eredményei, a törvény által elfogadott rendszer gyakorlati alkalmazhatóságának teljes bizonyosságául szolgáltak.*

3. *Franciaországban* az 1888-ban alakult „Société pour l'étude de la représentation proportionnelle”, kezdte meg az arányos választási rendszer propagandáját, amelynek később az Yves Guyot elnöke alatt 1901-ben megalakult „Ligue pour la Représentation Proportionnelle” állott a szolgálatába. A proporcionális választójog mellett foglalt állást a parlamenti „Commission du Suffrage Universel” is. Évekig tartó agitáció, irodalmi és parlamenti harcok után a Poincaré minisztériumnak egy a proporcionális választójog megvalósítását célzó törvényjavaslatát a képviselőház 1912. július 12-én el is fogadta, de ez a javaslat eddig még törvényerőre nem emelkedett. A mai Franciaország legkiválóbb

* A belgiumi propaganda érdekes történetét igen részletesen tárgyalja Goblet D'Alviella többször idézett munkája.

politikusai közül a proporcionális választójog hívei sorában ott találjuk Paul Deschanel-t, Joseph Reinach-ot. Charles Benoist-t, Jaurés-t stb.

4. *Németországban* már a múlt század hatvanas évei óta foglalkozik az irodalom a proporcionális választójoggal, melynek hívei sorában ott találjuk Bismarck és Liebknecht neveit is.* Jean Paul Laffitte írja. „Le paradoxe de l'égalité” című már idézett munkájában,** hogy egy német újságban 1881-ben *Bismarck* következő nyilatkozata volt olvasható: „Egy jól organizált államban minden egyes szavazatot figyelembe kellene venni. úgy vélem, hogy ha minden párt egész Németországban összegyűjtené szavazatait, mindegyik párt 25000 szavazatára esnék egy képviselő, mert nagyon is nyilvánvaló annak igazságtalansága, hogy ott, a hol pártok majdnem egyenlők a legyőzött párt akaratát semmibe se vegyük.” Ernest Naville meggyőződést akarván szerezni arról, vajjon Bismarck mondotta-e e szavakat, közvetlenül hozzá fordult felvilágosításért. Naville a genfi német konzultól a következő választ kapta: „Megbízást kaptam arra, hogy közöljem Önnel, hogy a herceg nem emlékszik egész határozottan arra, hogy mely alkalommal tette a szóban forgó kijelentéseket, melyek egyébként tökéletesen megfelelnek az ő felfogásának s úgy hiszi, hogy ezen véleménynek több ízben is kifejezést adott”. A proporcionális választójog követelése az erfurti program óta helyet foglal a németországi szociáldemokrata párt hivatalos programjában is. A többi pártok közül a Nationalisoziale Partei és a Deutsche Volkspartei vették fel programjukba.* A proporcionális választójog kérdésének irodalmi művelői közül a legjelentékenyebbek Gageur, Siegfried, Dr. Luppe és Cahn. A proporcionális választójog eszméje mindinkább terjed Németországban s azt több német állam meg is valósította.

5. *Olaszország.* Rómában 1873-ban megalakult az „Associazione per lo studio della rappresentazione proporzionale”. Elnöke volt: Mamiani Terenzio jeles filozófus, alelnökei: Cairoli Benedetto és Minghetti Marco. A vezetőségnek töb-

* Cahn: i. m. 35 l.

** 226-227 l.

*** Cahn: i. m.

bek között tagjai voltak: Lacava későbbi pénzügyminiszter, Mancini híres jogtudós és Luzzatti későbbi miniszterelnök is. Az Assoziacione több az arányos választójog problémájával foglalkozó bolletinot adott ki. 1882-ben azonban megszűnt létezni. De azért „non mori Γ idea” mondja Caetani. Az eszmének minden pártban vannak hívei, a szélső bal oldal pártjainak, a szocialistáknak és republikánusoknak pedig egyik programpontját képezi.*

6). *Svájcz*. Svájcban nem csak kantonális, hanem a szövetségi képviselőtestületnek az arányosság elve alapján leendő reformálása érdekében is régóta folyik az agitáció. A szövetségi választójog ilyen irányú reformjának propagandáját az Ernest Naville kezdeményezésére 1876. szept. 14-én Bernben megalakult „Schweizerischer Verein für proportionale Stellvertretung” (később „Schweizerischer Wahlreformverein für proportionale Volksvertretung” illetve „Société suisse pour la représentation proportionnelle”) vette a kezébe. Az egyesület nagyarányú tevékenysége dacára sem tudta eddig célját elérni.

Basel (város) kantonban 1882-ben megalakult a svájci reformegyesület bázeli osztálya. Itt fejtette ki Hagenbach-Bischoff a proporcionalitás világhírű apostola is a tevékenységét. E kantonban 1905-ben iktatott törvénybe a proporcionalis választójog.

A *freiburgi* kantonban a svájci választójogi reformegyesületnek 1883 márczius 26-án Naville kezdeményezésére megalakult freiburgi osztálya vette kezébe az arányos választójog ügyét. Az osztálynak Jules Repond jogtudós volt a vezére, ki minden kínálkozó alkalmat felhasznált arra, hogy az arányos választójog érdekében síkra szálljon. A propaganda eddig avval az eredménnyel járt, hogy 1894-ben a községi választásokra behozták az arányos választójogot.

Genf-ben 1865 január 15-én alakult meg Naville kezdeményezésére az „Association réformiste” az első olyan egyesület a világon, mely az arányos választási rendszer propagandáját tűzte ki feladatául. Néhány nap múlva 800 a legkülömbözőbb párthoz tartozó polgár lépett az egyesületbe, melynek alapszabályai az egyesületnek a politikai pár-

* Caetani: i. m. 32, 33—341.

tokkal szemben való neutralitását állapították meg. Az association mindaddig míg a proporcionalitás eszméje 1892-ben a kantonban diadalmaskodott, fáradhatatlan agitációt fejtett ki annak érdekében.

Neuenbürg. Az összes svájci kantonok között a neuenburgiban kezdődött meg legkorábban az arányos választójognak nemcsak theoretikus, hanem gyakorlati propagandája is. Cantegrat, a radikális párt egy disszidens csoportjának vezére az általa szerkesztett „Indépendant” című újságban az 1857. és 1858. években az arányos választójog kérdésével foglalkozó kitűnő cikkek egész sorozatát tette közzé, melyeknek oly nagy hatásuk volt, hogy már 1858-ban Philippin neuenburgi politikus az assemblée constituante-ben az arányos választójog megvalósítására irányuló konkrét javaslatot terjesztett elő, melyet azonban nem fogadtak el. Ugyanez volt a sorsa a Jacottet által 1868-ban a nagytanácsban előterjesztett javaslatnak is. 1869-ben Neuenburgban is megalakult az arányos választójog propagandájának céljaira az „Association réformiste”, mely a probléma iránti érdeklődést az arányos választójog törvényhozási megvalósításáig (1891) állandóan ébren tartotta.

Waadt kantonban az 1875-ben megalakult „association vaudoise pour la reforme électorale” vette kezébe a propaganda ügyét s kezdeményezésére a pártok több ízben a maguk jószántából igyekeztek a kisebbségeket szóhoz juttatni, de az arányos választójog itt eddig törvényhozási elfogadásra még nem talált.

Zürichben 1868-ban alakult meg a genfi „association réformiste” mintájára a vele azonos célú reform egyesület* mely az arányos választójog érdekében már több mint negyven éve folytat küzdelmet.*

7). *Magyarországon* a proporcionalis választójog problémájának jelentősége és más országokbani diadalmas előrehaladása az ország közvéleménye előtt úgyszólván teljesen ismeretlen, természetes tehát, hogy itt még a propagandának a legszerényebb kísérletével sem találkozunk. Egyedül a magyarországi szociáldemokrata párt az, mely az „arányla-

* A svájci propaganda történetével részletesen foglalkozik Klöti többször idézett munkájában.

g os képviselet” követelését programjába felvette. A szociáldemokrata párt egész szellemi erejét a választójog demokratikus továbbfejlesztéséért folytatott történelmi jelentőségű harc köti le s így érthető, hogy ez ideig még ez a párt nem juthatott abba a helyzetbe, hogy a proporciónális választójog problémájára vonatkozólag is, a felvilágosítás és az eszme terjesztésének munkáját elvégezhesse, s azt az aktuális problémák jelentőségére emelje. Nincsen olyan tudományos egyesületünk vagy ligánk se eddig, mely a proporciónális választójog propagandáját vette volna fel programjába. Az általános egyenlő titkos választójog ligájának egész erejét szintén a választójogi reformért folytatott harc köti le. Hazai irodalmunkban csak egyetlenegy önálló füzetben megjelent olyan dolgozatot találtam, mely a proporciónális választójognak hazánkban való meghonosítása mellett foglal állást. (Arányos képviselet. — Igazságos szavazati rendszer. Budapest, 1910. 36. oldal. Irta Zemlinszky Rudolf.) Zemlinszky Rudolf ebben a kis füzetében felveti a proporciónális választójog céljait szolgáló szövetség alakításának a kérdését is. „A reform megvalósítása körül — úgymond — a pártok között meg kell szünnie az ellentéteknek és úgy mint a többi művelt országokban az arányos képviselet hívei bármely párthoz tartozanak is, egyesüljenek egy, az arányos képviseletet alkotmányba iktatni kívánó szövetségben és így vívják ki annak életbeléptetését.” A proporciónális választójognak Magyarországon még nincsen propagandája, azt tehát ezután kell megteremteni. Szégyenteljes dolog volna az, hogy akkor, a mikor az egész világon diadalmasan tör előre a proporciónalítás eszméje, nálunk Magyarországon még csak szószólókra se találna. Igaz, hogy sehol a világon nincs olyan nehéz útja az igazságos eszméknek, mint Magyarországon, de azért mégis lehetetlen, hogy ne akadjon itt egy kis csoportja az embereknek, akik a kezdeményezés nehéz munkáját ne vállalnák. Biztató jelnek kell tekinteni azt, hogy olyan férfiak is, mint báró Eötvös József és Beöthy Ákos is — legalább a theóriában — az arányosság gondolatának megértőiként mutatkoztak. Eötvös József már „a XIX. század uralkodói eszméinek befolyása az állodalomra” című munkájában is erősen kritizálta a többségi választás rendszerét. Az 1874. évi választási törvényünk képviselőházi tárgyalásakor

pedig *Beöthy Ákos* a következőket mondta 1874. július 1-én tartott beszédében: „Ha egy törvényhozás, egy képviselő feladatának eleget akar tenni, kell, hogy a nemzetnek mint egy *microcosmusa* legyen, legyen arányos képviselője minden érdeknek, legyen lehetőleg hű visszatükrözése minden nemzeti különféleségnek” (1874. évi képviselőházi napló, XI. 173.)

Hazai egyetemeken a politika tanárai összetévesztik az arányos képviselő kérdését a kisebbségi képviselő kérdésével. Ide vonatkozó nyilatkozataikból ítélve nem rokonszenveznek sem az arányos sem a kisebbségi képviselővel. Miért? Mert „a kisebbségi képviselő kiragadja az egyént valóságos viszonyaiból, felmenti az alól a felelősség alól, melyre az ismerős, szomszédos kapcsolat kényszeríti, feldobja a levegőbe s egyesülni segíti ott más, való viszonyaiból hasonlóképpen kiragadott s esetleg egyoldalú nézetek zsarnoki uralma alatt álló embertársaival, hogy mesterkélt fölfogással a nemzetnek vélemény és akaratalakulását ok nélkül zavarják”. (Concha: *Politika*. II. kiadás I. 450. 1.) Továbbá mert „a kisebbségi képviselő az egyetemes jó eszméjének se tenne jó szolgálatot,” mert „megakasztja a fő akarati irányok valamelyikének érvényre emelkedését és így az állam cselekvőségét”. (Balogh: *Parlamenti reform*. 1896. 52—54. 1.) A választó csak az, hogy azok az országok, melyek elfogadták az arányos választójogot, élnek és virágoznak s hogy az arányos képviselő eszméje az ilyen rébuszoknál nagyobb akadályokon is diadalmasan győzedelmeskedett.

III. Az arányos választójog ügyét önálló és kizárólag az arányos választójog problémájával foglalkozó folyóiratok is szolgálták és szolgálják.

Ilyen volt a genfi „*Association réformiste*” által kiadott „*La réformiste*” című heti lap (megjelent 1868. dec. 24-től 1870. június 9-ig.)

A „*Schweizerischer Wahlreformverein*” 1885 óta meg nem határozott időközökben megjelenő bulletinokban számolt be tevékenységéről, azonkívül az arányos választójogra vonatkozó tanulmányokat tett közzé hasábjain. Címe: „*Bulletin des Schweizerischen Wahlreformvereins für proportionale Volksvertretung*”.

A belga association réformiste 1881. januárjában „La Représentation Proportionnelle” czimen havonként megjelenő bulletint adott ki, mely nemcsak belga, hanem külföldi proporcionalisták tanulmányait is közölte. 1897-ig havonként jelent meg, 1897-ben már csak kétszer, 1898-ban pedig megszűntek.

Az angol „Proportional Representation Society” 1908. óta megjelenő „Representation” című havonként megjelenő folyóiratban foglalkozik a proporcionális választójog elméleti és gyakorlati problémáival.

IV. Az arányos választójog propagandája nem szorítkozhatik kizárólag a szó és a toll fegyvereire. A legerősebb és a legnagyobb nyomatékkal hangoztatott ellenvetés, a mit a reform ellenzői az ellen a legállhatatosabban felhozni szoktak az, hogy az arányos választójog a gyakorlatban keresztülvihetetlen. Ez az ellenvetés az arányos választójog évtizedes gyakorlati alkalmazásának ténye folytán ma már komolyan nem vehető, de mindaddig míg ez az ellenvetés cáfolatot nem nyert, az arányos választójog híveit terhelte a gyakorlati alkalmazhatóság bizonyításának kötelezettsége. Ezt a bizonyítást csak empirikus úton lehetett lefolytatni — próbaválasztások rendezése útján, mely próbaválasztásoknak nagy részük volt az arányos választójog ellen tanúsított ellentállások legyőzésében. De ezek a próbaválasztások egyébként is hasznosak voltak, mert megmutatták, hogy az arányos választójog mechanizmusa hol szorul javításra, tökéletesítésre s mert a politikai reformok életrevalóságának vizsgálati módszerei közé is bevitte az empirizmus módszerét.

Basel (város) kantonban a Hare-féle rendszer gyakorlati alkalmazhatóságát tették vizsgálat tárgyává az 1883 júliusban megejtett próbaválasztással.

Genf-ben az arányos választójogi törvényjavaslat 1891. évi tárgyalásakor a nagytanács egy nyilvános próbaválasztás megtartását határozta el s annak rendezésével egy bizottságot bízott meg. A próbaválasztást 1891 decz. 13-án tartották meg. 37 képviselőt kellett választani. A választási küzdelemben 7 listán szereplő 181 jelölt vett részt. Leszavazott 1207 választó. A próbaválasztás az arányos választás gyakorlati megvalósíthatását beigazolta, de egyúttal feltárta a javaslatba hozott rendszer hiányosságait is.

Neuenburg kantonban maga az 1891 évi törvény csak próbaképen hozta be az arányos választójogot, kimondván, hogy 3 esztendő múlva az arányos választójog kérdése újabb vizsgálat tárgyává teendő. Az 1891. évi nagy tanácsi választások tehát tulajdonképpen próbaválasztások jellegével bírtak, melynek eredménye az volt, hogy a törvényhozás 3 év múlva 1894-ben véglegesen elfogadta az arányos választójogot.

A *belgiumi* association réformista a D'Hondt-féle rendszer gyakorlati alkalmazhatóságának demonstrálása végett Brüsszel-ben próba választást rendezett. Hat listával 18 képviselőt kellett választani. Több mint 12000-en szavaztak le, túlnyomóan a szocialista párt tagjai. A művelet nyilvánosan, a sajtó képviselőinek ellenőrzése mellett a legnagyobb precizitással végeztettek. Csak 333-at tett ki az üres és semmis szavazatok száma. Megválasztatott 10 socialista, 4 progresszista, 2 flamand demokrata, 1 katolikus párti és 1 mérsékelt liberális.

A „*Wiener FabierGesellschaft*” 1902. decz. 15-én a Ronachef-féle bálteremben rendezett próbaválasztást, amikor is az ú. n. „System der verbundenen Einzelbewerber” használhatóságát próbálta ki.

Az angol „*Proportional Representation Society*” 1906, 1908 és 1910-ben Londonban, 1911-ben Dublinban rendezett próbaválasztásokat a „single transferable vote” gyakorlati alkalmazhatóságának kipróbálása végett.

V. Európában a proporcionális választójog nyer alkalmazást törvényhozási választásokra a következő államokban: *Basel* (város) kanton (1905), *Belgium* (1899), *Dánia* (1867), *Finnország* (1895), *Genf* (1892), *Hamburg* (1906) *Svédország* (1907), *Soluthurn* (1895), *Purtogália* (1910), *Schwyz* (1898), *Neuenburg* (1894), *Württemberg* (1906), *St-Gallen* (1911), *Tessin* (1891). *Zug* (1894), *Szerbia* (1888). Meg kell jegyezni, hogy ezen államokban a proporcionális választójog alkalmazási köre és az eljárás részletei lényegesen eltérnek egymástól. Belgiumban pl. úgy a képviselőházi, mint a szenátusi választások az egész országban az arányos választójog alapján ejtetnek meg,

míg Dániában csak a felsőháznak közvetett választással választható tagjait választják a proporcionális választójog alapján. Portugáliában csak Lissabon és Oporto városok képviselőinek megválasztása történik a proporcionális választójog alapján. *Morvaországban* csak a tartománygyűlési választásoknál csak a nagybirtokosok és kereskedelmi kamarák osztályára nyer az arányos választójog alkalmazást. Az egyes országok arányos választójogának minden részletre kiterjedő ismertetése meghaladja e munka kereteit. E felsorolás célja csak az, hogy reámutasson arra, hogy az arányos választójog hol talált elfogadásra.

Községi választásokra a következő európai államok alkalmazzák az arányos választójogot: *Baden*, *Bajorország* (1908), *Oldenburg* (1907), *Württemberg* (1906), *Belgium* (1895), *Tessin* (1891 és 1898), *Freiburg* (1894), *Solothurn* (1895), *Bern* (1895), *Norvégia* (1896), *Svédország* (1907), *Wallis* (1907). Az arányos választójog alkalmazási köre községi választásokra is különböző az egyes államokban. A fő elvi különbség az arányos választójog alkalmazásának fakultatív vagy obligatorius jellegében rejlik.

Az arányos választójog nyer alkalmazást Tessinben a bírák (1892), a kerületi és kantonális esküdtek (1895) választására. Németországban a *Gewerbegerichte* ülnökeinek választására nézve az arányos választójog fakultative (1901), a *Kaufmannsgerichte* ülnökeinek választására nézve pedig obligatóriusan (1904) nyer alkalmazást.

Kísérletek a többségi választási rendszer bajainak orvoslására.

I.

A többségi rendszer antidemokratikus jellegének felismerése nem új keletű dolog. De az arányos választási rendszer eszméje csak lassan tört utat magának. A többségi rendszer visszasságait mindenütt érezték, azokon segíteni is igyekeztek, de ahelyett, hogy a betegség okait tüntették volna el, a betegségi tüneteket akarták gyógyítani. A többségi rendszer visszasságai annál erősebben érezhetők, minél nagyobb aránytalanságok állanak fenn az egyes választókerületek között. A választókerületek aránytalanságának nagyságával nő annak a lehetősége, hogy a pártok nem valóságos számerejük arányában vannak képviselve a parlamentben. A választó kerületek aránytalansága hatásaiban a szavazatok értékének meghamisítására vezet s végeredményében a pluralitás rendszerének megvalósítását jelenti. A választó kerületek aránytalanságának a szavazatok értékére kiható fontossága már régóta nem képez titkot s a választó kerületek arányosságának biztosítására több európai államban törvényhozási garanciákat igyekeztek felállítani. Ezeket a garanciákat a választó kerületek népessége és a képviselők száma közötti bizonyos arányosság megkövetelésében vélték megtalálhatni. /gy pl- a Norddeutscher Bund 1869 május 31-i választási törvénye szerint minden 100.000 lakosra kell egy képviselőnek jutni. E törvényből birodalmi törvény lett. 1869-ben az 1864 december 31-iki népszámlálás alapján 297-ben állapított meg a képviselők száma, mely később a délnémet és

elzási képviselőkkel 397-re szaporodott. A választási törvény kimondotta, hogy a népesség szaporodásával a törvény fog gondoskodni a képviselők számának szaporításáról s hogy a választókerületek beosztását külön törvény fogja szabályozni s hogy ennek megtörténteig a létező kerületi beosztás továbbra is hatályban marad. De a birodalmi gyűlés ezeket a törvényeket nem alkotta meg, úgy, hogy az 1864-iki népszámlálás alapján történt kerületi beosztás ma is hatályban van. A német birodalom lakossága azóta 45 millióról 65-re szaporodott s a népességi viszonyokban óriási eltolódások állottak be. A német birodalom lakóinak száma 1871-től 1907-ig 47.9%-al, a választók száma 67.5%-al szaporodott. A népességi viszonyokban beállott eltolódások a kerületek s egyúttal a szavazatok értéke közötti óriási aránytalanságokra is vezettek. Legjellegzetesebb példáját az aránytalanságoknak tünteti fel a legnagyobb (Teltow) és a legkisebb (Schaumburg-Lippe) kerület szembeállítására. A teltowi kerülethez négy nagy város (Charlottenburg, Rixdorf, Schöneberg és Wilmersdorf) tartozik és 1907-ben 959.289 volt lakosainak a száma. E kerület lakosainak a száma több mint 800.000-el szaporodott, ami 1871 óta 541.7%-os szaporodásnak felel meg, a választók száma pedig 836.8%-al szaporodott. A teltowi kerületnek — ha 100.000 lakosra esnék egy képviselő — 10, a birodalmi átlag szerint pedig 6 képviselőt kellene a Reichstagba küldeni. A legkisebb kerületnek Schaumburg-Lippe-nek 44992 lakosa és 9891 választója van. Birodalmi átlagban 0.29 képviselő illetné meg. De a teltowi és a schaumburg-lippe kerület is 1—1 képviselőt választ, daczára annak, hogy a teltowi kerületnek 21-szer több lakója és 25-ször több választója van, mint a schaumburg-lippe kerületnek. A schaumburg-lippe választónak tehát 21-szer annyit ér a szavazata, mint a teltowi választóé. Berlinben, Hamburgban, Münchenben átlag 78712 választóra esik egy képviselő, míg a vidéki kerületek túlnyomó részében — 153 közül 123-ban — 25000-nél kevesebb a választó. Az 51 nagyvárosi választókerületre a birodalmi lakosság és választók V_4 -e (24.4%, illetve 25.5%) s a törvény értelmében nem 51, hanem 148 — birodalmi átlag szerint pedig 97 képviselőt kellene választaniok. A birodalmi átlag szerint 25 nagyvárosi választókerületben kellene a képviselőket szaporítani. Ez esetben pl. Berlinben 6

helyett 13, Hamburgban 3 helyett 6, Münchenben 2 helyett 4, Teltowban 1 helyett 6, Bochumban 1 helyett 4 képviselőt kellene választani. A kerületi választói átlagszám 33634. E szerint túlsók választója van 119 — túlkevés választója pedig 278 kerületnek. 129 kerület választói teszik ki az összes választók egyik — 268 választó kerület választói a másik felét. Ugyanannyi választó tehát az egyik esetben 129 —, a másikban 268, tehát több mint kétszerannyi képviselőt választ. A német birodalom megalapításakor 326 választókerületnek, tehát azok több mint $\frac{3}{4}$ -ének 75000—125000 lakosa volt. Az átlag 100000-et, pontosan 103.522-at tett ki; csak 3 választó kerületnek volt több mint 160.000 lakosa, 250000-nél több lakosa egy választókerületnek sem volt. 1907-ben már csak 169 75000—125000 lakossal bíró, 105 125000—160000 lakósu, 79 160000-nél több lakosú és 30 $\frac{1}{4}$ milliónál több lakósu választókerület volt. 48 nagyvárosnak 1871-ben még csak 4 milliónyi lakossága 14 millióra, tehát 250.2%-al szaporodott, míg a birodalom lakossága csak 58.3%-al. A nagyvárosok lakói 1871-ben a lakosság 4.8%-át tették ki, ma 21.3%-át. A német birodalomnak minden 5-ik, nemsokára 4-ik lakosa nagyvárosi lakos. Ha a nagyvárosoknak minden 100000 lakos után egy képviselőjük volna, akkor 138 — birodalmi átlag (163.485) szerint pedig 84 képviselő illetné meg őket. 25000-nél több lakost számláló 206 város lakói 1871-ben a birodalmi lakosság 15.8%-át tették ki ma 32.4%-át, tehát $\frac{1}{3}$ -át a birodalom lakosainak, ezeknek a törvény szerinl 210 — birodalmi átlag szerint pedig 128 képviselőt kellene választaniuk. A nagyvárosok közül Wilmersdorf lakossága 1871 óta 6502-2%-al, Hamburg, Schöneberg, Rixdorf, Gelsenkirchen, Charlottenburg és Saarbrücken lakossága pedig több mint 1000%-al szaporodott. A Berlin melletti Weissensee lakosságának szaporodása 1871 óta 25362.1%-ot tett ki, 1907-ben 153 volt a városi és 244 a vidéki kerületek száma, dacára annak, hogy a lakosság 47.5%-a, a választók 57.4%-a városi lakos s csak 42.5%-a lakoságnak és 42.6%-a választóknak élt vidéken. A választási törvénynek megfelelően 209-el több képviselőt kellene választani s ebből 196 esnék a városokra, 13 a vidékre. Az adóteher eloszlása és a kerületi beosztás között is óriási az aránytalanság. így pl. Poroszországban 1910-ben Berlin és környéke, Wesztfália, Hessen-Nassau és a

Rheinprovinz szolgáltatta a jövedelmi adó összebevételének $\frac{2}{3}$ -át, míg Poroszország többi része csak az $\frac{1}{3}$ e-át és mégis az előbbi kerületek 82 (tehát 33.7%), az utóbbiak 134 (tehát 65.3%) képviselőt választottak. A jövedelmi adó $\frac{2}{3}$ -át fizetőkre tehát a képviselőknek csak $\frac{1}{3}$ -a, az $\frac{1}{3}$ -ot fizetőkre pedig $\frac{2}{3}$ -a jutott. Az előbbieket kétszerannyi adót fizetnek, mint az utóbbiak s az utóbbiaknak kétszer annyi képviselőjük van, mint az előbbieknak. Bajorországban 1909-ben München-, Nürnberg- és Augsburgra a beszédett 47.8 millió egyenes adóból 17 millió márka, vagyis az összes egyenes adók 36%-a esett s mégis csak 4 képviselőt (az összes képviselők 8%-át) választottak. München városa 1910-ben több egyenes adót fizetett, mint Niederbayern, Oberfranken és Unterfranken Regierungsbezirk-ek együttevén s mégis csak 2 képviselőt választ, míg az emiuttott Regierungsbezirk-ek 17-et. „Da redet man im Deutschen Reiche — mondja Otto Merkt — von der Einführung des Pluralwahlrechtes. Wir sehen, wir haben das Pluralsystem, und zwar mit einer Stimmensteigerung, die kein Theoretiker sich vorschlagen dürfte — mehr als 20 Stimmen!” *

A kerületi beosztások aránytalanságának szomorú példáit szolgáltatják a magyarországi kerületi beosztások is. Az ország Királyhágón túli részében, a hol az 1910. évi népszámlálás adatai szerint csak 34.3%-ot tett ki a magyarság számaránya s a hol az 1912. évre 91,081 választó Íratott össze, 74 a választó kerületek száma. Egy kerületre esik tehát itt 1241 választó. Evvel szemben a Duna-Tisza közén, hol 81.2% a magyarság számaránya s a hol az 1912. évre 276,467 választó Íratott össze, csak 64 a kerületek száma s így ezen legmagyarabb országrészben 4320 választó esik egy kerületre. A Királyhágón túl egy szavazatnak a képviselői ereje közel négyszer akkora mint a Duna—Tisza közén, mert a Királyhágón túl minden 1241 — a Duna—Tisza közén pedig csak minden 4320 választóra esik egy képviselő. Ha a Duna—Tisza közén is a Királyhágón túli

* A németországi kerületi beosztásra vonatkozó fenti összes adatok Dr. Otto Merkt: „Neueinteilung der Reichstagswahlkreise und die deutsche Städte” című (a „Der Staatsbürger” 1912. évi 2-ik számában megjelent) cikkéből vannak merítve.

1241-es választói átlag volna az irányadó, akkor a Duna — Tisza közének 222 képviselőt kellene választani. Alsó Fehérmegyében a hol csak 17,6% a magyarság számaránya 5786 választó 7 képviselőt választ. Egy képviselőre esik tehát 826 választó. Evvel szemben pl. Jász-Nagy-Kun-Szolnok vármegyében, hol 99,6%-ot tesz ki a magyarság számaránya, 25477 tehát közel ötször több választó szintén 7 képviselőt választ. Egy képviselőre itt 3639 választó esik. Alsó Fehér megyében tehát egy szavazatnak közel ötször akkora a képviseleti értéke, mint egy jásznagykunszolnokmegyei szavazatnak. Budapesten, a hol 85,9% a magyarság s 92,5% a 6 éven felüli népesség irni olvasni tudóinak számaránya, 81,698 választó 9 képviselőt választ. Egy képviselőre esik tehát 9078 választó. Budapest választóinak száma csak 10000 el kevesebb mint a Királyhágón túli országrész összes választóinak száma s ezen országrész, a hol a 6 éven felüli népességnek csak 50,5%-a tud irni olvasni, 65 képviselővel többet választ mint Budapest. A Királyhágón túl tehát egy szavazatnak több mint hétszer akkora értéke van mint Budapesten, a hol, ha a Királyhágón túli 1241-es választói átlag volna az irányadó, 66 képviselőt kellene választani. Egy alsófehérmegyei szavazatnak közel 11-szer akkora a képviseleti értéke, mint egy budapestinek. Ha tehát az alsófehérmegyei választói átlag (826) volna az irányadó, akkor Budapestnek 98 képviselőt kellene választani. Alsó Fehérmegyének — hol a 6 éven felüli népességnek csak 40,6% tud irni olvasni — 5786 választója azonban csak 2 képviselővel választ kevesebbet mint Budapestnek 81698 tehát több mint 14-szer annyi választója. Ez a néhány példa is elég ahhoz, hogy a magyarországi kerületi beosztásokban megnyilvánuló szellemhez alkalmazva ekként mondhassuk el a shakespere-i szavakat: Örület, a melyben még rendszer sincsen.

A németországi viszonyokból azt a tanulságot meríthetjük, hogy a kerületeknek a lakosság bizonyos számához mért beosztása sem tudja a kerületek közötti arányosságot garantálni. A lakosság száma évről-évre változik. A népességi viszonyokban évről-évre és az egyik népszámlálástól a következőig nagy eltolódások következnek be. Ha ezeket a változásokat a kerületi beosztás állandóan nyomon tudná

követni, a kerületek határainak újabb és újabb kiigazítására volna szükség, a minek törvényhozási szabályozása és gyakorlati végrehajtása a parlamentet és a közigazgatást állandóan felette kényes és nehezen megoldható problémák elé állítaná. Az arányos választási rendszer mellett, mely a pártoknak számerejükhöz mért arányos képviseletét teszi lehetővé és pedig annál szabatosabban, minél tökéletesebb rendszer talál elfogadásra, a kerületek beosztása csak másodrendű jelentőséggel bír. Az arányos választási rendszer mellett is — ha a kerületi beosztás fentartatik s a képviselők száma előre fixíroztatik — figyelemmel kell lenni arra, hogy a mandátumok száma a lakosság számával arányban állapíttassék meg, a mi esetleg a képviselők számának időközönkénti szaporítására vezethet, de az arányos választási rendszer a kerületek határainak kiigazítását, a kerületek felosztását vagy egyesítését teljesen fölöslegessé s egyúttal a mandátumok számának a népszámlálás eredményei szerinti automatikus megváltoztatását teszi lehetővé. Minél nagyobb területekre, tehát minél kevesebb számú kerületekre támaszkodik az arányos választási rendszer, annál kevesebb lesz a fel nem használható szavazatok száma és így annál tökéletesebb lesz a képviselet arányossága is, mely szempontból a legideálisabb megoldás az volna, ha az egész ország egyetlenegy kerületet alkotna. A pártok számerejéhez mért arányos képviseletnek lehetősége mellett, a képviselők száma annál kisebb jelentőséggel bír, minél tökéletesebb arányosságot biztosító rendszer alapján történik a választás, mert minél nagyobb a képviselet arányossága, annál inkább van biztosítva a szavazatok egyenlő értékűsége is. Minthogy pedig a parlamentarizmus lényege a pártok képviseletének arányosságán nyugszik, ebből a szempontból csak az bír fontossággal, hogy egyik pártnak se legyen több képviselője, mint a mennyi őt a többi pártokhoz viszonyított számerejénél fogva megilleti. Ha A. pártnak 1800 szavazója van míg B. pártnak csak 600, akkor az arányosság az, hogy az A. pártot 9, a B. pártot 3, avagy az A. pártot 3, és a B. pártot 1 képviselő képviseli, mert $9:3=3:1$. Épenúgy, ha az egész országban az A. pártnak 1.800,000 szavazata van, a B. pártnak pedig 600,000, akkor az arányosság követelményeinek egyaránt megfelel az, ha A. pártnak 900 és B. pártnak 300 vagy

A. pártnak csupán 300 és B. pártnak csupán 100 képviselője van, mert $900:300 = 300:100$. Az arányos képviseleti rendszer mellett tehát végeredményben nem bír fontossággal a képviselők száma, míg a többségi rendszer mellett a kerületek közötti nagy aránytalanságok csak a képviselők számának szaporításával enyhíthetők, ha a kerületi beosztás változatlan marad. A kerületeknek a lakosság számához mért folytonos kiigazítása pedig keresztülvihetetlen dolog. De a kerületeknek legideálisabb beosztása esetén is, a többségi rendszer fentartása mellett még mindig meg van annak a lehetősége, hogy a választók óriási tömegei nem juthatnak szóhoz képviselőik útján a parlamentben, hogy a kisebbségi pártok jutnak többségre s hogy a kisebbségi pártok képviselet nélkül maradnak, a mint azt Humphreys*) következő példái igazolják. Egy 25,000 lakosságú város 5 kerületre osztatik fel. Mindegyik kerületre esik 5,000 szavazó.

Kerület	Liberális szavazó	Konzervatív szavazó
1.	4000	1000
2.	2400	2600
3.	2300	2700
4.	2200	2800
5.	2110	2900
Összesen	13000	12000

Kerület	Liberális szavazó	Konzervatív szavazó
1.	2600	2400
2.	2600	2400
3.	2600	2400
4.	2600	2400
5.	2600	2400
Összesen	13000	12000

Mindkét példában a város liberális szavazói vannak többségben és ennek daczára, az első esetben csak egy mandátumhoz jutnak (az 1. kerületben) míg a második esetben egyetlenegy mandátumot sem kapnak.

A kerületek arányos beosztása azonban lehetetlen volna még akkor is, ha az uralkodó párt, melytől a beosztás függ, a politikai erkölcsök tökéletességével is volna felruházva. De ilyen ideális nagylelkűséget nem is lehet elvárni az uralkodó pártoktól. Az Északamerikai Egyesült Államokban, hol a kerületek arányosságát és összefüggő területi egységességét törvény hagyja meg, a 19. század elején született meg a „gerrymander” szó, a kerületi beosztásokkal való visszaélések megbélyegzésére. Ez a szó azóta

* Humphreys: i. m. 28. 1.

állandóan helyet foglal a politikai terminológiában a kerületi beosztásokkal üzőtt visszaélések megjelölésére*), Az uralkodó pártoktól ma sem várhatunk mást, mint gerrymandert ha a kerületek új beosztásáról van szó. Az arányos választási rendszer mellett pedig sem a képviselők számának szaporítására, sem a kerületi határok folytonos kiigazítására nincsen szükség s egyúttal a leadott szavazatok képviseleti ereje a technikai lehetőség határain belül a legtökéletesebben biztosítva van. Nem jó úton járnak tehát azok, akik a többségi rendszer okozta bajok orvosságaként egyedül a kerületek arányosításában vélik feltalálhatni.

Találkozunk oly véleményekkel is, a melyek az arányosságot magával a többségi rendszerrel is biztosítva látják, abból indulva ki, hogy az egyik pártnak az egyik kerületben, a másiknak a másikban kedvez a szerencse s hogy a választások egyszer az egyik, másszor a másik pártot juttatják többségre s hogy ilyképen a többségi rendszerben meg van a területi és időbeli kompenzációnak a lehetősége. Ezt a felfogást találóan kritizálja Laffitte, mondván, hogy: „le mal d' un ne guérit pas le mal d' autre, et d' être égelement fausse pour chaque parti, cela ne fait pas que la représentation soit plus vraie pour Γ ensemble.”.

Az időbeli kompenzációnak a gondolata nyer konkrét kifejezést *Dürrenmatt* svájci politikusnak abban a javaslatában, amely a kisebbségek képviseletét a képviselőknek szám és időbeli proporcionalitásával akarja biztosítani. *Dürrenmatt* ki, a proporcionalitásnak ezt a módját a svájci szövetségi képviselőtestületre vonatkozólag hozta javaslatba, a 6 ülésnek megfelelőleg a mandátumot 6 részre osztja fel. A szavazatok 1/6 része 1, 2/6 része 2, 3/6 része 3 ülészen való részvételére jogosítaná fel az illető jelölteket és így tovább. A parlamenti irományokat tanulmányozás végett az ülészen részt nem vevő képviselőknek is meg kellene küldeni. A közfunkcióknak ez az időbeli váltakozása szerinte nem új dolog, ugyanez megtalálható az esküdszék intézményenél is. Helyesen jegyzi meg Klöti, hogy ez a rendszer már csak az ülészen mikénti felosztásának

* L. a kifejezés eredetére nézve Humphreys i. m. 29—80. 1.

a nehézségei miatt sem valósítható meg. Ha az első ülészen a legtöbb szavazatot kapott jelöltek vennének részt, akkor az utolsó ülészen kétségkívül a kisebbségi képviselők volnának többségben. Ez a körülmény a képviselet összeállításában az arányosságának, a döntésnél pedig a többségi elvnek a meghamisítására vezet. Ilyen eredményért pedig nem érdemes a mandátum oszthatatlanságának elvét feláldozni.*

II.

Közelebb járnak az arányos választói jog eszméjéhez és a többségi rendszer legkirívóbb visszasságain igyekeznek segíteni a *kisebbségek képviseletét célzó választási rendszerek*.

A kisebbségi képviseleti rendszerek célja a kisebbségeket is szóhoz juttatni a képviselőtestületekben. A kisebbségi képviseleti rendszerek tehát nem a többségi rendszer visszasságainak gyökeres orvoslására, vagy mint Meyer** mondja nem alapvető megoldásra törekszenek. A kisebbségi képviseletnek többféle rendszerével tettek már gyakorlati kísérletet s több ilyen rendszer nyer még ma is alkalmazást.

1. Egyik ilyen rendszer a *korlátolt szavazás (vote limité) rendszere*. Ez abban áll, hogy a választóknak egygyel kevesebb jelöltre szabad szavazni, mint a hány képviselőt kell az illető kerületben választani, pl. 2-re ha 3, 4-re ha 5 képviselő választandó stb. Alapvető gondolata e rendszernek az, hogy ha a választóknak csak egygyel kevesebb jelöltre szabad szavazniok, mint a hány képviselőt kell választani, akkor a kisebbség számára biztosítva van annak a lehetősége, hogy legalább egy jelöltje meg legyen választva. Ennek a rendszernek a visszasságai szembeötlők.

a) Ha a szavazatok száma csak egygyel redukáltatik, csak egy — és pedig a legerősebb kisebbségi pártnak biztosítja a képviselethez jutás lehetőségét*** s így a többi kisebbségi pártokat egyáltalán nem juttatja szóhoz.

b) Minthogy az arányosságra nem is törekszik, természetes, hogy a választási eredmények nem is lehetnek a

* Klöti: i. m. 211 1.

** Georg Meyer: Das parlamentarische Wahlrecht, 627 1.

*** Cahn: i. m. 4. 1.; Meyer: i. m. 629. 1.

pártok erejének arányos kifejezői. Pl. ha 5 képviselőt kell választani s A) pártnak 3000 szavazója van, B.) pártnak csak 2900, A) párt mégis 4 mandátumot kap, míg B) párt csak egyet, viszont megtörténhetik az is, hogy a kisebbség több mandátumot kap mint a többség. A vote limité rendszere alapján Leeds-ben megejtett 1874. évi alsóházi választás a következő eredmény nyel végződött: Választandó volt 3 képviselő.

Liberális párti jelöltek :

R. M. Carter	15390 (1)
E. Baines	11850
Dr. F. R. Lees	5945
	33185

Konzervatív párti jelöltek :

W. St. J. Wheelhouse	14864 (2)
R. Tenant	13192 (3)
	28056

A többségben levő liberálisok tehát csak 1 mandátumot kaptak, míg a kisebbségben lévő konzervatívok kettőt.*

c) Jól organizált pártok ügyes taktikázással a vote limité dacára is megakadályozhatják azt, hogy a kisebbség képviselőkhöz jusson. Pl. 3 képviselőt kell választani. A szavazatok száma 84. A) pártnak 51, B) pártnak 33 szavazója van. Az A) párt jelöltjei a), b) és c), a B) párt jelöltjei d) és e). Előzetes megállapodás alapján 17 A-párti a) és b)-re, 17 A-párti b) és c)-re, 17 A-párti a) és c)-re szavaz. Az A) párt mindegyik jelöltje *tehát* 34—34 szavazatot kapott. Ha tehát a B) párt szavazói mind az ő jelöltjeikre le is szavaznak, csak 33—33 szavazatot esik mindegyikre s egyik sem lesz megválasztva.**

1880 évben a vote limité rendszere alapján megejtett parlamenti választások alkalmával Birminghamban amint azt az alábbi eredmények igazolják, a kisebbség nem kapott egyetlenegy mandátumot sem.***)

Liberális párt :

P. H. Muntz	22969
John Bright	20079
Joseph Chamberlain	19544
	62592

Konzervatív párt :

Major F. Burnaby	15735
Hon. A. C. G. Cathorpe	14208
	29943

* Humphreys: i. m. 67 l.

** Cahn: i. m. 5-6 l.

*** Humphreys: i. m. 66 l.

A vote limité rendszerével egybekötött ilyen lehetőségek mellett, a rendszer alapelvi főhibája abban rejlik, hogy a képviselőtestületek igazságtalan és aránytalan összeállításán nem is akar segíteni. Ha nem volna olyan mód, melylyel a képviselők arányosságát el lehet érni, a vote limitét mint a többségi rendszer bajain némileg enyhítő orvosszert el lehetne fogadni, de ma mikor már az arányosságnak oly methematikailag is tökéletes és gyakorlatilag is bevált rendszereit ismerjük, többé semmi szükség sincs rá.

Részleges alkalmazást nyert ez a rendszer Angliában, a hol a második reform *bili* tárgyalásakor Lord Cairnes által a felső házban előterjesztett indítvány alapján került bele az 1867. évi választási törvénybe. Ezen törvény szerint a vote limité összesen 13 kerületben nyert alkalmazást és pedig azokban a kerületekben, a melyek 3 illetve 4 képviselőt választottak. A többi kerület csak 1—1 képviselőt választott. 1885-ben eltörölték a többképviselőjű kerületeket s evvel a vote limité is eltűnt az angol parlamenti intézmények sorából.*

Ugyancsak részleges alkalmazást nyert a vote limité Olaszországban is, ahol az 1882. május 7-iki törvény értelmében azokban a kerületekben, melyekben 5 képviselőt kellett választani a választók csak 4 jelöltre szavazhattak. A 2.3. és 4. képviselőt választó kerületekben azonban nem hozták be a *vote limité*-t. Az 1895. márczius 28-diki törvény a többképviselőjű kerületeket s vele együtt a *vote limité*-t is eltörölte.

2. A kisebbségi képviselőt akarja gyakorlatilag megvalósítani a *kumuláció (vote cumulé) rendszere* is, mely megengedi, hogy a választó az öt megillető szavazatok közül egyes jelöltekre többet vagy valamennyit egy jelöltre is leadhatja. Ennek a rendszernek a vezérlő gondolata az, hogy a kisebbségi pártok a szavazatok kumulációjával egyik vagy másik jelöltjük megválasztását biztosítani tudják. Ennek a rendszernek még nagyobb hibái vannak, mint a *vote limité* rendszerének.

a) A választás sorsát a véletlen játékvá teszi. Amelyik párt helyesebben becsüli meg számerejét, annak kedvez. A kumulációval való taktikázás sikere ugyanis attól függ, hogy

*) Meyer: i. m. 381. és 628. 1.

az alapul vett számítások helyesek voltak-e vagy sem.* A szavazatok szétforgácsolása esetén megtörténhetik, hogy a kisebbség kapná a mandátumok többségét. Túlságos kumuláció is ide vezethet.**

b) Nemcsak, hogy aránytalanságokra vezet és nemcsak, hogy ügyes taktikázással a többség kiszoríthatja a kisebbséget, hanem megtörténhetik az is, hogy a kisebbség jut a mandátumok többségéhez, amint azt Springer*** következő példái igazolják:

1.

Választandó 3 képviselő:

Többségi szavazó: 76, kisebbségi szavazó: 24.

Többségi jelöltek: A, B, és C. Kisebbségi jelölt: D.

Többségi szavazatok: 76 A., 76 B., 76 C.

Kisebbségi szavazatok: 24 D + 24 D + 24 D = 72 D.

Megválasztott: A, B, és C.

A kisebbség nem kapott egy mandátumot sem.

2.

Választandó 3 képviselő:

Többségi szavazó: 59, kisebbségi szavazó: 40

Többségi jelöltek: A, B, C, X, Y.

Kisebbségi jelöltek: D, E.

Többségi szavazatok: 59 A, 58 B, 58 C, 1 X, 1 Y.

Kisebbségi szavazatok:

1., csoport ..... 20 D, 20 D, 20 E.

2., csoport..... 20 D, 20 E, 20 E.

60 D.   60 E.

Megválasztottak D. és E. kisebbségi jelöltek és A. többségi jelölt. A kisebbség tehát több mandátumot kapott mint a többség.

3. A kisebbségi képviselő kérdését akarja megoldani a *fokozatos értékű szavazatok rendszere (vote gradue)* is. Lényege az, hogy a választó annyi szavazatot adhat le, a hány képviselő választandó, de a szavazatok értéke különböző. Egy egész szavazatnak csak az első helyen álló jelöltre leadott szavazat számítatik; a másodikra leadott szavazat csak $\frac{1}{2}$, a harmadikra leadott szavazat csak $\frac{1}{2}$

* Cahn: i. m. 8 1.; Meyer: i. m. 629 1.; Humphreys: i. m. 72 1.

** Humphreys: i. m. 73—76 1.

*** Rudolf Springer: Mehrheits oder Volksvertretung Wien. 1904

szavazatnak számíttatik. Ennek a rendszernek a főhibája a túlságos bonyolultság, mely a gyakorlati alkalmazásra különösen nagy kerületekben alkalmatlanná teszi. Ez a rendszer sem teszi lehetővé azt, hogy a többségi párt a kisebbséget ügyes taktikázással a képviseletből teljesen ki ne zárhassa.* Gyakorlati alkalmazására sehol sem került a sor.

4. A kisebbségek képviseletének lehetővé tételére törekszik az *egyetlen szavazat (vote unique, single vote)* rendszere is. Ezen rendszer szerint minden választó csak egyetlenegy jelöltre szavazhat, tekintet nélkül arra, hogy hány képviselőt kell választani. Vezérlő gondolata e rendszernek az, hogy *minden pártnak* lehetővé tegye a képviselést. Az arányosság követelményeit ez a rendszer is teljesen figyelmen kívül hagyja. Gyakorlati alkalmazása a párterők matematikai pontosságú felbecsülését teszi szükségessé** s a választás sorsát ez a rendszer is teljesen a véletlenre és a taktikázás ügyességére bizza s szinte lehetővé teszi nemcsak a kisebbség kizárását, hanem azt is, hogy a kisebbség jut a mandátumok többségéhez.

A vote unique rendszere mellett többféle módon történhetik a mandátumok betöltése. Legegyszerűbb mód volna az összszavazatok nagyságának sorrendje szerinti betöltés. Ez az egyetlen mód az, mely a választásnak egy aktussal való befejezhetését lehetővé teszi. Mihelyt a megválasztásnak egyéb korlátai is vannak, pl. ha a szavazatok bizonyos percentuális minimuma kívántatik meg a megválasztáshoz; ha a minimumot egyik jelölt sem érte el vagy csak kevesebben, mint a hány képviselő választandó, új választásra van szükség.

A vote unique rendszerének részleges megvalósítását tartalmazza az 1907. január 26-iki osztrák választási törvény 34. §-a, mely azonban jelenleg csupán a galíciai 35 — 70 sz. 2 képviselőt választó reichsrati kerületekben nyer alkalmazást. A kivételes választási rendszert a lengyelek és ruthének lakta keleti Galiciának nemzetiségi viszonyaira való tekintettel hozták be, a nemzetiségi kisebbségek védelmére. Az osztrák választási törvény 34. §-ának a kisebbségi képviselő-

* Cahn: i. m. 10—11 l.; Meyer: i. m. 630 l.

** Humphreys: i. m, 75 l.

letet megvalósítani szándékozó felette bonyolult rendelkezései a következők: Ha ugyanabban a kerületben 2 képviselőt kell választani, első sorban az tekintetik megválasztottnak, a ki az érvényes szavazatoknak több mint a felét nyerte el. Az abszolút szótöbbséggel megválasztott mellett másodsorban az tekintetik megválasztottnak, a ki a szavazatoknak több mint az $\frac{1}{4}$ -ét nyerte el. Ha az első választás alkalmával egyik jelölt sem kapott abszolút többséget, új választásnak van helye. Ha ezen újabb választás alkalmával sem éretett el abszolút többség, a 35. § szerinti szűkebb választásnak van helye a legtöbb szavazatot kapott 3 jelölt között. A szűkebb választás alá kerülő jelöltek közül az a 2 tekintetik megválasztottnak, a kik a szavazatok relatív többségét nyerték el. Ha az első vagy második választás alkalmával egy jelölt abszolút többséget kapott, de a többiek közül egyik sem kapott többet a szavazatok V_4 -énél, a második képviselőre vonatkozólag a 35. § szerinti szűkebb választásnak van helye. Ha az első vagy második választásnál csak egy jelöltre adattak le szavazatok, vagy a második mandátumra vonatkozó szavazatok mind egy jelöltre estek, anélkül, hogy a megválasztáshoz szükséges szavazatok elérettek volna, akkor a 2-ik mandátumra nézve a többségi rendszer (33. §) szerinti új választásnak van helye. Minthogy a 33. § szerint a megválasztáshoz abszolút többség kell, ha ez el nem éretett, a 35. § szerinti szűkebb választásnak van helye.

Az osztrák törvénynek imént vázolt bonyolult rendelkezései maguk mondanak ítéletet a vote unique osztrák rendszere felett. Ha csak arra mutatunk rá, hogy ezen rendszer mellett négy választásra is kerülhet a sor, ez elég ahhoz, hogy egy törvényhozást se lelkesítsen annak utánzására. Az arányos választási rendszernek még a legkezdetlegesebb formája is sokkal jobban és a választási izgalmak állandósításának a kikerülésével tudta volna a nemzetiségi kisebbségek képviselőtének problémáját megoldani.

A vote unique rendszerével találkozunk a hamburgi alkotmányban is, mely szerint a Bürgerausschuss 20 tagját a „Bürgerschaft” (képviselőtestület) a vote unique rendszere alapján választja. A megválasztáshoz legalább a szavazatok $\frac{1}{4}$ -e szükséges. Eredménytelenség esetén a szavazási eljárás

rást mindaddig kell folytatni, míg a Bürgerausschuss valamennyi tagja meg van választva. A vote unique rendszerét fogadta el az 1900. évi japán választási törvény is. Kametaro Hayashida, a japán képviselőház főtitkára szerint e rendszer alkalmazása korántsem ró a pártszervezetekre, a párterő megbecsülésére és a választás kellő előkészítésére nézve nehéz feladatokat, s noha ez a rendszer nem teljesen kielégítő, mégis tűrhető mértékben (tolerably) teszi lehetővé minden politikai pártra nézve azt, hogy erejének megfelelő megközelítő arányossággal (in approximate proportion) legyen képviselve*).

5.) A kisebbségi képviseleti rendszerek sorában kell megemlékezni a Clair J. Grèce féle *negatív szavazás* rendszeréről is. Clair J. Grèce szerint több jelölt választása nem más, mint az egyes jelölések felett megejtett többrendbeli szavazás. Ebből kiindulva azt javasolja, hogy a szavazó cédulán alfabetikus sorrendben soroltassanak fel a jelöltek. A szavazó minden jelölt neve mellé „igen”-t vagy „nemzet ir, vagy ha tartózkodni akar a szavazástól, semmit se. A választás után minden egyes jelöltre esett „igen” és „nem” szavazatokat kompenzálni kell; ha a különbség pozitív, a jelölt meg van választva, ha a különbség negatív, nincs megválasztva. Ha több jelöltnek van pozitív többsége, mint a hány képviselőt kell választani, a relatív többség dönt**).

6.) A *vote unique* egy egészen sajátágos rendszerét ajánlja Pfizer a német birodalmi gyűlési választásoknál való alkalmazásra.*** Szerinte két választókerületet egyesíteni kellene, úgy hogy ezentúl minden kerület 2 képviselőt választana. A választók csak egy jelöltre szavazhatnak. Megválasztottaknak azok tekintendők, kik a relatív többséget nyert ék-el, feltéve, hogy a szavazatoknak legalább $\frac{1}{3}$ -*kt* bírják. Ha a szavazatok $\frac{2}{3}$ -át egyik jelölt sem érte el, akkor mindkét mandátum, ha pedig csak egyik jelölt nyerte el a szavazatok $\frac{2}{3}$ -át, egy mandátum az illető választási periódus alatt betöltetlen marad. Hogy *egy* ilyen választási rendszer, mely a mandátumok be nem töltése árán akarja a kisebbségek

*) Humphreys: i. m. 283—289 l.

**) Klöti: i. m. 159 l.

***) Meyer: j. m. 630. l.

képviselétét megvalósítani, komolyan nem vehető, az bővebb magyarázatot nem igényel.

A kisebbségi képviselőt kétségtelenül bizonyos mértékben korrektívumául szolgálhat a többségi rendszer visszáságainak, anélkül hogy azokat teljesen orvosolni tudná. A kisebbségi képviselők egyik rendszere sem biztosítja feltétlenül a kisebbség szóhoz jutását s a vele szükségképpen együttjáró eshetőségek a többségi rendszer aránytalanságainak lehetőségét fentartva a kisebbség többségre való jutását is lehetővé teszi. A parlamentarizmus reformjánál a kisebbségi képviselőt szempontjai természetesen nem hagyhatók figyelmen kívül. „The problem of the future — mondja Humphreys*) — is not the abandonment of the principle of minority representation, but the adoption of such improvements, in voting mechanism as will do justice to majorities and minorities alike.” A többség és kisebbségre egyaránt igazságos pedig csak az olyan választási mechanizmus lehet, mely az összes pártok arányos képviselétét tudja biztosítani.

*) i. m. 76. l.

Arányos választási rendszerek.

Az arányos képviseleti rendszer lényegét legjobban jellemezhetjük Mirabeau*) következő szavaival: „Les assamblées représentatives peuvent être comparées à des cartes géographiques, qui doivent reproduire tous les éléments du pays avec leurs proportions sans que les éléments les plus considérables fassent disparaître les moindres” — „Les États sont pour la nation ce qu'est une carte réduite pour son étendue physique, soit en partie soit en grand, la copie doit toujours avoir les mêmes proportions que l'original.” Mirabeau szavaiban tökéletesen benne van az arányos képviseletnek gondolata, melynek a gyakorlati megvalósulása azt jelenti, hogy a választók különböző — pártoknak nevezett — csoportjai valóságos számerejük arányában legyenek képviselve. A kérdés csak az, hogy konstruálható-e olyan választási eljárás, mely az arányos képviselet megvalósítását technikailag lehetővé teszi. Ez a kérdés ma már, amidőn az arányos választások különböző rendszerei évtizedek óta számos országban a tényleges alkalmazás próbáját kiállották s minden egyes részletkérdésre vonatkozó bő tapasztalatok állanak rendelkezésünkre — eldöntöttnek tekinthető. Ma már nem az a probléma, hogy a proporcionális választójog megvalósítható-e vagy sem. Ma már csak a megoldás tökéletesítéséről lehet szó, vagyis arról, hogy a proporcionális választójognak melyik az a rendszere, mely az arányosságnak technikailag megvalósítható legnagyobb fokát tudja biztosítani. A proporcionális választójognak főcélja az összes szavazatok egyforma képviseleti erejének és hatékonyságának biztosítása. Ezt a célt a szavazatok minél nagyobb

*) Cahn: i. m. 17 l.

számának hasznosításával lehet elérni, vagyis akkor, ha minél kevesebb azon szavazatok száma, a melyek képviselőlethez jutni nem tudnak. A legtökéletesebb rendszer mellett is mindig lesz egy bizonyos számú szavazat, mely a képviselőlethez szükséges hányadot elérni nem fogja, de minél tökéletesebb rendszer nyer alkalmazást, annál kevesebbre redukálódik a fel nem használt szavazatok száma. Az a rendszer, mely a fel nem használt szavazatok számát a minimumra redukálja, az lesz a proporcionalis választójognak a legtökéletesebb rendszere. A proporcionalis választójog problémája látszólag a választási eljárás kereteibe tartozik. Tekintettel azonban arra, hogy egyedül a proporcionalis választójog tudja a választójoggal bíró polgárok szavazatának kellő hatékonyságát és egyenlő értékűségét biztosítani, a proporcionalitás elvén felépült választási eljárás a választói jogosultság materiális tartalma és értéke szempontjából a legnagyobb fontossággal bír. Az összes szavazatok hatékonysága és egyenlő értékűsége nélkül az általános választójog csak üres jelszó marad. A proporcionalis választójog tehát végeredményben az általános választójog épületének a betetőzését jelenti.

Az arányos képviselet megvalósítása abban áll, hogy minden egyes párt annyi képviselői mandátumot kap, a mennyi őt valóságos számerejének a többi pártokhoz viszonyított arányában megilleti. Minden arányos választási rendszernek tehát elsősorban azt a kérdést kell megoldani, hogy miképen történjék a betöltendő mandátumoknak a pártok közötti felosztása. Az arányosság megvalósítása szempontjából ez a legfontosabb kérdés. Ha ez a kérdés helyesen oldott meg, akkor az a kérdés, hogy az egyes pártokra jutott mandátumok az illető pártok jelöltjei közül kikkel töltesenek be, tulajdonképen csak szekundär jelentőségű. Az arányosság mikénti megvalósításának különböző rendszereivel kell tehát első sorban foglalkoznunk.

Primitív rendszerek.

1.) Az arányos választási rendszerek legprimitívebb formája: a tiszta *quotiens rendszer*. A *quotiens* alatt azt a számot értjük, melyet úgy nyerünk, hogy a kerületben leadott összes szavazatok számát elosztjuk a betöltendő mandátumok számával. Minden pártnak annyi mandátumhoz van joga, a hányszor a reáesett szavazatok számában a *quotiens* befoglaltatik.

Tegyük fel, hogy valamely kerületben 6 képviselőt kell választani. A választási küzdelemben részt vesz A, B és C párt.

A.)	pártra esik	9000	szavazat	
B.)	„ „	6000		
C.)	»	<u>3000</u>	„	
összesen:			18000	szavazat

Osszuk el az összes szavazatok számát a betöltendő mandátumok számával:

$$\frac{18000}{6} = 3000$$

Az így kapott hányados jelzi a szavazatoknak azt a számát, a mely a leadott összes szavazatokhoz és a mandátumok számához képest, egy mandátumnak az arányos szavazati értékegységét határozza meg. Minden 3000 szavazatra jut tehát egy mandátum. A.) párt kap tehát 3, a B.) párt 2—és a C.) párt egy mandátumot s így az összes mandátumok be vannak töltve.

De első pillanatra is szembeötlő az, hogy a gyakorlatban a legritkábban fordulhat elő az, hogy a szavazatok ilyen kerek és pontos arányosságú számokban adatnak le. A gyakorlatban csak ritkán fordul elő az, hogy az összes mandátumok mindjárt az első felosztás alkalmával betöltötteknek

pártra egy sem A kérdés most az, hogy a betöltetlenül maradt 2 mandátum, mely pártot vagy pártokat illessék meg. Ha a legtöbb szavazatot kapott pártot illeti meg a még betöltetlen 2 mandátum akkor mindkettő A pártnak jut. Ez esetben:

A)	párt	19000	szavazattal	kap	4	mandátumot
B)	„	15000	„	„	2	„
C)	„	11500	„	„	1	„
D)	„	5500	„	„	0	„
összesen :					7	

Az arányos választásnak ez a rendszere nyert megvalósulást az 1891. évi tessini és neuenburgi törvényekben. A törvények első alkalmazásakor kitént, hogy a rendszer eredményei nemcsak, hogy az arányosság követelményeit nem elégitik ki, de a kisebbségi pártok többségre jutását is lehetővé teszik.

Így pl. a tessini vallemaggia-i kerületben, a hol 5 képviselőt kellett választani az eredmény a következő volt:

Konzervatív lista	...	...	...	...	...	614	szavazat	
Liberális	„	...	...	...	...	399	„	
összesen:							1013	szavazat

Quotiens 1013: 5 = 202.

Konzervatív párt $\frac{614}{202} = 3$ mandátum, marad 8 szavazat

Liberális párt $\frac{399}{202} = 1$ mandátum, marad 196 szavazat

összesen 4 mandátum

A betöltetlenül maradt 5-ik mandátumot is a konzervatív párt kapta, mely ilyenképen 614 szavazattal 4 mandátumot kapott, míg a liberális párt fele annyi szavazattal csak 1 mandátumot. Ugyanilyen aránytalanság fordult elő más kerületekben is. Végeredményben pedig a kisebbségben lévő konzervatív párt 5 mandátummal többet nyert el mint a többségben lévő liberális párt.*

3.) Az arányos választásnak valamivel haladottabb rendszere az, a mely szerint nem a legerősebb párt kapja a be nem töltött mandátumokat, hanem azok a legtöbb szavazatot kapott pártok között a többség sorrendjében osztatnak fel. A tessini és neuenburgi törvényeket ily értelemben módo-

* Klöti: i. m. 274 l.

sitották is, de ezen rendszer sem vezetett kielégítő eredményekre, így pl. Neuenburgban az 1895. évi nagy tanácsi választások alkalmával a val-de-travers-i kerületben a választás a következő eredmény nyel végződött: Betöltendő volt 3 mandátum.

A liberális lista kapott	677 szavazatot
A radikális lista „	S33 „
Összesen: 1010 szavazat	
Liberális párt: $\frac{677}{336}$	= 2 mandátum, marad 5 szavazat
Radikális párt: $\frac{333}{336}$	= 0 mandátum, marad 333 szavazat

A betöltetlenül maradt 3-ik mandátumot is tehát a liberális párt kapta, úgy, hogy a radikális pártnak egy mandátum se jutott.

4. A proporcionális választójog terén határozott haladást jelent az a rendszer, mely a quotiens alapján való első felosztásánál betöltetlenül maradt mandátumok felosztásánál nem a szavazatok többségét, hanem a quotiens egyszerűsét vagy többszörösét meghaladó, fel nem használt legerősebb maradványokat tekinti irányadónak. Ez a *legerősebb maradványok rendszere* (*Systeme des plus forts restes.*) Az előbbi primitívebb rendszerek a quotiens alapján való első felosztáskor betöltetlenül maradt mandátumok mikénti felosztásának problémáját még a többségi elv alapján oldják meg, a legerősebb maradványok rendszere már inkább eltávolodik a többségi elvtől s elvileg közelebb áll az arányosság elvéhez, azonban szintén annélküli, hogy a gyakorlatban az arányosság követelményeit teljesen kielégítené. Ha a legerősebb maradványok rendszerét a fentebbi példára alkalmazzuk, akkor a következő eredményeket nyerjük.

Ha a fel nem használt szavazatok számának az összeg szerinti sorrendje az irányadó, akkor az egyik mandátumot kapja a D) pári, a másikat az A) párt.

Ez esetben:

A) párt 19000 szavazattal kap	3 mandátumot
B) „ 15000 „ „	2
C) „ 11500 „ „	1
D) η 5500 „ „	1
összesen; 7 mandátum	

A legerősebb maradványok rendszere mellett is lehetséges, hogy a kisebbségi párt nyerje el a mandátumok többségét, különösen akkor, ha a kisebbségi pártok ügyesen taktikáznak olyképen, hogy több csoportra oszolnak s csoportonként külön listákra szavaznak. Ezt Klöti*) a következő példával illusztrálja: Betöltendő 7 mandátum. Szavazatok száma: 1780. Quotiens 1750: 7 = 255. A) párt 900 szavazója egy listával szavaz; B) párt 2 csoportra oszlik: B/1 és B/2 csoportra. A B/1 csoportnak 480, a B/2 csoportnak 400 szavazója van.

A) párt 900:	255 = 3 mandátum, maradvány 135	
B/1 „ 480:	255 = 1	225
B/2 „ 400:	255 = 1	145

A quotiens alapján történt első felosztáskor betöltetlenül maradt két mandátum közül tehát az egyiket a B/1 csoport, a másikat a B/2 csoport kapja, mert ezen csoportok szavazatmaradványai nagyobbak, mint az A) párt szavazatmaradványa. Az erősebb A) párt tehát csak 3, míg a gyengébb B) párt 4 mandátumot kap. Ha a B) párt is egy listával szavazott volna, az eredmény a következő lett volna:

A) párt 900:	255 = 3 mandátum, maradvány 135	
B) „ 880:	255 = 3	115

összesen 6 mandátum.

A) párt szavazatmaradványa nagyobb, tehát a betöltetlenül maradt 1 mandátumot A) párt kapná. A tessini 1890-évi s a legerősebb maradványok rendszerén felépülő törvény alapján megejtett választások alkalmával úgy a liberális mint a konzervatív párt vezetősége a taktikázás lehetőségét felismerte; a liberálisok erre való tekintettel teljesen tartózkodtak a szavazástól. A törvény még az évben revízió alá vétetett s a legerősebb maradványok rendszerét elejtette s az első felosztásnál be nem töltött mandátumok felosztására nézve a legerősebb párt prioritása állapított meg, de amint láttuk ennek az új törvénynek a funkcionálása sem felelt meg teljesen az arányosság követelményeinek. Ezen rendszerek egyike sem vezet a legideálisabb arányosságra.

*) Klöti: i. m. 171 l.

Mindegyiknél nagy a fel nem használt szavazatok száma is. De a többségi rendszer mellett fenti példánkat tekintve A) párt kapná mind a 7 mandátumot. Helyesen mondja tehát, Poincaré,*) hogy „le plus mauvais système proportionaliste est infiniment supérieur au meilleur système majoritaire.”

5.) Az arányos választási rendszerek primitivebb formáinak tárgyalásánál, a *quorum-ról* is meg kell emlékeznünk.

A többségi rendszernek dogmaként való kezelése azt a köztudatban mélyen megrögzítette, valóságos babonává lett, a babonák elleni küzdelem pedig mindig nehéz dolog volt. Érthető tehát, hogy a proporcionális eszméje csak lépésről-lépésre tudja a többségi elvnek erős gyökeret vert gondolatát kiszorítani s hogy a tiszta proporcionálisra való átmenetel kezdetén a többségi elv gondolatkörének egyes elemei a proporcionális választási rendszerbe is beférkőznek. Láttuk, hogy az első felosztáskor be nem tölthető mandátumok betöltésénél a többségi elv segítségéhez folyamodtak. A többségi elvnek egyik survival-je a *quorum* intézménye is, mely abban áll, hogy vagy általában vagy csak a betöltetlenül maradt mandátumok felosztásában csak a szavazatok bizonyos percentualiter meghatározott hányadát elért pártok vehetnek részt. így pl. a belgiumi 1895 évi községi választási törvény szerint, ha 4-nél kevesebb mandátum töltendő be a $quorum \frac{1}{\beta}$, 4—6 mandátumig $V^4 > 7$ —12 mandátumig $\frac{1}{51}$ 12 mandátumtól feljebb $\frac{1}{6}$. Azok a listák, melyekre a quorumnál kevesebb szavazat esett, nem vehetnek részt a mandátumok felosztásában. Ha a listák egyike sem érte el a quorumot, vagy ha azon listákra, a melyek ezt elérték az összes szavazatok felénél több nem esett, akkor a szavazatok összegének nagyság szerinti sorrendjében azok a listák is részt vesznek a felosztásban, melyekre együtvéve, illetve a quorumot elért listákkal együtt több szavazat esett, mint az összes szavazatok fele. A Schwyz kantonbeli törvény szerint az első felosztásnál be nem töltött mandátumok felosztásában csak azok a pártok vehetnek részt, a melyeknek szavazatai legalább is a $quotiens \frac{2}{3}$ -át elérték. — Nyilvánvaló, hogy a többségi gondolatkörnek ezen maradványa a proporcionali-

*) Lachappelle: i. m. Poincaré előszava VIII. 1.

tást meghamisítja s annak alapeszméivel és sarkalatos követelményeivel ellenkezik. A proporcionális választójognak egyik főcélja épen az, hogy valóságos számerejük arányában a kis pártok is képviselthez jussanak. A quorum ezt lehetetlenné teszi s evvel együtt természetesen az arányosságot is meghamisítja. Egy olyan választási rendszer tehát, mely a quorumra van felépítve helyes és igazságos nem lehet.

A D'Hondt féle rendszer*

A legerősebb maradványok rendszere az arányosság követelményeit távolról sem elégíti ki. D' Hondt Viktor gent-i egyetemi tanár foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy hogyan lehetne az első felosztás alkalmával betöltetlenül maradt mandátumoknak igazságosabb felosztását elérni. D'Hondt úgy találta, hogy a legerősebb maradványok rendszerében a többségi választások szelleme nyilatkozik meg s hogy e mellett a rendszer mellett is lehetséges az, hogy a szavazók kisebbsége által választott képviselők alkotják a parlamenti többséget. D'Hondt rendszerét 1882-ben megjelent: „Système pratique et raisonné de représentation proportionnelle” című művében fejtette ki először. D'Hondt rendszere a proporcionális választójog történetében jelentőségteljes szerepet játszik.«A mi hibája van e rendszernek, az inkább a kerületi beosztások aránytalanságának a rovására írható. D'Hondt rendszere a mai napig az arányos választójognak legtokéletesebb rendszere. A reform törekvések is lényegileg érintetlenül hagyják D'Hondt alapgondolatát s csak a D'Hondt formulájának egyszerűsítésére irányulnak, mint Hagenbach-Bischoff rendszere, vagy pedig a kerületi beosztás okozta fel nem használt szavazatmaradványok redukálásának módját keresik, olyképpen, hogy a szavazatmaradványokat nagy területeken vagy az egész országban egyesítik, azonban a mandátumok további felosztásánál is a D' Hondt féle rendszert veszik alapul. (Van de Walle és Goblet d'Alviella rendszerei.) D'Hondt alapgondolata az, hogy egy párt se kaphasson mandátumot, illetve további mandátumot, amíg egy másik pártnak több szavazatára, mandátum illetve egy további mandátum nem jutott. Ezt a gondolatot a következő

példa illusztrálja: Választandó 3 képviselő. A választásban résztvesz *A*), *B*), és *C*) párt:

<i>A</i>) párt	kap 15000 szavazatot
<i>B</i>)	„ „ 9000
<i>C</i>)	„ „ 6000

A D'Hondt tételét alkalmazva, az első mandátum az *A*) pártot illeti meg, mert valamennyi pártnál több szavazatot kapott. Melyik pártot illesse meg a második mandátum? Ennek megállapítása céljából először 15000-et elkeli osztani 2-vel, mert ha *A*) pártra jut a második mandátum is, akkor *A*) párt 15.000 szavazattal kapna 2 mandátumot, mindegyik mandátumra tehát a szavazatok fele esnék/Azt kell vizsgálnf tehát, hogy a szavazatoknak a 2-ik mandátumra eső fele nagyobb-e vagy kisebb mint a többi pártok szavazatai: $15.000 : 2 = 7500$, tehát kevesebb a *B*) pártra esett 9000 — de több a *C*) pártra esett 6000 szavaztnál A második mandátumot tehát a *B*) párt kapja meg, azon az alapon, hogy egyik párt sem kaphat addig mandátumot, míg egy másik párt több szavazatára nem jutott mandátum. Melyik párt kapja meg már most a harmadik mandátumot? Ha *A*) párt kapná, akkor mint fentebb láttuk 7500 szavazattal kapná meg a második mandátumot, tehát $9000 : 2 = 4500$ szavazattal jutna hozzá. *C*) párt 6000 szavazatára még nem jutott mandátum. D'Hondt tételét alkalmazva tehát, a 3-ik mandátum az *A*) pártot illeti meg, mert 7500 több 6000-nél meg 4500-nál is s így addig míg *A*) párt fennmaradó szavazataira mandátum nem jut a *B*) párt 4500 és a *C*) párt 6000 szavazata nem igényelhet újabb mandátumot, Mind a három mandátum tehát be van töltve. 7500 volt az a legkisebb szám, amelyre még mandátum jutott. Ha az egyes pártokra esett szavazatokat evvel a számmal (chiffre réparti-teur) elosztjuk, akkor az általuk elnyert mandátumok számának megfelelő összeget kell kapnunk.

$$A) \frac{15000}{7500} = 2$$

$$B) \frac{9000}{7500} = 1$$

$$C.) \frac{6000}{7500} = 0$$

összesen: 3

A felosztás végeredményben a „chiffre répartiteur” alapján történik. A kérdés az, hogy hogyan lehet ezt a „chiffre répartiteur”^ a legegyszerűbb számítással megtalálni. Ezt úgy találjuk meg, ha az egyes pártokra esett szavazatokat elosztjuk 1, 2, 3 stb.-vel. Az így nyert quotienseket nagyságuk szerinti sorrendben csoportosítjuk. Az a quotiens, a melynek rangsora megfelel a betöltendő mandátumok számának lesz a „chiffre rapartiteur”. (a belga törvény terminológiája szerint a „diviseur électoral.”)

	A		B		C
	15000		9000		6000
: 1	15000 (1)		9000 (2)		6000
: 2	7500 (3)		4500		3000

A harmadik quotiens a „chiffre répartiteur.” A hányszor ez az egyes pártok szavazataiban befoglaltatik, annyi mandátum jut az illető pártra. Ha az egyes pártok szavazatait elosztjuk a „chiffre répartiteur”-rel, s e számokat összeadjuk, oly számot kell kapni, amely a betöltendő mandátumok számának megfelel. A D'Hondt-féle rendszer alkalmazása mellett tehát csak egyetlen felosztási eljárás van, melylyel az összes mandátumok betölthetők.

A D'Hondt-féle rendszert fogadta el az 1899. évi belga törvény. Minthogy ez a törvény a proporcionális választójognak eddig legtökéletesebb rendszerét tartalmazza, azzal részletesen kell foglalkoznunk.

Belgiumban úgy a képviselőházi, mint a szenátusi választások proporcionális rendszer alapján történnek. Az arányos választás szabályait a code électoral XI czíme (253—267 art.-ok) tartalmazzák. (1899 december 29-i törvény.)

Előre kell bocsátanunk, hogy a választások alkalmával a pártoknak jogukban áll helyettes jelölteket (candidats suppléants) is ajánlani, a kiknek megválasztásuk esetén az a hivatásuk, hogy a választások után akár lemondás, akár halál vagy bármely okból megüresedő mandátumok birtokába lépjenek, a még később megemlítendő sorrendben. A suppléant-ok választásának célja az, hogy mandátumok megüresedése esetén azok új választások nélkül betölthetők legyenek es jpedig az arányos választási rendszer szellemének megfelelőleg azon párt jelöltjeivel, mely a megüresedett mandátum

birtokában volt. Ezt a parlament kellő funkcionálásának biztosítása teszi szükségessé, mert a proporcionális választási rendszer természete az időközi választásokat kizárja. A proporcionalitásra nézve a code électoral a következőket tartalmazza:

Az összes listák ugyanazon cédulán (bulletin) sors által meghatározott sorrendben vannak csoportosítva: az utolsó kolumnának az egyedüli (candidats isolément présentés) jelöltek számára vannak fentartva, tekintet nélkül arra, hogy kapcsolatosan helyettesjelölés is történt e vagy -sem. A helyettes jelöltek a lista sorrendjében, a tényleges jelöltek kolumnájában azokat követőleg „suppléants” felírással kapcsolatban vannak feltüntetve. Minden tényleges és helyettesjelölt neve mellett van egy „case de vote”. (258 art.)

A választó csak egy tényleges és egy helyettes jelöltre szavazhat. Ha az általa támogatott listának sorrendjét úgy a tényleges mint a helyettes jelöltek tekintetében elfogadja, szavazatát akként adja le, hogy az illető lista fölött lévő „case”-t jelöli meg. Ha csak a tényleges jelöltek sorrendjét fogadja el s csak a helyettesek sorrendjén akár változtatni a lista valamelyik helyettes jelöltjére ad le egy „vote nominatif-ot. Ha sem a tényleges sem a helyettes jelöltek sorrendjét nem fogadja el, ugyanazon listának egy tényleges és egy helyettes jelöltjére is leadhat egy vote nominatif-ot. A „vote nominatif” leadása az illető jelölt neve melletti „case” megjelölése útján történik. (259 art.)

Listaszavazatok alatt úgy a lista fölötti case megjelölése útján leadott szavazatokat, mint a helyettes jelöltekre leadott vote nominatif-okat kell érteni, mely utóbbiak úgyis mint lista és úgyis mint a helyettesekre individualiter leadott szavazatok jönnek figyelembe. (260 art. 2 bek.)

Azok a szavazó cédulák, melyek egynél több listaszavazatot, vagy a melyek akár tényleges, akár helyettes jelöltekre egynél több vote nominatif-ot tartalmaznak, semmisek. Semmisek azok a szavazócédulák is, a melyekben a lista feletti „case”- és valamelyik akár tényleges vagy helyettes jelölt neve melletti „case” is meg van jelölve, úgyszinte azok is, melyek egy lista tényleges jelöltjére és egy más listának helyettes jelöltjére leadott szavazatokat tartalmaznak. (261 art.)

Valamely lista javára eső érvényes cédulák összege tartalmazzanak akár lista szavazatot, akár „vote nominatif”-or, adja az illető lista „chiffre électoral”-ját. Ez az összeg a listaszavazatok és a tényleges jelöltekre leadott vote nominatif-ok összeadása útján állapíttatik meg. Egyedüli jelölések külön önálló listáknak tekintetnek. (262 art.)

A központi választási hivatal minden listának „chiffre électoral”-ját folytatólagosan elosztja 1, 2, 3, 4, 5 stb.-vel s az így nyert összegeket nagyságuk szerinti sorrendben csoportosítja. Az így kapott quotiensek sorrendjében az a quotiens, melynek sorszámja megegyezik a betöltendő mandátumok számával: a „diviseur électoral.” Minden listát annyi mandátum illeti meg, a hányszor a lista „chiffre électoral”-jában a „diviseur électoral” bentfoglaltatik. Ha egy listára több mandátum esik, mint a hány tényleges és helyettes jelöltje van, a be nem töltött mandátumok a többi listák között osztatnak fel az 1 bek.-ben meghatározott eljárás alapján. (263 art.)

Ha egy mandátum ugyanazon jogcímen több listát illetne meg, azt az a lista kapja, melynek legmagasabb a „chiffre électoral”-ja, vagy ezeknek egyenlősége esetén az a lista, amelyen az a jelölt, kinek megválasztásáról van szó több szavazatot kapott vagy szubszidiariter, amelyik idősebb. (263 art.)

Ha valamely lista tényleges jelöltjeinek száma azonos a listára eső mandátumok számával, ezek a jelöltek mind meg vannak választva.

Ha ez a szám nagyobb, akkor a mandátumok a legtöbb szavazatot kapott jelölteknek illetik meg. Szavazategyenlőség esetén a lista szerinti sorrend dönt. A megválasztottak deszignálását megelőzőleg a központi hivatal a listaszavazatokat a lista szerinti sorrendben szétosztja a tényleges jelöltek között. Ez a szétosztás devolutiv módon történik. A lista első jelöltjének szavazataihoz a listaszavazatokból annyi adatik hozzá, a mennyi a diviseur électoral-ra való kiegészítésükhöz szükséges. A maradvány ugyanúgy hozzáadatik a második jelölt szavazataihoz; és így tovább mindaddig míg az összes listaszavazatok fel lettek osztva.

Ha valamely lista tényleges jelöltjeinek száma kisebb a reája eső mandátumok számánál, ezek mind meg vannak

választva s a mandátumfőlöslég a 266 art. szerinti sorrendben a helyettes jelöltekéti meg. Kellő számú helyettes jelöltek hiányában a fenmaradó mandátumok szétoosztására a 263 art. utolsó bek.-ben foglaltattak megfelelő alkalmazást nyernek. (265 art.)

Mindazon listáknak — melyeknek egy vagy több tényleges jelöltje meg lett választva — helyettes jelöltjei közül is a legtöbb szavazattal bíró vagy szavazategyenlőség esetén a lista sorrendjében első, második, harmadik stb. helyettesképviselőnek nyilváníttatik, de számuk nem lehet nagyobb a tényleges képviselőknél. Deszignációjukat megelőzőleg a központi hivatal a lista szerinti sorrendben szétoosztja a helyettes jelöltek közt a szavazatokat akként, hogy a lista chiffre electoral-jából levonatnak a helyettesjelöltekre esett vote nominatif-ok. A felosztandó szavazatok felosztása devolutiv módon történik. A lista első helyettesjelöltjének a szavazataihoz annyi szavazat adatik, a mennyi a diviseur electoral eléréséhez szükséges. Az esetleges maradék ugyanígy hozzáadatik a második helyettesjelölt szavazataihoz és így tovább a lista sorrendjében. Összeadás nem történik azon jelölt javára, aki a tényleges és helyettes jelöltként is szerepel és a ki már ténylegesen megválasztott képviselővé nyilváníttatott (266. art.)

Halál, lemondás vagy egyéb okok folytáni üresedés esetén az illető képviselő listáján lévő helyettesek közül a sorrend szerinti első helyettes lép az illető képviselő helyére. Képviselőként vagy szenátorként való beiktatása előtt az illetékes törvényhozótestület egy kiegészítő igazolási eljárást folytat le, mely eljárás kizárólag arra szorítkozhatik, hogy a választóhatóságnak a feltételei még mindig fenforognak-e. (267 art.)

A belga törvény rendszerének megvilágítására szolgáljanak az 1910. évi brüsszeli választások alábbi eredményei.* Választandó volt 21 képviselő. A választási küzdelemben részt vett 7 lista, de ezek közül csak 3 bírt a választásoknál jelentőséggel.

* Lachappelle: i. m. 198 - 209 1.

Katholikus lista.

Listaszavazatok összege: 97358

Vote nominatif-ok:

Nerinx	741
De Lantsheere	670
Vanderlinden	364
Renkin	1835
Carton de Wiart	1357
Theodor	1601
De Bue	2780
Wauwermans	1497
De Coster	6969
Colfs	13980

Chiffre électoral = 129152

Liberális lista.

Listaszavazatok összege: 73659

Vote nominatif-ok:

L. Huysmans	564
P. Janson	1272
Hymans	673
Féron	154
Monville	184
Lemonnier	1902
Crick	2626
Cocque	12669
Delleur	1085
Wesembeeck	2415
Frick	419
De Frenne	74
Reyers	1581
De Mot	62
Perlau	42
De Coninck	250
Van Elewyck	75
Moreau	148
Querton	228
Clerebaut	322
Richard	130

Chiffre électoral = 99634

Szociálista lista.

Listaszavazatok összege: 53911

Vote nominatif-ok:

Vandervelde	1452
Delporte	136
Meysmans	253
C. Huysmans	479
Bertrand	11154
Elbers	262
Fischer	87
Baeck	121
De Brouckere	131
David	38
Vandersmissen	134
Gelders	61
Van Roostroek	54
Devos	45
Doms	77
Roos	9
Ch. Goessins	37
De Wit	19
De Rom	48
Van Isterbeck	32
Paulsen	73

Chiffre électoral = 68604

A D'Hondt-féle rendszernek megfelelőleg az egyes pártokra esett összes szavazatot a chiffre électoral el kell osztani 1, 2, 3, 4, 5, stb.-vel.

	Katholikus lista	Liberális lista	Szocialista lista.
Chiffre électoral-ok:	129152	99634	68604
:	1 = 129152 (1)	99634 (2)	68604 (3)
:	2 = 64576 (4)	49817 (5)	34302 (7)
:	3 = 43050 (6)	33211 (8)	22901 (12)
:	4 = 32288 (9)	24908 (11)	17150 (16)
:	5 = 25230 (10)	19926 (14)	13720 (21)
:	6 = 21525 (13)	16605 (17)	11434
:	7 = 18450 (15)	14233 (20)	
:	8 = 16144 (18)	12454	
:	9 = 14350 (19)		
:	10 = 12915		

A 21-ik quotiens 13720 = diviseur electoral, mely a katolikus lista chiffre electoraljában 9-szer

a liberális „ „ „ 7-szer

a szociálista „ „ „ 5-ször

foglaltatik. Kap tehát:

a katolikus lista 9 mandátumot

a liberális lista 7 mandátumot

a szociálista lista 5 mandátumot

összesen: 21 mandátum.

A megválasztott képviselők személyének megállapítása.

Katholikus lista.

Listaszavazatok összege: 97358

Diviseur electoral = 13720

Jelöltek	Nominatif szavazatok	Listaszavazatok felosztása	A jelöltekre eső szavazatok összege
1. Nerinx	741	+ 12979	13720 megválasztva
2. De Lantsheere	670	+ 13050	13720 „
3. Vanderlinden	364	+ 13356	13720 „
4. Renkin	1835	+ 11885	13720 „
5. Carton de Viart	1357	+ 12363	13720 „
6. Theodor	1601	+ 12119	13720 „
7. De Bue	2780	+ 10940	13720 „
8. Wauwermans	1497	+ 10666	12163 „
9. De Coster	6869	+ 0	6869 —
10. Colfs	13980	+ 0	13980 megválasztva
összesen :		97358	

A katolikus listát megilleti 9 mandátum. Elsősorban megválasztottnak tekintendő Colfs, ki dacára annak, hogy a lis-

tán utolsó helyen szerepelt a diviseur electoral-t meghaladó számú s valamennyi jelöltnél több szavazatot kapott s így első sorban megválasztottnak tekintendő. Nerinx kapott 741 nominatif szavazatot. Ehhez 12979-et kell hozzáadni, hogy a diviseur electoral-t elérje. 12979 a listaszavazatokból le vonatván, marad még szétosztásra 84379 szavazat, mely szavazatok azután a lista sorrendjében a többi jelölt között osztatnak fel. Mindegyik jelölt vote nominatif-jához annyi adandó, a mennyi a diviseur electoral eléréséhez szükséges. Ez persze csak addig lehetséges, a míg a listaszavazatokból futja. De Coster-re nem jutott már semmi, mert az előtte álló Wauwermans a fenmaradt 10666 szavazatnak a reá esett vote nominatif-okhoz való hozzáadásával sem tudta a diviseur electoral-át elérni. Dacára annak, hogy De Coster-re több vote nominatif esett, mint Wauwermansra, mégis ez utóbbi lett megválasztva, mert vote nominatifjainak és a reá eső listaszavazatok összege nagyobb a De Coster szavazatainál. Colfs-ra sem juthat már semmi a listaszavazatok összegéből, de minthogy 13980 nominatif, szavazattal a legtöbb szavazatot kapta, bár sorrendben De Coster mögött áll, mégis ő lett megválasztva.

Liberális lista.

Listaszavazatok összege : 73659

Diviseur electoral = 13720

jelöltek	Nominatif szavazatok	Listaszavazatok felosztása	A jelöttekre eső szavazatok összege
1. L. Huysmans	564	+ 13156	13720 megválasztva
2. P. Janson	1272	+ 12448	13720 "
3. Hymans	673	+ 13047	13720 "
4. Feron	154	+ 13566	13720 "
5. Monville	184	+ 13536	13720 "
6. Lemonnier	1002	+ 7906	8908 "
7. Crick	2626	+ 0	2626 —
8. Cocqu	12669	+ 0	12669 megválasztva
összesen :		73659	

A diviseur electoral-nál nagyobb összegű vote nominatif-ot egyik jelölt sem kapott, tehát elsősorban a sorrend szerinti devolutiv szétosztás lesz az irányadó. A jelöltek közül csupán az első 5 éri el a listaszavazatok felosztása s a vote nominatif-okhoz való hozzáadás folytán a diviseur electoral-t Lemonnier-re csak 7906 szavazat jut a listaszavazatokból

úgy hogy összes szavazata 8908-at tesz ki. Crickre nem jut már semmi a lista szavazatokból, neki csak 2626 vote nominatif-ja van. Cocqura sem jut már semmi a lista szavazatokból, de neki 12669 vote nominatif-ja van. A fenmaradó 2 mandátum tehát a legtöbb összsavazatot kapott Cocqu-ot (12669) és Lemonnier-t (8908) illeti meg, míg Crick bár sorrendben megelőzte Cocqu-ot s bár több vote nominatif-ja volt, mint Lemonnier-nek, nem kapott mandátumot.

Szocialista lista.

	Listaszavazatok összege : 53911		
	Diviseur electoral = 13720		
Jelöltek	Nominatif szavazatok	Listaszavazatok felosztása	A jelöltekre eső szavazatok összege
1. Vandervele	1452	+ 12268	13720 megválasztva
2. Delporte	136	+ 13584	13720 "
3. Meysmans	253	+ 13467	13720 "
4. C. Huysmans	479	+ 13241	13720 "
5. Bertrand	11154	+ 1351	12505 "
6. Elbers	262	+ 0	262 —
	<hr/>		
	összesen : 53911		

A szocialista listára jut 5 mandátum. Valamennyi a lista sorrendjében töltetik be. A felosztandó listaszavazatokból 1351 jutott Bertrand-ra, ki ha egyetlenegy vote nominatif-ot sem kapott volna, akkor is megválasztottnak volna tekintendő, mert az utána következő Elbers csak 262 vote nominatif-ot kapott, a listaszavazatokból pedig már semmi sem jut reá.

A belga törvény reformja.

Bármilyen szellemes legyen is D'Hondt rendszere s bármilyen kitűnő legyen is a belga törvény egész konstrukciója, a belga törvény rendszerének eredményei még messze vannak az igazi arányosságtól. Igaz, hogy végeredményben a D'Hondt rendszere a katolikus pártnak kedvez, de ennek csak részben a D'Hondt rendszere az oka. Az, hogy a belga törvény alapján *megejtett eddigi* választások a katolikus párt győzelmével jártak, annak főoka részben a pluralitásban, részben a választó kerületek aránytalanságában keresendő. Ami különösen igazságtalan a belga törvényben — mondja Goblet d'Alviella*) — ez az, hogy mindig van egy lista, amely semmiféle szavazatvesztéséget (déchet) sem szenved s ez az, amely a diviseur electoral szolgáltatja, míg ellenkezőleg a többi listák annál nagyobb szavazatvesztéséget szenvednek minél inkább eltávolodik „chiffre electoral”-juk a „diviseur électoral” bármely többszörösétől, így pl. Brüsszelben az 1910. évi választások alkalmával a szocialista lista, melynek chiffre electoral-ja 68604»et tett ki, szolgáltatta 13720-al a 21-ik quotient, a diviseur electoral.

$$68604: 13720 = 5$$

$$00004$$

A socialisták tehát csak 4 szavazatot vesztek, míg a klerikálisok vesztesége (128152:13720 = 9, marad 5672) 5672 szavazatot tett ki.

A D'Hondt rendszere mellett tehát sok szavazat marad képviselő nélkül és pedig annál több, minél inkább eltávolodik a „diviseur électoral” valamely többszöröse a „chiffre élec-

*) La représentation proportionnelle intégrale. Bruxelles. 1910.11.1.

toral"-tól Ez a veszedelem azonban egyaránt fenyegeti a legnagyobb és legkisebb pártot.

Az 1908. és 1910. évi belga képviselő választások alkalmával 139934 liberális és szocialista, 99162 klerikális, 25417 kereszténydemokrata és 38235 egyéb szavazat, az egész országban tehát összesen 302748 szavazat maradt felhasználatlanul. 302748 szavazat (Belgiumban a pluralitás miatt nem beszélhetünk szavazókról) tehát hiába adatott le*). Hogy az olyan választási rendszer, mely ezt lehetővé teszi, nem felel meg teljesen az arányosság követelményeinek, bővebb magyarázatra nem szorul.

A D'Hondt rendszerének ezen visszásságain egy csapásra lehetne segíteni, ha az egész országból egy választó kerület alakíthatnák s az ország összes képviselői a D'Hondt féle rendszer alkalmazásával ugyanazon választási eljárással választatnának meg. De a választókerületek teljes megszüntetése nagyon kényes dolog s így a D'Hondt rendszerének javítására irányuló javaslatok a kerületi beosztásból indulnak ki — legfeljebb csak a kerületek arányosítását óhajtván, — főleg arra irányulnak, hogy a szavazatvesztéseket a minimumra redukálják. Számos ily reformjavaslat merült fel, de legnevezetesebbek ezek közül a Van de Walle és Goblet d'Alvielia rendszerei. Mindkettő a D'Hondt rendszerén épül fel. Mindkét reformjavaslat az arányosságnak a kerületi beosztás mellett lehetséges és technikailag keresztülvihető sokkal magasabb fokát biztosítja a belga törvény mostani rendszerénél.

1) Van de Walle rendszere.

Van de Walle belga liberális képviselő már régóta foglalkozik az arányos választási rendszer tökéletesítésének kérdésével. Rendszerének felállításánál a létező kerületi beosztásból indul ki s ezen az alapon igyekszik lehetővé tenni azt, hogy a választások tényleg az egyes pártok „force électorale”-jének hű kifejezői legyenek Ez pedig csak akkor lehetséges, ha a mandátumok felosztása nem a kerületbeli hanem az országos „chiffre électorale”, vagyis a kerületekben az illető pártra esett összes szavazatok alapján történik. Van

*) Goblet d'Alvielia, 1910 évi i. m. 41.

de Walle rendszere,* mely a szavazó cédulák formáját és a szavazás módját érintetlenül hagyja a következő:

I. A választások alkalmával a „province” székhelyének első választási hivatala, mint központi választási hivatal intézi a mandátumok kiegészítő felosztásai (repartition complémentaire) Ugyanazon „province” különböző arrondissement-jainak jelöltjei kijelenthetik, hogy a mandátumok felosztása szempontjából egy és ugyanazon választói csoporthoz tartoznak.

A választási eljárás egészen úgy folyik le, mint azt a belga törvény előírja s csak a felosztásnál kezdődik a Van de Walle rendszerének alkalmazása.

IL A „chiffre répartiteur local”-t mely az arrondissementben az értékegységet képezi, úgy nyerjük, hogy az arrondissementben leadott összes érvényes szavazatok számát elosztjuk a betöltendő mandátumok számával.

Ha valamely lista „chiffre électoral”-ja ezen „chiffre répartiteur local”-lai elosztatik, az így nyert quotiens (quotient électoral) fejezi ki az illető pártnak kerületbeli választói erjét (force électoral).

Ez a szám rendszerint tört szám s csak ritkán alko* egész számot.

A quotiens minden egysége egy mandátum betöltéséhez ad jogot s ezt az arrondissement első választási hivatala a választás után azonnal deklarálhatja s minden listának annyi mandátumot juttat, a hány egységet tartalmaz a quotiens.

Ha ez a szabály az antwerpeni province-ben megejtett 1910. évi választásokra alkalmaztatik s feltételeztetek, hogy a különböző kerületek ugyanazon pártjai szolidaritás nyilatkozatot tettek, a következő eredményeket kapjuk.

Malines -i kerület

Érvényes szavazatok összege: 67322

Betöltendő mandátumok száma: 4

Chiffre repartiteur local = $\frac{67322}{4} = 16830$

*Lachappelle: i. m. 221—230 l.

Szocialista lista

Chiffre électoral : 3950

Quotient électoral : $\frac{3950}{16830} = 0,23$ *Liberális lista.*

Chiffre électoral : 20868

Quotient électoral : $\frac{20868}{16830} = 1,23$ *Katholikus lista.*

Chiffre électoral : 41632

Quotient électoral : $\frac{41632}{16830} = 2,47$

Meg van választva két katolikus és egy liberális. 1 mandátum betöltetlen maradt.

A kerületbeli felosztásnál betöltetlenül maradt mandátum betöltése a következő szabály alapján történik.

A kerület választási hivatal a minden egyes maradékot feltüntető lista még nem képviselt választóerejét úgy állapítja meg, hogy a quotient electoral-t elosztja 1-el többel mint a hány mandátumot már kapott a lista.

Szocialista lista.

$$\frac{0,23}{1} = 0,23$$

Liberális lista.

$$\frac{1,23}{2} = 0,61$$

Katholikus lista.

$$\frac{2,47}{3} = 0,82$$

(872 disszidens szavazat nem jön figyelembe.)

Ezek a tört számok képezik azután a betöltetlen mandátumok arányos felosztásának a bázisát, mely az egész province választási eredményei alapján történik. Ennek megértése végett ismernünk kell az antwerpeni province-ben megejtett választások eredményeit.

Kerületek :	Anvers	Malines	Turnhout	összesen
Kerületbeli összes szavazatok száma	165903	67322	47843	281068
Betöltendő mandatumok száma	13	4	3	20
Repartiteur local :	12761	16830	15947	—

Kerületek :	Anvers	Malines	Turnhout	összesen
<i>Katholikusok :</i>				
Chiffre electoral	82878	41632	38795	163305
Quotient electoral	6,49	2,47	2,43	—
Megválasztva	6	2	2	1
<i>Liberálisok :</i>				
Chiffre electoral :	65541	20868	9048	95557
Quotient electoral :	5,13	1,23	0,56	—
Megválasztva :	5	1	—	6
<i>Szocialisták :</i>				
Chiffre electoral :	16722	3950	—	20672
Quotient electoral :	1,31	0,23	—	—
Megválasztva :	1	—	—	1
Be nem töltött mandátumok száma	1	1	1	3

III. Egy szövetkezett csoport „chiffre provinciaF'-ja alatt az egész provinceben reája esett szavazatok összege értendő. Ez képezi a még be nem töltött mandátumok arányos felosztásának a bázisát.

Ezt a felosztást a province székhelyén működő központi választási hivatal eszközli, mely a még nem képviselt „fractions local”-okat csoportonként nagyságuk szerinti sorrendben táblázatba foglalja:

	Katholikus csoport	Liberális csoport	Szocialista csoport
Anvers	0.92	0.85	0.65
Malines	0.82	0.61	0.23
Turnhout	0.81	0.56	—

A végleges felosztás után a D'Hondt rendszerének kétszeres alkalmazása alapján történik.

Minden csoport és minden izolált lista összes szavazatait el kell osztani 1, 2, 3, 4 stb.-vel de olyképen, hogy az illető csoportra vagy izolált listára esett mandátumok számának megfelelő nevezővel való elosztást mellőzzük s az osztási műveletet mindig a már elnyert mandátumok számánál egygyel nagyobb nevezővel kezdjük meg. Az így nyert quotiensek azután nagyságuk szerint sorrendben csoportosíthatnak.

Katholikus csoport.

Chiffre provincial:	163305
Már elnyert mandátumok száma:	10

163305-nek 1-től 10-ig terjedő számokkal való elosztása mellőztetik. Az első nevező tehát = 11.

$$\frac{163305}{11} = 14.845$$

$$\frac{163305}{12} = 13.608$$

Liberális csoport.

Chiffre provincial: 95457

Már elnyert mandátumok száma: 6

Az első nevező tehát = 7.

$$\frac{95457}{7} = 13636$$

$$\frac{95457}{8} = 11934$$

Szocialista csoport.

Chiffre provincial: 20672

Már elnyert mandátumok száma: 1

Az első nevező = 2.

$$\frac{20672}{2} = 10336$$

Katolikus csoport

11-ik quotiens

14845 (I)

12-ik „

13608 (III)

Liberális csoport

7-ik quotiens

13636 (II)

8-ik „

11934

Szocialista csoport

2-ik quotiens

10336

A három betöltendő mandátum az így nyert quotiensek nagyság szerinti sorrendjében osztatik fel s így két további mandátumot kap a katolikus párt, egyet a liberális párt.

Az így kapott mandátumok a kerületek között a quotiensek és a fraction local-ok sorrendjében osztatnak fel.

A legnagyobb quotiens (14845) a katolikus párté. A katolikus fraction local-ok sorrendjében első Anvers (0,92), az első mandátumot tehát az anversi katolikus párt kapja. A második quotiens (13636) a liberális párté. A liberális párt fraction local-ja legnagyobb Anvers-ben, Minthogy azonban az anvers-i kerületben betöltetlenül maradt 1 mandátum már a katolikus párté, a liberális párt a fraction local-ok sorrendjében a malines-i kerület betöltetlen mandátumát fogja kapni.

A harmadik quotiens (13608) is a katolikus párté. A harmadik mandátumot is tehát a katolikus párt kapja és pedig a turnhout-i kerületét, noha ott legkisebb a katolikus párt fraction local-ja (0,81), mertamelines-i kerület mandátuma már a liberális párté s így szükségképen a turnhout-i még betöltetlen mandátum jut a katolikus pártnak.

Ezután már csak a mandátumoknak az egyes listák jelöltjei közötti felosztása van hátra.

Ezen rendszer a szavazatvesztéseket nem tünteti el ugyan egészen, de lényegesen redukálja. Főhibája a rendszernek az, hogy bonyolult. Van de Walle végeredményben a választó kerületek helyett a province-okat veszi a felosztás alapjául s lényegileg ugyanezen alapra van fektetve Goblet d' Alviella rendszere is, a mely azonban sokkal egyszerűbb a Van de Walle rendszerénél.

2) Goblet d'Alviella rendszere.

Goblet d'Alviella szintén a kerületi beosztásból indulva ki, a d'Hondt rendszerét veszi alapul s ezen az alapon igyekszik a kerületek szavazatvesztéseit hasznosítani. Goblet d'Alviella szerint a szavazatvesztések hasznosítása végett a kerületi mandátumok mellett tartományi mandátumokat (deputés provinciaux) kell kreálni — és pedig arrondissement-onként egyet-egyet. A jelöltek az arrondissement-ok deszignálják. Minden pártnak jogában áll ilyen külön listát felállítani, mely annyi jelöltet tartalmazhat, a hány arrondissement-a van az illető province-nek. A választás napján párt-onként és province-onként összesíteni kell a szavazatvesztéseket. Ezen tartományi szavazatvesztésekre a d'Hondt rendszerét alkalmazva történik a tartományi mandátumok felosztása. Ezen rendszer mellett is csak egy választás van, mert a tartományi képviselők választása ugyanazon aktussal ejtetik meg mint a kerületbeli képviselőkét.

A mi a tartományi mandátumoknak ugyanazon párt jelöltjei közötti felosztását illeti, ha a pártra csak egy tartományi mandátum jut, azon arrondissement jelöltje tekintetik megválasztottnak, amelyikben az illető pártnak legerősebb volt a szavazatvesztése. Ha több tartományi mandátum jut valamely pártra, az arrondissement-onkénti szavazatvesz-

teségek nagyságának sorrendjében történik a mandátumok felosztása. De annak sem volna semmi akadálya, hogy a lista sorrendjében történjék a jelölteknek megválasztott tartományi képviselőkké való nyilvánítása.

Ezen rendszer alkalmazását a következő példák*) illusztrálják:

Első példa: Brabant-i tartomány, 3 kerület, 3 tartományi képviselő, 3 klerikális és 3 antiklerikális jelölt.

S z a v a z a t v e s z t e s é g :			
Kerület :	Klerikális :	Antiklerikális :	összesen
Bruxelles	5672	3594	9266
Louvain	3	9871	9874
Nivelles	14078	2	14080
Szavazatvesztéségek összege :	19753	13467	33220

Felosztás D' Hondt rendszere alapján :

	: 1	19753 (1)		13467 (2)
	: 2	9876 (3)		6733

A diviseur electoral = 9876. A klerikális párt szavazatvesztését elosztjuk a „diviseur electoral“-lal:

$$19753 : 9876 = 2$$

A katolikus párt tehát kap 2 tartományi mandátumot. A kerületbeli szavazatvesztések nagyságának sorrendje szerint az egyiket kapja Nivelles, a másikat Bruxelles.

Az antiklerikálisok szavazatvesztését elosztjuk a „diviseur electoral“-lal.

$$13467 : 9876 = 1 \\ 3591$$

Az antiklerikálisok tehát egy mandátumot kapnak, mely a louvain-i kerületnek jut, a hol a legnagyobb az antiklerikálisok szavazatvesztése.

Az egész brabanti tartománynak eredetileg összesen 33220 szavazatnyi vesztesége 3591-re redukálódott.

Második példa: Antwerpeni tartomány, 3 kerület, 3 tartományi képviselő, 3 klerikális, 3 antiklerikális jelölt.

Kerület	S z a v a z a t v e s z t e s é g		Összeg
	Antiklerikális	Klerikális	
Anvers	11229	5	11234
Malines	10941	1	10942
Turnhout	8040	0	8040
Szavazatveszteség összege :	30210	6	30216

Felosztás D'Hondt rendszere alapján:

: 1	30210	(1)	6
: 2	15105	(2)	3
: 3	10070	(3)	2

A diviseur électoral = 10070, mely az antiklerikális szavazatveszteségben épen háromszor foglaltatik, tehát mind a három tartományi mandátumot az antiklerikálisok kapják s a tartomány minden egyes kerületére jut 1—1 tartományi képviselő. Az egész szavazatveszteség, mely eredetileg 30210 szavazatot tett ki, 6-ra redukálódott.

A Hagenbach - Bischoff-féle rendszer.

A D'Hondt féle rendszernek meg van az a hátránya, hogy ha sok képviselőt kell választani és sok párt vesz részt a választásban, hosszabb számításokra van szükség. Hagenbach-Bischoff bázeli tanár foglalkozott azzal a problémával, hogy a D'Hondt féle rendszer helyes alap gondolatát hogyan lehetne egyszerűbb formulával kifejezni s hogy miképpen lehetne a D'Hondt féle rendszer eredményeit egyszerűbb számítási móddal elérni. Hagenbach-Bischoff az abszolút többségből indul ki. Ha 1 képviselőt kell választani, akkor ennek megválasztásához a szavazatok $\frac{1}{2} - e + 1$ szükséges. Ha a szavazatok összegét S-el jelöljük, akkor a következő formula fejezi ki az 1 képviselő megválasztásához szükséges quotienst: $\frac{S}{2} + 1$. Ha két képviselőt kell választani, akkor mindegyiknek csak a szavazatok $\frac{1}{3} + 1$ -re van szüksége, hogy meg legyen választva. Ha tehát 2 képviselő választandó akkor a szükséges quotiens: $y + 1$. Ha 3 képviselő választandó, akkor a szükséges quotiens: $\frac{S}{3} + 1$ stb. Ha a mandátumok számát m-el jelöljük, akkor a minden egyes képviselő megválasztásához szükséges quotiens-t a következő formula fejezi ki: $\frac{S}{m+1} + 1$ Springer szerint ez nem fejez ki mást mint a *többségi választások következetes és igazságos végrehajtását**) Ha tehát egy kerületben 5 mandátum töltendő be és leadatott 3000 szavazat, akkor a quotiens = $\frac{A}{\frac{3000}{5+1}} + 1 = \frac{3000}{6} + 1 = 500 + 1 = 501$. Quo-

módon való megállapításának eszméje az angol Droop-tól származik, ki azt 1881 áprilisában fejtette ki az angol Statistical Society-ben, kimutatván, hogy a quotiensnek a mandátumok száma szerinti megállapítása inkorrekt eredményekre vezethet, míg ha a szavazatok száma a mandátumok számával -f- 1-el osztatik el és így állapittatik meg a quot-

*) i. m. 34 l.

ens, az eredmények az arányosság követelményeit ki fogják elégíteni.*)

Minthogy azonban ezen rendszer mellett is megtörténhetik, hogy az így nyert quotiensek alapján az összes mandátumok egyszerre nem tölthetők be, gondoskodni kell a maradék mandátumok betöltéséről. E célból az egyes pártokra esett szavazatok számát el kell osztani a rájuk esett mandátumok számával + 1-el. A melyik pártnak legnagyobb az így kapott új quotiense, annak joga van egy további mandátumra. Ha még marad betöltendő mandátum, az eljárást folytatni kell. Azon párt szavazatainak elosztásánál, mely egy újabb mandátumot kapott, most már ezen újabb mandátummal szaporodott számhoz kell 1-et hozzá adni

Példa: Összes szavazatok száma 199983. Választandó 20 képviselő. Quotiens = $\frac{199983}{20 + 1} + 1 = 9523 + 1 = 9524$.

- A) párt kapott 75000 szavazatot
 B) „ „ 44000
 C) „ „ 38500
 D) „ „ 21500
 E) „ „ 14000
 F) „ „ 6983

Ha ezen számokat a quotiensekkel elosztjuk, akkor

- A) pártra jut 7 mandátum
 B) „ „ 4
 C) „ „ 4
 D) „ „ 2
 E) „ „ 1 „
 F) „ „ 0 „

összesen 18 mandátum.

Marad 2 betöltetlen mandátum.

- A) 75000:(7+1)=9375
 B) 44000:(4+1)=8800
 C) 38500:(4+1)=7700
 D) 21500:(2+1)=7166
 E) 14000:(1+1)=7000
 F) 6983:(0+1)=6983

Az új quotiensek közül a legnagyobb az A) párté, melynek most már illykép 8 mandátuma van. Marad tehát még egy betöltetlen mandátum.

*) Humphreys: i. m. 138 l.

A)	$= \frac{75000}{(8+1)} + 1 = 8333$
B)	marad 8800
C)	" 7700
D)	" 7166
E)	" 7000
F)	" 6983

Legnagyobb quotiense van a B) pártnak. A betöltendő utolsó mandátumot tehát a B) párt kapja, melynek most már 5 mandátuma van.

Ha a pártokra esett szavazatokat 8800-al vagyis az utolsó mandátumra jogosító quotiennel elosztjuk, akkor ugyancsak a fenti eredményekre kell jutnunk.

$$75000 : 8800 = 8$$

$$44000 : 8800 = 5$$

$$38500 : 8800 = 4$$

$$21500 : 8800 = 2$$

$$14000 : 8800 = 1$$

$$7000 : 8800 = 0$$

összesen 20

Hogy a D'Hondt-féle rendszer alkalmazása ugyanazon eredményekre vezet, mint a Hagenbach-Bischoff-féle, azt az alábbi kevesebb számítást igénylő példa igazolja:

Tegyük fel, hogy az összes szavazatok száma 15.000 és A) B) C) D) pártok küzdenek 5 mandátumért.

I.) *A Hagenbach-Bischoff-féle rendszer szerinti felosztás.*

A)	párt kapott	4500	szavazatot
B)	" "	4300	"
C)	" "	4200	"
D)	" "	2000	"
		összesen	15000

$$\text{Quotiens} = \frac{15000}{(5+1)} + 1 = 2500 + 1 = 2501$$

$$\text{A) } \frac{4500}{2501} = 1$$

A) B) és C) párt 1—1 mandátumot kap.

$$\text{B) } \frac{4300}{2501} = 1$$

D) párt egyet sem.

$$\text{C) } \frac{4200}{2501} = 1$$

Marad 2 betöltetlen mandátum.

$$\text{D) } \frac{2000}{2501} = 0$$

Összesen 3

- A) 4500 : 2 = 2250   A negyedik mandátumot
 B) 4300 : 2 = 2150   is az A) párt kapja, mely-
 C) 4200 : 2 = 2100   nek most már 2 mandátu-
 D) 2000 : 1 = 2000   ma van, Marad 1 betöltetlen
- A
- A) 4500 : 3 = 1500
 B)   = 2150   Az 5-ik mandátumot a B)
 C)   = 2100   párt kapja.
 D)   = 2000

II. A D'Hondt-féle rendszer szerinti felosztás.

A)	B)	C)	D)
4500 (1)	4300 (2)	4200 (3)	2000
2255 (4)	2150 (5)	2100	1000

mandátumok számának megfelelő 5-ik quotiens = 2150 vagyis az a quotiens, amely a Hagenbach-Bischoff féle rendszer alkalmazásánál is szükséges volt az utolsó mandátum betöltéséhez. Ha a pártokra esett szavazatokat elosztjuk ezen quotienssel, akkor ugyancsak 2 mandátum jut az A) pártra, 2 mandátum a B) pártra, 1 a C) pártra, D) pártra egy sem.

A D'Hondt-féle rendszer alapján is, amint a tapasztalatok bebizonyították, mindenütt a legnagyobb könnyedséggel történt az eredmények megállapítása. Cahn a D'Hondt-féle rendszert azért tartja előnyösebbnek a Hagenbach-Bischoff féle rendszerénél, mert szerinte az annyira egyszerű, hogy annak lényegét bármely választó megtudja érteni s a választások eredményének helyes megállapítását az adatok alapján maga is ellenőrizni tudja. *)

Azt hiszem azonban, hogy ennek a Hagenbach-Bischoff féle rendszer sem áll útjában, mert ezen rendszer is könnyen megérthető, A dolog úgy áll, hogy az arányosság és technikai keresztülvihetőség szempontjából a két rendszer között lényegesebb különbség nincsen s ilyképen mindkét rendszert egyenlő értékűnek kell tekinteni. Cahn szerint a Hagenbach-Bischoff-féle rendszer nyitva hagyja azt a kérdést, hogy mi történjék akkor, ha a legkisebb quotiens két pártnál is előfordul. Ez a kérdés azonban éppen úgy felmerülhet a D'Hondt-féle rendszerénél is, amint azt a követ-

*) i. m. 322—323. 1.

kező példa igazolja: Választandó 5 képviselő. A választási küzdelemben részt vesznek A), B), C) és D) pártok.

A)	B)	C)	D)
:1 15000(1)	12000(2)	9000(3)	6000(5)
:2 7500(4)	6000(5)	4500	3000
:3 5000	4000	3000	2000

A diviseur électoral = 6300, mely B) pártnál is D) pártnál is előfordul. A) pártra jut 2 mandátum, C)-re 1, — betöltetlen tehát 2. Kérdés, hogy mind a kettő B) párté legyen-e vagy jusson 1 D) pártnak is, mely szintén eléri a diviseurt. A kérdést a belga törvény úgy oldja meg, hogy mind a kettőt B) párt kapja.

úgy a Hagenbach-Bischoff, mint a D'Hondt-féle rendszer alkalmazása mellett egyaránt megtörténhetik az, hogy a felosztás eredményeként több mandátum esnék az egyes pártokra, mint amennyi betöltésre vár.*) Ennek illusztrálására szolgáljon a következő példa:

Betöltendő 4 mandátum.	
A) párt kap	24000 szavazatot
B) „ „	16000 „ „
összesen: 40000 szavazat.	

I. Hagenbach-Bischoff rendszere szerinti felosztás:

$$\text{Quotiens} = \frac{40000}{4} = 8000$$

A) párt = 24000: 8000 = 3 mandátum
 B) párt = 16000: 8000 = 2 mandátum
 összesen: 5 mandátum

II) D'Hondt rendszere szerinti felosztás.

A) párt	B) párt
:1 24000 (1)	16000 (2)
:2 12000 (3)	8000 (4)

A diviseur électoral = 8000, mely A) párt szavazataiban háromszor, B) párt szavazataiban kétszer van meg.

Mindkét rendszer szerint tehát 1 mandátummal több kerülne felosztásra, mint a hányat be kell tölteni. A kérdési az, hogy melyik párttól vételessék el a plus. A solothurni törvény szerint a legkevesebb szavazatot kapott párttól, a berni törvény szerint attól a párttól, melynek fel nem használt szavazatmaradványa a legkisebb. A solothurni törvény

*) Cahn: i. m. 227. 1.

szerint tehát a fenti esetben a B) párttól kellene 1 mandátumot elvenni, míg a berni községi törvény a fenti esetet egyáltalán nem oldja meg, mert mind a két pártnak egyenlő a szavazatmaradványa. Ha A) párt 2 mandátumot kapna a szavazatmaradvány 8000-et tenne ki ($2 \times 8000 = 16000$; $24000 - 16000 = 8000$.) Ha B) párt 1 mandátumot kapna, akkor B) párt szavazatmaradványa ugyancsak 8000-et tenne ki. ($1 \times 8000 = 8000$; $16000 - 8000 = 8000$.) A belga törvény szerint, a megoldás a következő. A belga törvény 264. §-a szerint ha egy mandátum ugyanazon jogcímen több pártot illetne meg, akkor a mandátumot az a párt kapja, melynek legmagasabb a chiffre électoral-ja, ezeknek egyenlősége esetén az a párt, melynek soron lévő jelöltje több vote nominatif-ot kapott, ha ezek is egyenlők, az a párt, melynek soron levő jelöltje idősebb. A fenti esetben tulajdonképpen arról van szó, hogy a 4-ik mandátum melyik párté legyen, mert mindkettőnek egyforma jogcíme van rá. A belga törvény 264. §-a szerint az A) párt kapná a 4-ik mandátumot, úgy hogy a mandátumplust a B) párttól kellene elvenni. A) pártra jutna tehát 3, B) pártnak 1 mandátum.

A Hagenbach-Bischoff-féle rendszert fogadták el a genfi, a bázeli, a bajor és norvég törvények. A francia képviselőház által elfogadott (Poincaré féle) javaslat is a Hagenbach-Bischoff féle rendszerből indul ki, de attól az első felosztáskor betöltetlenül maradt mandátumok miként való betöltésének megoldásánál lényegesen eltér.

A Poincaré-féle javaslat rendszere.

E törvényjavaslat a quotiens alapján való felosztás alkalmával be nem töltött mandátumok felosztására nézve a következő rendelkezéseket tartalmazza: Ha egy párt a szavazatok abszolút többségét nyerte el annélkül, hogy egyúttal a mandátumok többségét is bírná, ha még csak egy mandátum vár betöltésre, azt ez a párt kapja, ha pedig több mandátumot kellene még betölteni, egy mandátumot kap az emiitett párt, a többinek betöltésére nézve a „système des moyennes” nyer alkalmazást. Ugyancsak a „système des moyennes” alapján történik a quotiens alapján első felosztáskor betöltetlenül maradt mandátumok felosztása akkor is,

ha egyik párt sem nyerte el a szavazatok abszolút többségét, valamint az esetben is, ha az abszolút szavazattöbbséggel bíró párt egyúttal a mandátumok többségét is bírja már. A „système des moyennes” alkalmazására nézve a törvényjavaslat 22 artikulusa a következő rendelkezéseket tartalmazza: Valamely lista középárányosát (moyenne) úgy állapítjuk meg, hogy a listára esett szavazatok számát elosztjuk a listára jutott mandátumok számával -f-l-el. Kapcsolt listák középárányosának megállapításánál a listakapcsolásban részes listákra esett összes szavazatot kell az illető listákra jutott mandátumok számával -f- 1-el elosztani. A felosztásra váró mandátumok közül az elsőt a legnagyobb középárányossal bíró lista vagy listacsoport kapja, A középárányosok egyenlősége esetén a szavazatok többsége dönt. Ez az eljárás folytatandó mindaddig, míg az összes mandátumok be vannak töltve. Ezen rendszer gyakorlati alkalmazását a következő példa*) fogja megvilágítani:

Betöltendő 50 mandátum. A választási küzdelemben részt vesz A, B, C és D párt.

A)	párt	kapott	160717	szavazatot
B)	„	„	200032	„
C)	„	„	316526	„
D)	„	„	6153	„

összesen 683428 szavazatot

$$\text{Quotiens} \quad \frac{683428}{50} = 13668$$

$$\text{Abszolút többség} = 341714 + 1 = 341715$$

A quotiens alapján való első felosztás a következő eredménnyel jár.

A)	pártra jut	11	mandátum;	marad	10369	szavazat
B)	„	„	14	„	„	8680
C)	„	„	23	„	„	2162
D)	„	„	0	„	„	6153
összesen 48 mandátum						

*) Bernard Levergne: La réforme électorale au point de vue de ses résultats statistiques. Revue politique et parlementaire. 1913. 73-96 l.

Betöltetlenül maradt tehát 2 mandátum. Minthogy egyik párt sem nyerte el a szavazatok abszolút többségét, a betöltetlenül maradt 2 mandátum felosztására nézve a système des moyennes nyer alkalmazást.

$$\text{A) párt } \frac{160717}{(11+1)=12} = 13393$$

$$\text{B) párt } \frac{200032}{(13+1)=14} = 13335$$

$$\text{C) párt } \frac{316526}{(23+1)=24} = 13188$$

$$\text{D) párt } \frac{6153}{(0+1)=1} = 6153$$

Legnagyobb moyenne-je az A) pártnak van. A betöltetlen 2 mandátum közül az egyiket tehát az A) párt kapja, melyre ilyenképen összesen 12 mandátum jutott. Betöltetlenül maradt még egy mandátum. Az eljárást tehát folytatni kell.

$$\text{A) párt } \frac{160717}{(12+1)=13} = 12362$$

$$\text{B) párt } \frac{200032}{15} = 13335$$

$$\text{C) párt } \frac{316526}{24} = 13188$$

$$\text{D) párt } \frac{6153}{1} = 6153$$

Legnagyobb a B) párt moyenne-je. A második betöltetlen mandátumot tehát a B) párt kapja, melyre ilyenképen összesen 15 mandátum jutott.

A) párt	kap	12	mandátumot
B) „	„	15	„
C) „	„	23	„
D) „	„	0	„
összesen		50	mandátum

A „nombre unique” rendszere.

A létező arányos választási rendszerek valamennyien a kerületi beosztásokból indulnak ki. Minél kisebbek a kerületek és minél kevesebb a képviselők száma, annál nagyobbak lesznek a fel nem használt szavazati maradványok az egész országban s annál kevésbé felel meg a választások eredménye az arányosság követelményeinek. Természetes tehát, hogy a reformtervek első sorban arra irányulnak, hogy a fel nem használt szavazatok száma csökkenjen s minthogy az arányos választás alapját képező területek nagyságával a fel nem használt szavazatok száma is csökken, a reformjavaslatok a területi bázis tágításával igyekeznek az arányosság lehető legnagyobb mértékét elérni. Ezek a javaslatok a kerületi beosztást megtartják, csak szélesebb területekre építik fel a választás mechanizmusát, érintetlenül hagyva a választási aktusnak a létező kerületenként való végrehajtását, a mi természetes is, mert hisz a szavazásnak centralizálása annál nagyobb technikai akadályokba ütközik, minél nagyobb területi bázis alapján ejtik meg az arányos rendszerű választásokat. A kerületek létező beosztása mellett is lehetetlenség a választási aktusnak centralizált végrehajtása, miért is ma már általában még a többségi rendszerű választásoknál is községenként, kerületenként vagy utcánként decentralizált bizottságok előtt folyik a szavazás. Magának a választási aktusnak decentralizált lefolytatása tehát teljesen mellékes kérdés az arányosság szempontjából. Az arányosság minél tökéletesebb megvalósítására azonban elsőrangú fontossággal bír az, hogy minél nagyobb területek képezzék a felosztás alapját. A Van de Walle és Goblet de Alviella-féle reformtervezetek is az arányos választási eljárás területi bázisának tágítását célozzák, a legnagyobb területi egységekre: a tartományokra: építvén fel az arányos

rendszerű választás mechanizmusát. De még így is fognak mindig fel nem használt szavazatok maradni. A területi bázis kitágításának végső határait az ország határai képezik, vagyis az összes szavazatok felhasználhatóságának a legmagasabb fokát akkor lehetne elérni, ha az arányosság megvalósíthatása céljából az *egész ország egy egységes és egyetlen választókerületet képezne*. Kisebb országokban ennek nincs is akadálya, de nagyobb országokban mint pl. a német birodalomban vagy Magyarországon az egész országnak egyetlen és egységes választókerületté való alakítása oly technikai nehézségekkel és a választási eredmények megállapításának olyan bonyolításával járna, amit az arányosságnak ilyképen elérhető többletéért megkockáztatni nem volna érdemes. Nagyobb országokban is az elérendő célnak eléggé meg fog felelni az, hogy egyes országrészek vétetnek a választási eljárás alapjául: tartományok, megyék vagy több megyéből alakított választókerületek. Magyarországon esetleg az ítéltáblai területeket lehetne alapul venni. De ha országrészenként is történik az arányos rendszerű választások végrehajtása, igyekezni kell olyan módot találni, a melylyel az országrészenként fel nem használt szavazatok az egész országban összegyűjtve hasznosíttassanak, úgy a miként azt a Goblet d'Alviella és Van de Walle-féle rendszerek lehetővé teszik.

Az arányosság megvalósíthatásának matematikai úton való formulázását az teszi szükségessé, hogy a képviselők száma előre fixírozva van, úgy hogy az arányosság keretei épen a képviselők előre meghatározott számában vannak megadva s ezen kereteken belül kell az arányosság problémáját megoldani. Akár kerületenként, akár országrészenként, akár az egységes választókerületnek tekintendő egész országban történik a választás, egy adott fix számmal, a képviselők számával mindig számolni kell. Ez a szám természetesen a területi bázis nagyságával nő s az egész országra kiterjedő egyetlen választókerületben éri el a végső határát. Minél nagyobb terület képezi az arányos választás alapját, az arányosságnak annál nagyobb foka érhető el, mert minél több képviselő választandó, annál kisebb a választási quotiens s így annál kisebb csoportok juthatnak képviselőhöz s így következésképpen a fel nem használt szavazatok száma is kisebb lesz. De a képviselők előre megállapított számával

mindig kell számolni. Vannak olyan felfogások, melyek az arányosság elérhető legnagyobb tökéletességét úgy vélik elérhetni, ha a képviselők számának előre való megállapítása mellőztetik. Ezen felfogás szerint a törvénynek előre meg kell állapítani, hogy hány szavazat jogosít fel egy képviselőre. Ez a „*nombre unique*.” Minden ilyen nombre unique egy képviselőre jogosít fel. A „nombre unique” rendszerét ajánlotta elfogadásra Louis Havet a „Commission, d'étude du Comité républicain de la représentation proportionnelle”-nek.*

A nombre unique rendszere nem új gondolat. Már 1851-ben Treichler zürichi tanár is azt a javaslatot tette, hogy a zürichi nagytanácsi választásoknál minden jelölt, ki az egész kantonban összesen 1000 szavazatot kapott, de a kerületben nem érte el az abszolút többséget megválasztottnak legyen tekintendő**. Bärkli a zürichi demokraták vezére pedig 1874-ben az alkotmánytanácsban azt az indítványt terjesztette elő, hogy a kantonális tanácsi választásokra vonatkozólag az egész kanton egy kerületet alkosson, hogy a törvény állapítsa meg azt a szavazatszámot, mely egy mandátum betöltéséhez szükséges. A hány jelölt ezt a számot eléri az mind meg van választva. A mandátumok száma tehát változó, míg a quotiens egy konstans számot képez.***

A „nombre unique” rendszere helyesen megvalósítva tényleg megfelel az arányosság követelményeinek, de helytelenül alkalmazva nagy aránytalanságokra vezet. A legnagyobb nehézséget a „nombre unique”-nek meghatározása képezi. Ha ez a szám kicsi és a választók száma nagy, a képviselő testületek szükségtelenül túl nagy megnövekedésére vezethet. Ha pedig túl nagy a „nombre unique”, akkor nagy igazságtalanságokkal van összekötve. Pl. ha 40000 a „nombre unique” s valamely párt ezen számnál 1-el kevesebb számú szavazatot tud csak összehozni, képviselő nélkül marad. A „nombre unique” megállapítása mindig bizonyos önkényességgel jár s közel fekszik annak a lehetősége, hogy az uralmon lévő pártot annak megállapításánál saját pártérdekei

*Lachapelle: i. m. 94—98. l.

**Klötli i. m. 184—185 l.

***Klötli: i. m. 185, l.

fogják vezérelni. Evvel a rendszerrel nem lehet kikerülni azt, hogy ne maradjanak fel nem használt szavazatok, mert mindazok a pártok, a melyek a „nombre unique”-ot el nem érik, képviselet nélkül maradnak s ott, a hol kötelező szavazás nincs, a képviselők száma nagy fluktuációnak lehet kitéve. Nagy és erősen organizált pártok nélkül meg sem volna valósítható, mert különben valósággal a „Personalrepräsentation” rendszerévé fajulna el, a mely még a választási aktust is fölöslegessé tenné. Springer, hogy a többségi rendszerrel szemben az arányos képviselet jellegét kellően kidomborítsa, a többségi rendszerrel elsősorban is a Personalrepräsentation-t állítja szembe. „Tegyük fel, — úgy mond — hogy léteznék egy olyan választási rendszer, mely minden 1000 választónak — akár területközösségben élnek, akár nem — 1 képviselőhöz ad jogot, körülbelül következőképen: mindenki, aki egy 1000 hitelesített aláírással ellátott iratot ad át a hatóságnak, annak Bécs város képviselőtestületi tag-ságáról szóló igazolvány szolgáltatattatik ki.* Springer miután kimutatta, hogy egy ilyen rendszerrel a többségi rendszer fővisszásságai eliminálhatók a következőket mondja: „Természetesen a „Personalrepräsentation”-t csak a többségi rendszerrel akartam szembeállítani. — Ez sem volna kifogástalan, sőt talán még nagyobb bajokkal járna, mint a többségi rendszer. Mindenek előtt annyi minoritás léteznék, hogy a képviselőtestületben egy állandó többség létezése lehetetlenné volna téve, nagyszabású szavazatvásárt létesítene s magát a képviselőtestületet is valóságos „iuogo di traffico-vá változtatná át s így az egyik szélsőségről a másikra vezetne.”

A személyes képviseletnek azt a módját, amelyet Springer csak illusztratív adatként hoz fel, de különben gyakorlati keresztülvitelét képtelenségnek tartja, a legnagyobb komolysággal és a gyakorlati megvalósítás célzatával tárgyalta és ajánlotta elfogadásra *Herzog-Weber* svájci politikus 1862-ben megjelent: „Über das richtige Wahlverfahren in der repräsentativen Demokratie” című munkájában.** *Herzog-Weber* is a szövetségi képviselőtestületi választásokra vonatkozólag az egész szövetséget egy kerületnek kívánja tekin-

* i. m. 14 l.

** Klöti: i. m. 199 l.

teni vagy legalább is minden kanton képezzen egy-egy választó kerületet. Szerinte is előre meghatározandó az a szavazati quota, mely egy mandátumhoz ad jogot. A választást pedig akként kívánja végrehajtani, hogy a választók annak a jelöltnek, kire szavaznak, egyszerűen elküldik a választási igazolványaikat. Ha a jelölt már elegendő igazolványt kapott, a többi az illető választóknak vissza küldi. Csakhogy Herzog-Weber ezt a rendszert a mandátumok számának fix megállapításával kapcsolatban kívánta megvalósíttatni s ebben a formájában nem is olyan lehetetlenség, mint aminek első pillanatra látszik. A fő nehézség itt is a quota megállapításában rejlik.

Listakapcsolás.

Az arányos választások összes rendszerei mellett, amint láttuk, meg van annak a lehetősége, hogy a szavazatok egy része fel nem használtatik. Ez a lehetőség még a nombre unique rendszerénél is fenforog. A proporcionális választások mai legaktuálisabb problémája a fel nem használható szavazatok számának lehető redukálása, a szavazatok minél nagyobb számának hasznosítása és hatékonyságának biztosítása. Ezeket a célokat szolgálják Van de Walle és Goblet d'Alviella-nak fentebb ismertetett rendszerei. Mindkét rendszer ugyanazon párt fel nem használt szavazatait azoknak területegységenként való összesítése útján igyekszik hasznosítani. Az a körülmény, hogy az arányos választási rendszerek mellett is fenforog annak a lehetősége, hogy a szavazatok egy része nem bír hatékonysággal, egyúttal avval a következménnyel is jár, hogy a kisebb pártok nehezebben érvényesülnek. A Van de Walle és Goblet d'Alviella féle rendszerek a kisebb pártokon is segítenek, azok szavazatainak nagyobb területegységenként való összesítése útján. Minthogy azonban a nagyobb pártok szavazatmaradványai is egyesíttetnek, a kisebb és nagyobb pártoknak az arányos képviselőtért folyó küzdelme lényegileg továbbra is hasonló elhelyezkedések mellett folyik tovább. Ha több kisebb párt küzd egy vagy több nagyobb párttal, akkor megtörténhetik, hogy a kisebb pártok közül a quotientst vagy diviseur electoralt egyik kisebb párt sem éri el. Ha azonban a kisebb pártok egyesülnek és szavazataik összesítésével vesznek részt a mandátumok felosztásában, akkor közelebb fekszik annak a lehetősége, hogy az ilyképen egyesült pártok együttevén egy — esetleg több mandátumhoz is juthatnak. A pártoknak ilyen egyesülése látszólag visszaesést jelentene a többségi rendszer hi-

báiba. A többségi rendszer egyik legsúlyosabb visszássága ugyanis a pártok természetellenes koalíciója, melyen az arányosság rendszere ép az által akar segíteni, hogy a pártok önálló életének lehetőségét biztosítja. A pártoknak a mandátumokban való részesedése céljából való egyesülése tehát látszólag az arányosság szellemébe ütközik, míg a kis pártok szavazatainak nehéz érvényesülése az arányosságot bolygatja meg. Ha a kisebb pártok egyesülése vagy nagyobb pártokhoz való csatlakozása folytán a szavazatok minél nagyobb hatékonysága biztosítható s a kisebb pártok ily úton képviselthez juthatnak, akkor csak az arányosság elvének figyelmen kívül hagyásával lehet arra a merev álláspontra helyezkedni, hogy a kisebb pártok, ha önálló életet élni nem tudnak, a más — hozzájuk közel álló pártokkal együtt való élhetés lehetőségéről is mondjanak le s hogy az arányosság rendszerének épen az arányosság válják áldozatává. Ez megint csak a dogmák kultuszához vezetne, az arányosság rendszerének pedig nincs szüksége arra, hogy dogmákkal dolgozzék. Az arányosság rendszere a kis pártoknak is lehetővé teszi az önálló politikai életet, ha az arányosság értékmérő egységének fokát elérik. De ha nem is érik el, az arányosság szelleme nem kívánja meg, hogy a kis pártok az önálló élet lehetőségének próbájáról lemondva kényszerű pártközösségekre szoríttassanak vagy a politikai aktivitás teréről leszoríttassanak. A politikai erőminimum fenforgása csak a gyakorlati empirizmus útján állapítható meg. Ha a kísérlet negatív eredménnyel járt, ez a kis pártoknak a politikai életből való teljes száműzetését jelentené. Ha pedig az erőminimum gyakorlati próbájának lehetősége fenforog, ez belekényszeríti a kisebb pártokat más pártokkal való egyesülésbe vagy arra kényszeríti őket, hogy félreálljanak. Az arányosság rendszere egyiket sem követeli meg, mert lehetővé teszi az erőminimum megmérésének gyakorlati próbáját is, meg azt is, hogy ha a próba nem sikerül, a kis pártok erőiket más, hozzájuk közel álló pártokkal egyesítsék. Ezt az u. n. *listakapcsolás* teszi lehetővé. A listakapcsolás lényege az, hogy a pártok önálló listákkal vesznek részt a választásban, de jogukban áll azokat, az arányosság megállapítását célzó műveletek szempontjából *egységesnek* deklarálni. A mandátumok felosztásánál a kapcsolt listák szavazatai ösz-

szeadatnak s az ilyképen összeadott szavazatok összege az mely a felosztásnak alapul szolgál. Az összekapcsolt és a felosztás szempontjából egységesnek tekintendő listákra eső mandátumoknak a kapcsolt listák közötti felosztása azután megint az arányosság rendszere alapján történik. A listakapcsolás gondolatával legelőször az arányossági rendszer belgiumi propogandájának a történetében találkozunk, még pedig az association réformiste által kidolgozott abban a törvényjavaslatban, melyet de Smedt, Pirmez és de Borman 1887 december 23-án terjesztettek a belga képviselőház elé. *) 1896-ban Hagenbach-Bischoff is — kit Cahn**) a listakapcsolás feltalálójának nevez — a listakapcsolás megengedése mellett foglalt állást, de Hagenbach-Bischoffot is megelőzte Peruchi, Tessin kantonbeli ügyvéd, ki a tessin-i államtanács elé 1892-ben terjesztett egy a listatakapcsolás megvalósítására irányuló javaslatot. A listakapcsolási rendszer alkalmazást nyer Bajorországban, Hamburgban, Württembergben. A francia képviselőház által 1912-ben elfogadott törvényjavaslat is tartalmaz a listakapcsolásra vonatkozó intézkedést.

A listakapcsolást annak gyakorlati alkalmazásában tárják fel a stuttgarti 1906 évi képviselőválasztások alábbi eredményei.***) Választandó volt 6 képviselő:

1. A szociáldemokrata listára	esett 117133 szavazat
2. a német párti	„ 59315 „
3. a néppárti	„ 36081 „
4. konzervatív	„ 16527 „
5. a centrum párti	„ 14551 „

A konzervatív párt és a centrum bejelentették a listakapcsolást. Ha a listakapcsolás meg nem történt volna, akkor a D'Hondt féle rendszer alapján az eredmények a következőkép alakultak volna;

I. II.	III.	IV. a	IV. b.	
Szocialista párt	Német párt	Néppárt	Konzervatív párt	Centrum párt
117133 (1)	59315 (2)	36081 (5)	16527	14551
48466 (3)	29657 (6)	16040		
39044 (4)	19722	12027		

*) Klöti: i. m. 286 l.

**) Cahn: i. m. 332 l.

***) Cahn: i. m. 333—334 l.

Diviseur électoral = 29657

I. 117133 : 29657 = 3 mandátum

II. 57315 : 29657 = 2 „

III. 36081 : 29657 = 1 „

IV. a. 16527 : 29657 = 0 „

IV. b. 14551 : 29657 = 0 „

Listakapcsolás nélkül tehát a konzervatív párt sem a centrum párt nem kapott volna mandátumot. Minthogy azonban a két párt listái össze kapcsolattak az eredmény a következő volt:

I.	II.	III.	IV. a	IV. b
Szocialista párt	Német párt	Néppárt	Konzervatív párt	Centrum párt
: 1 — 117133 (1)	59315 (2)	36081 (5)	<u>16527 + 14551</u>	
			31078 (6)	
: 2 — 58566 (3)	29657	18040	15539	
: 3 — 39044 (4)	19722	12027	10359	

Diviseur électoral = 31078

I. 117133 : 31078 = 3 mandátum

II. 59315 : 31078 = 1 „

III. 36081 : 31078 = 1 „

IV. a, és IV. b. 31078 : 31078 = 1 „

összesen: 6 mandatum

A konzervatív párt és a centrum tehát együtt szintén kapott 1 mandátumot, a német párt pedig 1-et veszített. Az egyesített IV. a) és IV. b) listákra eső mandátum a konzervatív pártot illeti meg, mert több szavazatot kapott mint a centrum párt. A centumpárt ehhez a párthoz áll legközelebb s így a listakapcsolás folytán lehetővé tette, hogy legalább a hozzá közel álló konzervatív párt jusson egy mandátumhoz. Ha meg volna engedve az, hogy a pártok a szavazás befejezése után listakapcsolás útján egyesülhessenek, ez tényleg visszaélésekre és természetellenes koalíciókra vezethetne s ez esetben joggal lehetne mondani azt, hogy a lista szavazás visszaesést jelent a többségi rendszer hibáiban. Éppen azért a listakapcsolást csak akkor lehet helyesnek elismerni, ha a listakapcsolásnak előzetes deklarálása kötelezőleg elő van írva. A deklaráció időpontjának és mikéntjének szabályozása az előkészítő eljárás körébe tartozik. A francia képviselőház által elfogadott törvényjavaslat 9 §-a szerint a listakapcsolási deklarációnak a jelölti listák benyúj-

tásával egyidejűleg kell történni. A hamburgi és Württembergi törvények a későbbi deklarációt is megengedik. A hamburgi törvény szerint legkésőbb három, a württembergi törvény szerint legkésőbb hat nappal előbb a választást megelőzőleg a deklarációnak meg kell történnie. Nézetem szerint a jelölti listák benyújtásával egyidejű kötelező deklaráció mellett alapos okok fel nem hozhatók s nincs ok arra, hogy a pártoknak meg ne adassék annak a lehetősége, hogy a jelölti listák benyújtása után is a listakapcsolásra vonatkozólag tárgyalásokat folytathassanak. A deklarációnak azonban mindenesetre a választást megelőzőleg kell megtörténnie s egyúttal kívánatos, hogy arra nézve bizonyos záros határidő tűzessék ki. A mi a deklaráció mikéntjét illeti, magától értetődik, hogy azt a szövetségi pártok mindegyikétől meg kell követelni. A mi a formát illeti, a francia törvénytervezet 9. §-a azt követeli, hogy a deklaráció a listákon legelső helyen szereplő jelöltek aláírásával legyen ellátva. Württembergben a jelölti listák aláírónak kell a listakapcsolási deklarációt is aláírni. Nézetem szerint az utóbbi mód a helyesebb.

Megüresedett mandátumok betöltése.

A proporcionális választójog alapján választott képviselő-testületek valamelyik tagjának halála, lemondása vagy képviselői minőségének egyéb okokból való megszűnése esetén felmerül az a kérdés, hogy miképpen történjék a megüresedett mandátumok betöltése? A megüresedett mandátumoknak a többségi rendszer alapján való betöltése ellenkeznék az arányosság eszméjével. Egy vagy két mandátumnak az arányossági rendszer alapján való betöltése pedig lehetetlen. Ezt a látszólagos dilemmát az arányos választási rendszer ellenségei fel is szokták hozni a proporcionális választójog ellen. De a dilemma csak látszólagos, mert a megüresedett mandátumok betöltésének kérdése új választás nélkül is megoldható és pedig akként, hogy a megüresedő mandátumok betöltéséről a választási aktussal egyidejűleg gondoskodás történik. A legtöbb választási törvény oly értelmű rendelkezést tartalmaz, hogy ugyanannak a listának — melyhez az elhalt vagy lemondott képviselő tartozott — a legközelebbi legtöbb szavazatot kapott jelöltje lép a megüresedett mandátum birtokába. A megüresedett mandátum illetén betöltése természetesen csak vagy az egyszemélyes szavazás mellett lehetséges, vagy akkor ha a listaszavazással együtt a preferenciális szavazás lehetősége is meg van adva. De ez esetekben is megoldásra vár az a kérdés, hogy mi történjék akkor, ha több jelöltnek egyenlő számú szavazata volt, úgyszintén az a kérdés is, hogy mi történjék akkor, ha az illető listának több jelöltje nincs. Az előbbi esetben a sorshúzásra kell a kérdés eldöntését bízni vagy a kort tekinteni irányadónak. Az utóbbi esetben pl. a törvény a legközelebbi legtöbb szavazatot kapott listának juttathatja a

mandátumot. A tessini törvény szerint új választásnak van helye, mely, ha egy mandátumról van szó a többségi — ha többről, az arányossági rendszer alapján ejtetik meg. Mindkét megoldás ellenkezik az arányosság eszméjével és intencióival. A tessini törvény szerint ugyan több mandátumnak megüresedése esetén arányossági rendszer alapján történik a választás, de ez visszaesést jelent a többségi rendszernek abba a hibájába, hogy új választást tesz szükségessé, a mit, mindenesetre, tehát akkor is kerülni kell, ha az az arányossági rendszer alapján ejtetik meg. A proporcionális választójognak egyik fő előnye épen az, hogy a választások egyetlenegy aktussal való megejtését lehetővé teszi szemben a többségi rendszerrel, melynek egyik főhibája épen az, hogy az időközi választások révén a választási izgalmakat újra meg újra feleleveníti.

A belga törvény megengedi, hogy a választásokkal egyidejűleg helyettes képviselők is választassanak. A helyettes képviselők választásának a belga törvény által elfogadott rendszere alapján véve igen helyes s egyúttal a megüresedett mandátumok betöltésének a proporcionális választójog gyakorlati alkalmazása terén ismert legtökéletesebb rendszere. De a törvény idevonatkozólag nem tartalmaz oly obligatórius rendelkezést, mely helyettes képviselők választását kötelezőleg előírja. A pártok rendszerint élni fognak a helyettes képviselők választásának jogával, de a képviselőtestület teljességének és az arányossági rendszer zavartalan funkcionálásának követelményei megkívánják, hogy a megüresedett mandátumok betöltéséről már előre okvetlenül gondoskodás történjék. Ezt azonban csak az biztosítja, ha a törvény helyettes képviselők választását kötelezőleg előírja. Ez különben sem képezne novumot, mert pl. a mi fővárosi törvényünk is kötelezőleg előírja a megüresedett törvényhatósági bizottsági tagságok betöltésére hivatott pótagok választását. Az arányosság eszméjének és céljainak tehát az felel meg, ha a törvény helyettes képviselőknek a választási aktussal egyidejű kötelező választását írja elő. A helyettes képviselők választásának arányossági rendszerére nézve pedig a belga törvénynek a rendszere, esetleg a Dr. Luppeféle rendszer az, amelyet legmegfelelőbbnek lehet tekinteni.

A megüresedett mandátumok betöltésének kérdésével

kapcsolatos az a kérdés is, hogy a választási bíraskodás által megállapított hibák és tévedéseknek mi legyen a korrektívuma. Az antiproporcionalisták ugyanis azt is felszokták hozni, hogy az eredmények megállapítása körüli hibák és tévedések vagy a választásnak egyéb okokból való sikeres megtámadása esetén az egész választási procedúrát meg kell ismételni. Az igazság evvel szemben az, hogy épen a proporciónális választási rendszer az, mely a hibáknak új választás nélküli kiigazítását lehetővé teszi. Csak a szavazásnak kellő decentralizációját kell megvalósítani. Brüsszelben az 1910. évi választások alkalmával 635 section de vote működött s a 635 szavazatszedőbizottság által beszolgáltatott szavazócédulákat 216 bureauban dolgozták fel. A 216 bureau által megállapított eredményeket azután a bureau central összesítette s ezen összesítés alapján állapította meg az eredményeket. A választási eljárásnak ilyen decentrálizációja lehetővé teszi a hibáknak hivatali körzetek szerint való megállapítását és kiigazítását. Ha pedig valamelyik bureauban oly nagymérvű szabálytalanságok fordultak elő, hogy a hibákat egyszerűen kiigazítani nem lehet, akkor legfeljebb arról lehet szó, hogy az illető bureau körzetében a választás megisméltessék vagy az illető bureau előtt leadott szavazatok megsemmisítése esetén — azok figyelmen kívül hagyása mellett állapíttassanak meg. A proporciónális választás rendszere tehát nem teszi szükségessé az egész választás megisméltését, sőt ellenkezőleg a hibáknak gyors, új választás nélküli kiigazítását teszi lehetővé.

A szavazás módja és a megválasztott jelöltek személyének megállapítása.

Az, hogy ha a mandátumoknak pártok szerinti arányos felosztása megtörtént, miképen történjék a mandátumoknak az illető pártok jelöltjei közötti felosztása, vagyis hogy a jelöltek között kit vagy kiket kell megválasztott képviselőknak deklarálni. Ha az arányos választás kizárólag annak megállapítására szorítkoznék, hogy minden egyes pártra hány mandátum esik, akkor kizárólag a pártokat illetné meg a képviselők deszignálásának a joga s akkor a választási eljárásnak sem avval ja kérdéssel nem kellene foglalkoznia, hogy mely jelöltek tekintessenek megválasztott képviselőknak sem a szavazás mikéntjének e szempontbóli részletes szabályozására nem volna szükség, mert akkor egyszerűen csak a pártokra kellene bízni a dolgot s a pártoknak kizárólagos belügye volna a reájuk esett mandátumok betöltése. Hogy a képviselők deszignálási jogát nem lehet a pártok kizárólagos hatáskörébe utalni s azt a választási eljárás közhitelessége és nyilvánossága elől elvonni nem lehet, azt hiszem nem szorul bővebb magyarázatra. A választók szabadságát ily óriási mértékben meg kötni még sem lehet. Kétségtelen tehát, hogy az a kérdés, hogy mely jelölteket kell megválasztott képviselőknak tekinteni, határozott törvényi szabályozást igényel s ezzel kapcsolatosan a szavazás mikéntjét is pontosan meg kell állapítani.

Mínthogy a proporcionális választójognak főcélja a pártoknak számerejükhez mért arányos képviseletet biztosítani, ennek a szempontnak a szavazás mikéntjénél is kellően ki kell domborodni. Az egész választási eljárásom végig kell

annak az irányadó szempontnak vonulnia, hogy a szavazás elsősorban és főleg pártokra történjék.

Ha a pártoknak a képviselők kijelölésére irányuló kizárólagos jogát kikerülni akarjuk, akkor gondoskodni kell arról is, hogy a választóknak az illető párt jelöltjei közötti szabad választása biztosíttassák anélkül, hogy a pártokra való szavazásnak alapvető elve ezáltal érintetnék. Módot kell tehát nyújtani a választónak arra, hogy kifejezésre juttathassa azt, hogy pártjának jelöltjei közül kit kivan elsősorban képviselőül megválasztva látni, viszont a pártszervezeteknek is befolyást kell engedni, a mandátumok betöltése szempontjából irányadó jelölti sorrendnek a megállapítására. Nem szabad tehát megengedni azt, hogy egy és ugyanazon választó két különböző pártra, illetve két különböző párt jelöltjeire szavazzon, hisz a többségi rendszer mellett is csak egy pártra szavazhat a választó, A több pártra való szavazás lehetősége a választásokra demoralizáló hatással van, a pártvezetők kibuktatását a (dekapitációt) elősegíti s a választási eljárást, illetve a választási eredmények megállapítását komplikálja.

A mennyiben ezek a szempontok a választási eljárásban érvényre jutnak, egyszersmind a megválasztottak deszignálásának a kérdését is eldöntik, amennyiben ezek szerint első sorban a választóknak a szavazatok számában kifejezésre jutott akaratát kell döntőnek tekinteni s csak szubszidiariter jöhet a pártszervezetek által történt jelölések sorrendje figyelembe.

A fentebb kifejtett szempontok az egyes választási eljárásokban különböző mértékben érvényesülnek s ezen különbözőségekhez képest többféle rendszerrel találkozunk.

Az egyszemélyes szavazás.

Egyszemélyes (uninominális) szavazás alatt a szavazásnak azt a módját értjük, amely szerint a választó csak egyetlen jelöltre szavazhat. A többségi rendszer mellett ez a szavazás rendszerinti módja. Tudjuk, hogy az arányos választás rendszerét csak olyan választói kollégiumokban lehet alkalmazni, ahol legalább is 3 képviselőt kell választani. Már ez is mutatja, hogy az egyszemélyes szavazásban van valami, ami ellent mond az arányosság fogalmának. Mert vagy kizárólag az illető jelöltek javára számíttatnak a reájuk esett összes szavazatok s akkor megint csak ott vagyunk a többségi rendszernél, vagy legfeljebb kisebbségi képviselőletről lehet szó, vagy pedig az egyes jelölteknek a quotientst meghaladó szavazatai más jelöltek javára is számítandók s akkor lényegileg nem egyszemélyes, hanem többszemélyes szavazásról van szó. Az egyszemélyes szavazás tehát csak eventualis szavazatokkal kombinálva használható a proporcionális választójog céljaira. Lényegileg tehát itt is listaszavazással van dolgunk.

A Hare-féle rendszer.

A Hare-féle rendszer szerint az egész ország egy egységes választókerületet képez. A leadott szavazatok száma elosztva a betöltendő mandátumok számával adja a quotientst. Minden képviselő, ki a quotientst eléri meg van választva. Minden választó csak egy jelöltre szavazhat. Ha valamely jelöltre a quotientst meghaladó számú szavazat esnék

s ezen szavazatok hasznosításáról kellő gondoskodás nem történék, akkor a quotienst meghaladó szavazatok kárba vesznének. Hogy ez be ne következhessek, Hare szerint meg kell engedni, hogy a választók eventualis szavazatokat is adhassanak le. Ha valamelyik jelölt elérte a quotienst, az eventualis szavazatok az eventualis jelöltek javára számítandók. A szavazatok összeszámlálása már most így történik: Először a szavazócédulák legelső neveit kell összeszámolni, mindaddig míg az első helyen állók a quotienst elérik. Ha az első helyen álló jelöltek a quotienst elérték, neveik mindazon listákon, a hol első helyen állanak töröltetnek s az utánuk következők lépnek elő az első helyre s így tovább mindaddig, míg a quotienst elért összes jelöltek meg vannak állapítva. Ha ilyenképen az összes mandátumok nem lettek betöltve a relatív többség az irányadó.

A Hare-féle rendszernek az alapgondolata helyes, de a maga elvi merevségében gyakorlatilag keresztülvihetetlen különösen oly országokban, melyeknek több milliónyi választópolgára van s ahol több száz mandátum vár betöltésre. A rendszernek a főhibája épen az egyszemélyes szavazás elvi hangsúlyozásában és az ennek folyamányát képező, abban a körülményben rejlik, hogy a jelöltek és az eventualis jelöltek személyének a megválasztása a választók szabad tetszésére van bízva. Ilyen körülmények között a jelöltek és eventualis jelöltek sorrendjének a sok ezer féle variációi mellett a választási eredmények megállapítása leküzdhetetlen akadályokba ütközik. Az eredmények megállapításának nehézségei azonban akkor is fenforognának, ha a szavazás a kerületi beosztások fentartása mellett történék. Hogy a Hare-féle rendszer még valamire való rendszeres sorrend betartása mellett is miféle visszás eredményeket idézhet elő, azt Cahn*) következő példájából is láthatjuk. Ha a quotiens 5 és A. és B. jelöltek 7 szavazó cédulán, A. és C. jelöltek 6 szavazó cédulán szerepelnek és ha a szavazó cédulák a következő sorrendben bontatnak fel: A B, A B, A B, A B, A B, A B, A B, A C, A C, A C, A C, A C, A C, mégis C lesz megválasztva, noha kevesebb cédulán szerepei második jelöltként mint B. Az első öt cédulán ugyanis B. nem jön

*) I. m. 256. 1.

számításba. A) megválasztása után azonban B) javára csak 2, míg C) javára 6 szavazat számíttatik. A Hare rendszerében tehát a szavazócédulák felbontásának sorrendje, vagyis a pusztán véletlen bír befolyással a mandátumok betöltésénél. A véletlennek ezt a szerepét domborítja ki Meyer is, amikor felveti azt a kérdést, hogyha egy jelöltnek még csak 10 szavazatra van szüksége és neve másokéval együtt még 200 cédulán szerepel, melyik legyen az a 190 cédula a melyeken neve törlendő lesz. Erre nézve — Meyer szerint — a szavazás időpontja vagy a szavazócédulák felnyitásának sorrendje vagy esetleg a sorshúzás lehet irányadó. De akkor egészen a véletlentől függ, hogy melyik jelölt lép a törölt helyre. A Hare-féle rendszernek ezen szerencsejátékszerű voltán igyekezett segíteni Rothpletz svájci publicista,* de a még oly ügyes eliminálása a szerencsének a Hare rendszeréből, a rendszer lényegében rejlő alapvető hibákon nem tud segíteni.

A Hare féle rendszer ugyanis egy *expressis verbis* ki nem fejezett, de szükségképen bele értendő feltevésen alapszik. Ez a feltevés pedig az, hogy a választási küzdelemben a pártok zárt sorokban s mintegy közösen előre megállapított haditerv alapján vesznek részt. Ez az előzetesen létrejött közös megállapodás a jelöltek személyére és eventualis sorrendjére vonatkozik. Hare szemei előtt rendszerének megkonstruálásánál hazájának és korának politikai élete lebegett, melynek kereteit akkor a két nagy történelmi párt küzdelmei töltötték ki. A Hare féle rendszer praktikus megvalósítását csak a pártoknak a személyek és sorrend szerint előre megállapított jelöltek érdekében zárt sorokban való felvonulása teszi lehetővé. Csak így tudjuk megérteni azt, hogy a 19. század egyik legnagyobb elméje, *John Stuart Mill* a legnagyobb lelkesedéssel karolta fel az arányosság eszméjét és Hare-nek az azt megvalósítani akaró rendszerét, nemcsak a teoriában, hanem a gyakorlatban is. John Stuart Mill a 2-ik reform bili tárgyalása alkalmával az angol képviselőház 1867. május 30-iki ülésén a Hare rendszerének törvénybe iktatását célzó indítványt terjesztett elő. John Stuart Mill-nek az indítvány előterjesztését kísérő beszédének egész

* Cahn: i. m. 258.

gondolatmenetéből kiérezhető az, hogy a jelöltek sorrendjének előzetes megállapítása a rendszernek oly magától értetődő velejárója, a melyről külön megemlékezni nem is szükséges, különben nem lehetne megérteni, hogy gyakorlati megvalósításra szánt oly indítványt terjesztett volna elő, mely az általa kidomborított elvi szempontok merev érvényesülése esetén a választási anarchiát vonta volna maga után. *Ostrogorsky* is, amikor a Hare-féle rendszer alapgondolatát helyesnek ismeri el s annak előnyeit felsorolja ezt azon magától értetődő feltevés alapján teszi, hogy a választást a pártoknak a jelöltek személyére és sorrendjére vonatkozó megállapodása előzi meg. „L'examen quelque peu attentif — mondja *Ostrogorsky** — de ce projet montre que les admirables résultats qu'il promet ne pourraient être obtenus qu'à la condition d'un concert préalable établi sur les noms des candidats à porter ou même sur leur nombre, et sur l'ordre dans lequel seraient indiquées les préférences en vue du transfert des voix. Si l'on ne s'entend pas d'avance sur chacun de ces points, les voix pourront aisément s'éparpiller et se répartir d'une manière qui ne correspondra pas à la force effective des différentes opinions (par exemple, les adhérents d'une opinion qui s'organiseront fortement auront le dessus sur les représentants d'une autre opinion, deux fois plus nombreux mais non organisés); ou encore il arrivera qu'aucun candidat n'atteigne le quotient, ou que celui-ci soit attribué, par voie de transfert des suffrages, à des candidats qui sont les derniers choix aux dépens de ceux qui ont été désignés en premier ligne (mais en nombre trop considérable pour le quotient électoral) ... Le groupement que suppose le projet de Hare a bien être d'une liberté absolue et d'une élasticité remarquable, il faut cependant qu'il se fasse. Sur quelle base et de quelle façon se fera-t-il? A cela point de réponse chez Hare. Il ne voit que deux personnages sur la scène électorale; le candidat et l'électeur et ne paraît pas se douter de la présence des tiers, les concitoyens de cet électeur, sans lequel celui-ci ne peut rien. Il réclame pour son système le nom de „système d'indépendance individuelle,” mais n'est ce pas l'indépen-

dance de l'homme qui est suspendu en l'air?" De ha a Hare rendszere csak akkor valósítható meg gyakorlatilag, ha a jelöltek személyét és irányadó sorrendjét a pártok előzetesen megállapították, akkor az egyszemélyes szavazás csak egy fikció marad, mert lényegileg listaszavazással van dolgunk. A Hare-rendszer tehát csak tapogatózás volt az arányosság rendszerének akkor még jártalan útjain. A mi helyes és maradandó benne, az a választók szabadságának hangsúlyozása, a melyet azonban a mint azt alább látni fogjuk, a fikciómentes listaszavazással kapcsolatosan is biztosítani lehet, annélkül, hogy a miként a Hare-féle rendszer, magát az arányosság gyakorlati megvalósítását lehetetlené tenné.

A Hare-féle rendszerrel nem azonos, de sokban hasonlít hozzá a dán Landsting (felsőház) választásokat szabályozó 1867 jul. 12-i választási törvény rendszere, mely az 1855 okt. 2-iki alkotmányból vétetett át és a melynek alapjait Andrée miniszter és matematikus rakta le. Ez a rendszer Dániában csak a felsőház-i (Landsting) választásokra nyer alkalmazást, a képviselőházi választásokra nem. A felsőház tagjait közvetett választás alapján választják. Az ösválasztók a választókra a többségi rendszer alapján szavaznak s csak az ilyképen megválasztott választók és a virilista ösválasztók szavaznak a Hare-féle rendszerhez hasonló módon a felsőházi jelöltekre. A szavazás akként történik, hogy minden szavazócédulának annyi rovata van, a hány felsőházi tag választandó. A leadott szavazatok száma osztva a választandó képviselők számával adja a quotientst. A ki a quotientst elérő számú szavazatot kapott, az meg van választva. A sorrendre nézve a rovatok szerinti sorrend az irányadó. Ha ilyképen valamennyi mandátum nincs betöltve, a legtöbb szavazatot kapott azok a jelöltek lesznek megválasztottakká deklarálva, a kik legalább a quotiens felét elérő számú szavazatot kaptak. Ha még így is marad betöltetlen mandátum, ezekre nézve új választás ejtetik meg, melynél a relatív többség tekintetik irányadónak. Szavazategyenlőség esetén sors-húzás dönt. Ha ezen rendszer dániai alkalmazásának a gyakorlati eredményei kedvezők, ez annak tulajdonítható, hogy csak kis számú 54 felsőházi tagot (12 tagot a király nevez ki) kell kevés számú választónak választani. A választók egy helyen gyülekeznek úgy, hogy az esetleg szükségessé váló új választás azonnal foganatosítható.

A „single transferable vote” rendszere.

1) A Hare-féle rendszernek egy egyszerűbb alkalmazási módja az, amelyet maga Hare a községi választásokra ajánlott.*) E szerint a község a szükséges quotát előre úgy állapítja meg, hogy a választók számát elosztja a mandátumok számával. Az így kapott quotiens $+1 =$ a quota. Minden választó a nyilvános választási könyvbe azon jelölt neve alá, kire szavazni akar a nevét aláírja. Ha egy jelölt elegendő ilyen aláírást kapott, a későbben jövő választóknak más jelöltre kell szavazniok. Ha az első választási napon több jelölt nem kapott kellő számú szavazatot, a legkevesebb szavazatot kapott jelöltektől választóik szavazataikat megvonhatják s nagyobb kilátású jelöltekre adhatják le. Az angol Proportional Representation Society-nak 1884-ben propagált rendszere, amely mellett ujabban ismét erős akciót fejt ki, Hare-nek imént vázolt gondolatmenetén alapszik s annak a választás titkosságának megőrzésével kapcsolatos konstrukcióját a következő példa* világítja meg.

Betöltendő 3 mandátum, melyért két párt küzd. Az (1 párt jelöltjei A, B, C, a 2) párt jelöltjei X, Y, Z, kik a szavazó cédulán alfabetikus sorrendben vannak felsorolva. A szavazók annyi jelöltre szavaznak, ahány képviselő választandó s abban a sorrendben, melyben a jelölteket megválasztani kívánják, a jelöltek neveit rangsorszámokkal (1, 2 vagy 3-al stb.) jelölik meg.

A)	1	sorszám	mal	van	megjelölve	1801	szavazó	cédulán
B)	„	„	„	„	„	350	„	„
C)	„	„	„	„	„	300	„	„
X)	„	„	„	„	„	820	„	„
Y)	„	„	„	„	„	500	„	„
Z)	„	„	„	„	„	229	„	„
					összesen:	4000		

A)

A quota úgy állapítatik meg, hogy a szavazók száma elosztatik a mandátumok számával, az így kapott quotiens $-j- 1 =$ a quota. A quota tehát a jelen esetben $\frac{4000}{(3+1)} = 1000 + 1 = 1001$.

*) Kiöti: i. m. 160.

*) Humphreys: i. m. 138—140 l.

tásához szükséges. A) tehát meg van választva s így 800 A) 800 szavazattal kapott többet, mint amennyi megválasztás szavazatnyi többletét fel kell osztani azok között, akik a 800 szavazócédulán 2-es rangsorszámmal vannak megjelölve Ezen felosztás eredménye legyen a következő:

A) 800 szavazatnyi többletéből B-re esik	648	
A) „ „ „ C „ „	132	
A) „ „ „ Z „ „	20	
	összesen:	800

Hozzáadva ezen átruházott szavazatokat az eredeti szavazatokhoz a következő eredményeket kapjuk:

	Eredetileg kapott szavazatok	Átruházott szavazatok	Összesen :
B)	350	+ 648	998
C)	300	+ 132	432
X)	820	+ 0	820
Y)	500	+ 0	500
Z)	229	+ 20	249

Egyik jelölt sem éri el a quotát s így 2 mandátum még mindig betöltetlen. A legközelebbi művelet most az, hogy Z összes szavazatai töröltnek s azok közt osztatnak fel, akik az illető szavazó cédulákon Z-t a rangsorban követik. Ezen művelet eredménye legyen a következő:

B-re esik	20 szavazat
X „ „	200
Y	29
összesen:	249

Ezen átruházott szavazatokat az előző összeadás eredményeihez hozzáadva a következő eredményeket kapjuk:

	Előző összesítés	Z átruházott szavazatai	Összesen :
B)	998	+ 20	1018
C)	432	+ 0	432
X)	820	+ 200	1020
Y)	500	+ 29	529

Mínt hogy B) és X) a quotát elérik B) és X) meg vannak választva s így mind a három mandátum be van töltve. Az 1) pártra esik 2, a 2) pártra 1 mandátum.

Ezen rendszernél is szembeötlő, hogy tisztára a véletlentől függ, hogy A) 800 szavazatnyi többletnek felosztásánál 1801 szavazócédula közül, melyeken A) 1-es rangsorszámmal van megjelölve, melyik 800 szavazócédula legyen az, amelyek alapján A) szavazatai a 2-es rangsorszámmal ellátott jelöltekre átruháztassék. Ezen akar segíteni *Justice C/ar/c*-naka rendszere, mely 1896-ban Tasmaniában törvényhozási elfogadásra talált s amelyet az angol felsőház bizottsága a *Municipal Representation Bill* számára 1907-ben elfogadott. Ezen rendszer szerint a megválasztott képviselők többletszavazatai az illető szavazócédulákon lévő 2-ik rangsorszámú jelöltek között arányosan osztatnak fel. Ezt a rendszert az előbbi példára alkalmazva* tegyük fel, hogy a következő eredményeket kapjuk:

B) 2 rangsorszámmal van megjelölve	1296	szavazócédulán	
C) 2	264	„	„
Z) 2	40	„	„
	1600		„
További rangsorszám nincs megjelölve	201		„
	1801		

Míthogy összesen 800 szavazatnyi plus osztandó fel, mely épen kétszer foglaltatik a 2-es rangsorszámú szavazatot tartalmazó 1600 szavazócédulán az egyes meg nem választott jelöltekre esett 2-ik rangszámú szavazatok fele lesz mindegyikre átruházva, mely művelet a következő eredményt tünteti fel:

összes 2-ik rangsorszám szavazatok	Átruházott szavazatok
B) 1296	648
C) 264	132
Z) 40	20
1600	800

A gyakorlatban természetesen ezen eredmények nem lehetnek mindig ilyen egyszerűek. Az arányosságot azonban mindig az egyes jelöltekre esett 2-es rangsorszámú szavazatoknak az összes 2-es rangsorszámú szavazatokhoz való aránya állapítja meg. Az arányosság formulája tehát pl. B-re alkalmazva a következő:

$$\begin{array}{r}
 1296 : 1600 = X : 800 \\
 800 \times 1296 \quad \quad \quad 1036800 \\
 \hline
 1600 \quad \quad \quad 1600
 \end{array}$$

* Humphreys: i. m. 141—142 l.

A véletlen tehát ilyképen eliminálva van s a további műveletek a fent említett módon folytathatók.

2. A Hare-Ciark-féle rendszer; gyakorlati alkalmazásának kipróbálása végett az angol Proportional Representation Society 1908-ban próbaválasztást rendezett.** A feltevés az volt, hogy 5 képviselőt kell választani, s hogy a liberális unionista és munkás pártnak összesen 12 jelöltje vesz részt a választási küzdelemben. Az alábbi szavazócédulát, mely instrukciót is tartalmazott a szavazók számára, a legelterjedtebb napilapok azzal a felszólítással tették közzé, hogy szavazatokkal ellátva 1908 december 1-én az első postával küldjék be a választást rendező bizottságának. Ezen felszólításnak kb. 18000 újságolvasó tett eleget, azonkívül a Proportional Representation Society tagjai és híveik részéről kb. 3700 szavazócédula adatott le. Az összes szavazócédulák száma 21690 volt.

S z a v a z ó c é d u l a .	
Rangsorszám	Jelöltek:
	Asquith
	Balfour
	Burt
	Cecil
	Henderson
	Jones
	Joynson-Hicks
	Lloyd George
	Long
	Macdonald
	Shackleton
	Smith

A skrutiniumot december 3-án ejtették meg. Először is megállapították a jelöltekre esett 1 rangsorszámú szavazatok számát ami 5/4 óráig tartott s a következő eredményt tüntette fel:

** Humphreys: i. m. 143—161 l.

Asquith (Liberal)	9042
Balfour (Unionist)	4478
Lloyd George (Liberal)	2751
Macdonald (Labour)	2124
Henderson (Labour)	1038
Long (Unionist)	672
Hugh Cecil (Unionist free trader)	460
Shackleton (Labour)	398
Burt (Liberal)	260
Leif Jones (Liberal)	191
Smith (Unionist)	164
Joynson-Hicks (Unionist)	94

összesen : 21672

$$\text{A quota : } \frac{21672}{8} + 1 = 3613$$

Asquith és Balfour tehát meg vannak választva.

Asquith szavazattöbblete 5429. Azokon a cédulákon melyeken Asquith 1. rangsorszámúval, Balfour 2. rangsorszámúval van megjelölve, az Asquith szavazattöbbletének felosztásánál Balfour, ki szintén meg van választva, nem jön figyelembe s a következő 3 rangsorszámú jelöltek vétetnek számításba. Az Asquith 1. rangsorszámú szavazócédulái közül 9009-en voltak 2. (illetve 3.) rangsorszámú jelöltek megjelölve. Az Asquith szavazattöbbletének ezek közötti felosztása 5429:9009 arány szerint történik. Ezen műveletek elvégzése a következő eredménnyel* járt.

Jelöltek	Legközelebbi rangsorszámú cédulák száma	Átruházott szavazatok száma
Balfour	—	—
Burt	468	282
Cecil	132	79
Henderson	261	157
Jones,	176	106
Joynson-Hicks	17	10
Lloyd George	7807	4704
Long	46	27
Macdonald	51	30
Shackleton	35	51
Smith	16	9
összesen :	9009	5425

* Pl. Burtre átruházott szavazatok a következő számítás alapján állapíthatók meg: $5429 : 9009 = X : 468$. $X = \frac{5429 \times 468}{9009} = 282$ A Lloyd George-re átruházott szavazatok a következő számítás alapján állapíthatók meg; $5429 : 9009 = X : 7807$; $X = \frac{5429 \times 7807}{9009} = 4704$ stb. stb.

Ezen művelet eredménye szerint Lloyd George-ra esik 4704 szavazat, összesen — a 2751 rangsorszámú szavazatával együtt — 7455 szavazat, tehát 3841-vel több mint a quota s így Lloyd George meg van választva. Marad még 2 betöltetlen mandátum.

Ezután hasonló módon megtörtént a Balfour szavazattöbbletének a felosztása. Az ilyképen az egyes jelöltekre eső szavazatokat hozzá kell adni az eredetileg reájuk esett és az Asquith-ről reájuk átruházott szavazatokhoz, mely művelet eredményeit a következő táblázat tünteti fel. Balfour szavazattöbblete: $4478 - 3613 = 865$ -öt tesz ki.

J e l ö l t	Eredeti szavazatok összege	Asquithról átruházott szavazatok összege	Balfourról átruházott szavazatok összege	Összesen
Asquith				3613
Balfour				£613
Burt	260	282	+ 12	554
Cecil	460	79	-f 195	734
Hendersen	1038	+ 157	+ 3	1198
Jones	191	+ 106	+ 2	299
Joynson-Hicks	91	+ 10	+ 52	156
Lloyd George	2751	+ 4704	+	7455
Long	672	+ 27	-f 526	1225
Macdonald	2124	+ 30	+ 5	2159
Schackleton	398	+ 21	+ 2	421
Smith	164	+ 9	+ 238	238
Törtszámok negligációja folytán kicsik		+ 4	3	(
			835	21672

Ezen művelet végeredménye szerint egyik jelölt sem érte el a quotát, most tehát a Lloyd George szavazattöbbletének a felosztására kerül a sor. Az ilyképen az egyes jelöltekre eső szavazatokat hozzá kell adni az előbbi táblázat szerinti összes szavazatokhoz. A Lloyd Georgera esett összes szavazatok száma $2751 + 4704 = 7455$, mely összeg a quotát 3842-vel haladja meg.

J e l ö l t	Eddigi összes szavazatok	Lloyd Georgeról átruházott szavazatok	Összesen
Asquith	3613	—	3613
Balfour	3613	—	3613
Burt	554	+ 1239	1793
Cecil	734	+ 88	822
Henderson	1193	+ 834	2032
Jones	299	+ 1097	1396
Joynson-Hicks	156	+ 11	167
Lloyd George	7455	+ 3842	3613
Long	1225	+ 57	1282
Macdonald	2159	+ 228	2387
Shackleton	421	+ 262	683
Smith	238	+ 20	258
Törtszámoc folytatás kiesik	7	+ 6	13
Összesen:	21672		21672

Ezen táblázatból tehát látható, hogy a Lloyd George szavazattöbbletének átruházása sem járt eredménnyel, mert egyik jelölt sem érte el a quotát.

Minthogy a megválasztott képviselők szavazattöbbleteinek átruházása nem járt eredménnyel, a legkevesebb szavazattal bíró jelöltek eliminálására és ezek szavazatainak átruházására kellett áttérni. Első sorban is elimináltattak Joynson-Hicks (167) és Smith (258) szavazatai, kiknek szavazatai együttvéve sem tettek ki annyit, mint a 3-ik legkevesebb szavazatot kapott Shackleton szavazatai (683). Ilyképen Joynson-Hicks, Smith, Shackleton, Cecil, Jones, Long összesen tehát 6 jelölt szavazatai elimináltattak anélkül, hogy szavazataiknak fokozatos átruházása folytán egyik jelölt is elérte volna a quotát. Long eliminálása után Henderson volt az, a kinek legkevesebb szavazata volt. Az éliminált jelöltek szavazatainak Henderson-ra való fokozatos átruházása a következő eredménnyel járt:

Henderson eddigi összes szavazatai	--- ---	2032
J. Hicks és Smithről átruházott szavazatok	--- ---	14
Shackletonról	„ „	233
Cecil-ről	„ „	49
Jones-ről	„ „	501
Long-ról	„ „	81
	összesen	2910

Henderson eliminálása után csak épen annyi nem éliminált jelölt maradt (2), mint a hány mandátum még betöltendő volt (2). Ezek a jelöltek voltak Burt és Macdonald. Az éliminált jelöltet szavazatainak Burt-re és Macdonald-ra történt átruházása a következő eredménnyel járt:

	Burt	Macdonald
Burt eddigi összes szavazatai	1793	—
Macdonald eddigi összes szavazatai	—	2387
J. Hicks és Smith-ről átruházott szavazatok	21	21
Shackleton-ról	89	252
Cecil-ről	122	48
Jones-ről	650	143
Long-ról	370	87
összesen	3053	2938

Burt és Macdonald tehát megválasztottaknak deklaráltattak. Az összes mandátumok tehát be voltak töltve. 3 mandátumot kaptak a liberálisok (Asquith, Lloyd George és Burt) egyet az unionisták (Balfour) és egyet a munkáspárt (Macdonald) Ez az eredmény az arányosság követelményeit teljesen kielégítette. Az egyes pártokra esett szavazatok ugyanis — ha az 1-es rangsorszámú szavazatokat vesszük alapul — a következőképp oszlottak meg:

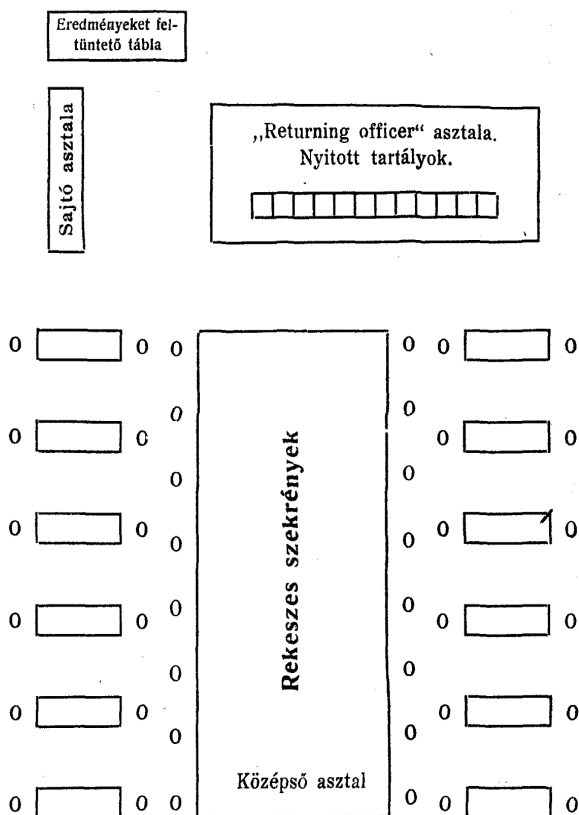
Liberálisok	12244
Unionisták	5868
Munkáspárt	3560
	<u>21672</u>

A quota: 3613, mely a liberális szavazatokban több mint háromszor, az unionista szavazatokban több mint egyszer, a munkáspárti szavazatokban nem egészen egyszer foglaltatik.

3. *A scrutinium mechanizmus.* A szavazás eredményének megállapítása bonyolult mechanizmust tett szükségessé. A scrutinium helyiségének közepén — a mint azt az alábbi ábra* mutatja — egy nagy asztal állott, a melyen a szavazó-cédulák voltak lerakva. Az asztalon 12 drb rekeszes szekrény volt elhelyezve. Minden szekrény a jelöltek nevével megjelölt 12 rekeszszel volt ellátva. A művelet azzal kez-

* Humphreys: i. m. 149 1-

dodtek, hogy az 1. rangsorszámú ellátott szavazócédulákat kiválasztották s az illető jelöltek rekeszeibe helyezték el.

A kétes érvényességű cédulákat félretették. Ezen művelet befejezése után a returning officer 2 segéde ezen műveletet felülvizsgálván, a szavazócédulákat a középső asztal mindkét oldalán elhelyezett kisebb számláló asztaloknál helyezték el. Minden jelöltnek volt egy-egy ilyen asztala, de Asquithnek és Balfournak nagy számú 1-es rangsorszámú szavazócédulája lévén, azokat több asztalon helyezték el. Mindegyik asztalnál két számláló ült, kik a következő nyomtatott instrukció alapján jártak el:

1.) A szavazócédulákat 50-es csomókba kell rakni.

2.) Megvizsgálandó, hogy az 1 rangsorszám tényleg az illető jelölt neve mellett fordul-e elő.

3.) Hibásan besorozott szavazócédulák az asztal szélére teendők.

4.) Minden csomó kétszer megszámlálandó.

5.) Minden csomó az illető jelölt nevével ellátott színes szallaggal látandó el.

6.) Az utolsó csomón a benne foglalt szavazatok száma megjelölendő.

Az ezen instrukciók alapján végzett munkálatok befejezése után a csomók a returning officer asztalához vitettek» a hol azok az illető jelöltek neveivel ellátott mély tartályokba helyeztettek. A returning officer segédei a cédulákat 500-as csomókba összesítve újra visszahelyezték a tartályokba s megállapították a jelöltek 1. rangsorszamu összes szavazatait, miután a returning officer a szavazatok érvényessége fölött döntött. Mindezek a műveletek oly precizitással végeztek, hogy a felülvizsgálás alkalmával csak egyetlenegy hibásan sorozott cédulát találtak, t. i. Asquith szavazatai közt egy Lloyd George-t illető 1. rangsorszamu szavazatot. Az összes 1. rangsorszamu szavazatok megállapítása után következett a quota megállapítása s a quotát elért jelölteknek megválasztottakká való deklarálása. Megválasztottak Asquith és Balfour. Ekkor került a sor a single transferable vote rendszerének a tulajdonképeni alkalmazására. A returning officernek most a szavazattöbbletek átruházását kellett foganatosíttatni. Először az Asquith szavazataira vonatkozólag. Asquith szavazócédulái a középső asztalon újból megvizsgáltattak, s azok közül a legközelebbi rangsorszammal ellátott jelöltek szavazócéduláit kiválasztották s az illető jelöltek rekeszeibe helyezték el. Minthogy Balfour már meg volt választva, a reá esett 2-ik rangsorszamu szavazatok nem vétettek figyelembe, hanem az utána következő rangsorszammal bíró jelöltek. Azokat a szavazócédulákat, amelyeken nem volt további rangsorszám megjelölés a két megválasztott jelölt üres rekeszeinek egyikébe helyezték el, A számlálók ezután a következő instrukció alapján jártak el:

a) 1. Felülbírálandó, hogy a csomóba rakott szavazó-

cédulákon tényleg az illető jelöltet illeti e a legközelebbi rangsorszám.

2. Tévesen besorozott szavazócédulák az asztal szélére teendők,

b) 1. A szavazócédulák 50-es csomókba helyezendők el.

2. Minden csomó kétszer megszámlálendő.

3. Minden csomó a megválasztott és az illető jelölt nevét feltüntető „transfer card”-dal látandó el,

4. Minden csomón a benne foglalt szavazatok száma megjelölendő.

A csomók azután a returning officer asztalához vitettek, hol az illető jelölt nevével ellátott s az első számláláskor használtaknál kisebb tartályokba helyeztetek. Az egyes jelöltekre esett összes legközelebbi rangsorszámú szavazatok most már meg voltak állapítva. Minthogy azonban Asquithnek csak a quotát meghaladó szavazatai kerültek felosztásra, az alábbi nagy gondot igénylő művelet következett. Volt 9009 legközelebbi rangsorszámú cédula. Asquith szavazattöbblete kitett 5429-et. Az átruházás arányszáma (5429: 9009) alapján megállapított, hogy minden egyes jelöltre hány szavazat ruházandó át. Ezen művelet eredményét fentebb már ismertettük. Minden egyes jelöltnek az emiített tartályokban elhelyezett legközelebbi rangsorszámú cédulái közül kiválasztottak annyit, a hány szavazat reá átruházandó s ezeket a nagyobb tartályokba vissza helyezték, a többi pedig az Asquith tartályába helyezték el. A leirt módon történik azután a Balfour és Lloyd George szavazattöbbletének a felosztása is, de amint láttuk, ezen felosztások nem vezettek eredményre, mert egyik jelölt sem érte el a szükséges quotát. Ezután következett a legkisebb szavazatot kapott jelöltek eliminálása s ezek szavazatainak átruházása az illető szavazócédulákon feltüntetett legközelebbi rangsorszámmal bíró jelöltekre. Az átruházandó szavazatok a jelöltek tartályaiban lévén elhelyezve a további műveletek akként végeztek, hogy az eliminálandó jelölt szavazócéduláit osztályozták s az illető jelöltek szavazataihoz sorozták, mindaddig míg az összes mandátumok betöltötteknek voltak tekinthetők.

A single transferable vote rendszerének ez a mechanizmusa, amint az a fentiekből kétségtelenül megállapítható, rendkívül bonyolult s alkalmazását legfeljebb csak akkor

lehetne ajánlani, ha az arányosság követelményeinek megfelelő egyszerűbb proporcionális választási rendszer nem léteznék. A single vote transferable az arányosság követelményeit kielégíti ugyan, de ugyanezt az eredményt például a double vote simultané rendszerével a preferenciális szavazatok lehetőségének fentartása mellett sokkal egyszerűbb választási mechanizmussal is el lehet érni. De azonkívül a single vote transferable eredményes alkalmazásáról is csak akkor lehet szó, ha kellő számú eventualis szavazat is adott le, mert különben megtörténhetik az, hogy a quotát nem éri el annyi számú jelölt, ahány képviselő választandó s ez esetben a relativ többséget kellene irányadónak tekinteni, ami az arányosság meghamisítására vezethet. Ha pl. a londoni 1908 évi próbaszavazáskor csak 1 rangsorszámú szavazások történtek volna, akkor a következő jelöltek lettek volna megválasztva:

Asquith (liberális)	9042
Balfour (unionista).....	4478
Lloyd George (liberális).....	2751
Macdonald (munkáspárti).....	2124
Henderson (munkáspárti).....	1038

A liberális párt tehát 2, az unionista párt 1, s a munkáspárt 2 mandátumot kapott volna, noha az egyes pártokra esett 1-es rangsorszámú szavazatok arányában a liberális pártot 3, a munkáspártot pedig 1 mandátum illetné meg.

Dacára annak, hogy ezen rendszer inferioritása szembeötlő a listaszavazással szemben — értve ennek a mai legtökéletesebb formáit — az angol nyelvterületeken mégis az előbbit részesítik előnyben és pedig Humphreys szerint azért, mert a választónak biztosítja azt a szabadságát, hogy arra szavazzon, akire neki tetszik. Ez felel meg szerinte az angol tradíciónak, mely a képviselőt a választókra és nem a pártokra építi fel.* Ez a felfogás azonban ellentétben áll a pártok létében rejlő realitással, a? arányosság alapelvével és gyakorlati keresztülvitelének követelményeivel, mert ha minden választó arra szavazna, akire neki tetszik s a pártokra nem volna figyelemmel, ez a választási anarchiát

* Humphreys: i. m. 197—198.

vonná maga után. Túlzott doktrinárség nyilatkozik meg az angol felfogásban, melynek azonban ott úgylátszik erős gyökerei vannak. A választók szabadságát a double vote simultané-nek sokkal egyszerűbb mechanizmusa is biztosítani tudja, viszont a választók szabadságának még olyan nyomatékkal való hangsúlyozása sem változtat azon, hogy a single vote transferable életrevalóságának is a választóknak pártokba csoportulása az egyetlen garanciája. Humphreys maga is elismeri, a belga rendszernek bizonyos tekintetben a simple vote transferable feletti fölényét s noha ez utóbbinak előnyössége mellett is igyekszik érvelni, érveiből hiányzik a meggyőződés ereje, mert végeredményben odakonkludál, hogy egyik rendszer sem áll fölötte a másiknak. De a proporcionális választójog angolországi sorsára nézve minden objektív érvelésnél nagyobb súlylyal bír az a jelenség, hogy a single vote transferable rendszere az, amely az angolok szimpátiáit bírja.

„System der verbundenen Einzelbewerber“

Ezen rendszer* a kerületi egyszemélyes szavazáson alapszik. Minden választó a saját kerületében választ s csak egy jelöltre szavazhat. A szavazás tehát semmiben sem különbözik a többségi rendszerű választásoktól. A választás előkészítése és a scrutinium, természetesen, az arányosság rendszerének gyakorlati keresztülvihetősége céljából eltér a többségi rendszertől. Több kerület együtt alkotja a tulajdonképeni választókerületet. Ugyanazon pártnak ugyanazon választókerület különböző kerületeiben felállított jelöltjei az arányosság megállapítása szempontjából egymással szövetkezeteknek tekintetnek. Az eredmények megállapítása az egész választókerületre centrálisán történik. Az egyes pártokra eső mandátumok számának megállapítása után az egyes pártokon belül azon jelöltek tekintetnek megválasztottaknak, kik a legtöbb szavazatot kapták. Ezen rendszer, melyet Springer „*System der verbundenen Einzelbewerber*”-nek nevez súlypontja ott van, hogy minden választó csak egy jelöltre és pedig a saját kerületének egyik jelöltjére szavazhat

* Springer: i. m 32-33 és 39-41 l.

Magának az arányosságnak megállapítása tulajonkép bármely rendszer alapján történhetik. Ezen rendszer intenciója az, hogy a szavazás mikéntje a többségi rendszer folytán meggyökeresedett szokásokhoz alkalmazkodjék. A választók szabadságát a rendszer olyképen igyekszik megőrizni, hogy a lista kötelező sorrendjének rendszerét mellőzve a választó tetszésére bizza, hogy kire szavazzon. Ez a szabadság azonban csak látszólagos, mert a választó az egész választókerületben felállított saját pártjabeli összes jelöltek közül nem választhat szabadon, kénytelen lévén a saját kerületének pártjabeli jelöltjére szavazni.

A Wiener Fabier Gesellschaft ezen rendszer gyakorlati kipróbálása *végett* 1902. december 15-én próba választást rendezett a Ronacher-féle bálteremben. A jelenlévők képezték az 5 kerületre osztott választókerület választóit. Minden kerület más színű és a kerületbeli jelöltek nevével ellátott szavazócédulával szavazott. A feltevés az volt, hogy három párt: a filozófusok, nemzetgazdák és hisztorikusok pártja vesz részt a választási küzdelemben. Jelölteként az illető tudományágak kitűnőségei szerepeltek. A filozófus pártnak: I. Kant, II. Fichte, III. Schelling, IV. Hegel, V. Schopenhauer; a nemzetgazdasági pártnak I. Turgot, II. Smith, III. Ricardo, IV. Malthus, V. Say; a hisztorikusok pártjának I. Raumer, II. Niebuhr, III. Curtius, IV. Ranke és V. Mommsen voltak a jelöltjei.

Az I. kerület az alábbi szavazócédulával szavazott:

<i>V. választókerület</i>	<i>I kerület</i>
Szavazó cédula.	
Az I. kerületben bejelentett jelöltek:	
1) Filozófus párt	... .. Kant
2) Nemzetgazdasági párt	... .. Turgot
3) Hisztorikus párt	... .. Raumer
<p>A szavavás akként történik, hogy a jelöltek neve mellett lévő négyszög keresztel (X) megjelöltetik.</p> <p>Csak a bejelentett jelöltek neveivel ellátott szavazócédulák érvényesek. Szavazócédulák, amelyeken a választott másként jelöltetik meg, vagy amelyeken egynél több jelöltre történt szavazás, érvénytelenek.</p>	

A szavazás eredménye a következő volt:

Kerület	Filozófus párt	Nemzetgazdasági párt	Hisztorikus párt	Összesen :
I. Kant	53	Turgot 19	Raumer 8	80
II. Fichte	32	Schmith 35	Niebuhr 10	77
III. Schelling	31	Ricardo 24	Curtius 18	73
IV. Hegel	27	Malthus 27	Ranke 27	81
V. Schopenhauer	22	Say 9	Mommsen 40	71
összesen :	165	114	103	382

Felosztás a D'Hondt-féle rendszer alapján.

	Filozófus párt	Nemzetgazdasági párt	Hisztorikus párt
1.	165 (1)	114 (2)	103 (3)
2.	82 1/2 (4)	57 (5)	51 1/2
3.	55		

Diviseur electoral = 57

A filozófus pártra és nemzetgazdasági pártra 2—2 a hisztorikusok pártjára 1 mandátum esik. Megválasztott képviselők: Kant és Fichte (filozófus párt), Smith és Malthus (nemzetgazdasági párt), Mommsen (hisztorikus párt.) A IV. kerület egy jelöltje se lett megválasztva.

Ezen rendszer főhátránya az, hogy a pártvezérek megválasztását nem biztosítja, mert ha a pártvezért olyan kerületben jelölik, hol a pártnak kevés számú hive van, akkor a pártnak jelentéktelenebb jelöltjei kerülhetnek ki győztesekként a pártvezérekkel szemben. A párt számerejének kerületenként való előzetes precíz felbecsülése pedig tekintettel arra, hogy egy szavazat is döntő lehet, úgyszólván teljesen ki van zárva.

A listaszavazás.

A többszemélyes vagy listaszavazás alatt a szavazásnak azt a módját értjük, amikor nem egyes jelöltekre, hanem valamely pártra, illetve valamely pártnak közös listában foglalt jelöltjeire történik a szavazás. Az illető listára esett valamennyi szavazat az illető párt javára számíttatik. Hogy a pártok jelölti listáján a választandó képviselő számával megegyező vagy annál több vagy kevesebb jelölt szerepel-e, az a választás ezen módjára nézve nem bír elvi fontossággal. A listával való szavazásnak azonban elvi fontosságú többféle módja van. A választó teljesen szabadon állíthatja össze a listát és semmiféle hivatalos jelöléshez kötve nincsen. Ez a teljesen szabad listáknak a rendszere. A választó bármely párt hivatalos jelöltjei közül állíthatja össze listáját tetszés szerinti sorrendben. Ez a korlátolt szabadságú listák rendszere, A választó csak egy párt listájára szavazhat s a hivatalos lista sorrendjén mit sem változtathat. Ez a teljesen kötött listák rendszere. A választó ugyanazon párt hivatalos listáján szereplő jelöltek között szabadon választhat. Ez a korlátolt kötöttségű listák rendszere. A listaszavazás volt az a hid, mely az arányosság eszméjének ideális és reális partjait egymással összekötötte. A listaszavazás gondolatát először Antoine *Moria* és Charles *Bellamy* genfi politikusok öntötték konkrét formába 1862-ben, amikor is egy idevonatkozó tervezetet terjesztettek a genfi államtanács elé, amelynek alapelvei a következők voltak:*

* Klöti: i. m. 165 l.

Bizonyos számú választónak jogában áll jelölti listát felállítani, a jelöltek sorrend szerinti prioritásának megállapítása mellett. A választók csak ilyen listával szavazhatnak, annélkül, hogy annak sorrendjén változtathatnának. A listák között a mandátumok a szavazatok számának megfelelő arányban oszthatnak fel. A listákon belül a megválasztottságra nézve a sorrend az irányadó. A javaslatot bizottság elé utasították, mely azonban úgy találta, hogy az nem alkalmas az elfogadásra, „parce qu'il est d'une application difficile, et n'offre pas à la population quelque chose de clair et de précis.” míg Hare rendszere a választók teljes szabadságának a szélsőségébe esik, addig a Bellamy és Morin terveze a másik szélsőséget, a választók megkötöttségét domborítja ki. Természetesen az utóbbinál a választó szabadságának teljes megkötöttségéről nem lehet szó, mert hisz bizonyos számú választónak jogában áll önálló listát felállítani. De a listákon belül tényleg meg van kötve a választók szabadsága. úgy a Hare rendszerében, mint a Morin és Bellamy tervében volt egy helyes gondolat, s a szavazásnak az a legtökéletesebb módja, mely ezt a kettőt egy szerencsés harmóniába tudja egyesíteni.

1. A teljesen szabad listák rendszere.

A teljesen szabad listák rendszere a választók legnagyobb szabadságát biztosítja a jelöltek megválasztása tekintetében. A választók ilyen korlátlan szabadságára azonban egyáltalán nincsen semmi szükség. — A többségi rendszer mellett is a pártok által előre deszignált jelöltekre történik a szavazás s a többségi rendszeren alapuló választási törvények is rendszerint előírják, hogy a szavazás csak bizonyos számú választó által ajánlott jelöltekre történhetik. A többségi választások tapasztalatai szerint is a választók rendszerint nagyobb tömegekben szoktak egy jelölt köré csoportosulni s a jelölési joggal való visszaélések ritkán szoktak előfordulni. Nem valószínű tehát, hogy a nagy pártok erős organizációjának a korában, a választók dezorganizáltan ad-

ták le szavazataikat s így a szavazás kaotikus lefolyásától nem kellene tartani akkor sem, ha a választóknak teljesen szabad kezét engedne a törvény a szavazás tekintetében. És éppen azért, mert a választók nagy tömegei különben is zárt falanxokban szoktak szavazni s mert az arányosság rendszere mellett a pártjelöltek közti szabad választási joga különben is biztosítható a választók számára, a proporcionális választójogot a választók teljes szabadságával összekötni elhibázott dolog volna. Ez a különösen sok képviselőt választó nagy kerületekben a választási aktus szükségtelen bonyolítását idézhetné elő, mert a választó teljes szabadsága mellett a legkülönbélebb jelölti kombinációk lehetősége forog fenn s mindig akadhatnak olyanok, kik az ilyen kombinált szavazásokkal a választási eredmények megállapítását nehezítenék, sőt esetleg lehetetlenné is tennék. Ennek az eshetőségnek a bekövetkezését már eleve ki kell zárni. Az arányos választások modern rendszereiben nem is találkozunk sehol a választóknak ilyen korlátlan szabadságával.

2. A korlátolt szabadságú listák rendszere.

A korlátolt szabadságú listák rendszere mellett a választó szabadsága már korlátokhoz kötött. Nem szavazhat már teljesen tetszése szerint, kötve van a hivatalosan megállapított listák jelöltjeihez, de azok közül bármelyikre szavazhat. Ezt a szabadságot a „panachage” jogának szokás nevezni. A panachage megengedésének vagy eltiltásának kérdése a proporcionális választójog legtöbbet vitatott kérdései közé tartozik. A panachage megengedése mellett a választók szabadságának a párturalommal szembeni biztosításával szoktak érvelni. Ugyanazok, amiket fentebb a teljesen szabad listák rendszere ellen felhoztunk, ugyanazok a panachage-ra is állanak.

1. A panachage szembeötlően ellenkezik az arányos választójog szellemével. A proporcionális választójog a pártok erejének a fokmérője akar lenni s ha a választó több párt jelöltjére is szavazhat, akkor a választás sohasem vezethet a pártok erejének hű kifejezésére. A többségi rendszer

mellett is csak egy párt jelöltjére szavazhat a választó s a választó szabadsága kellően van biztosítva azáltal is, ha mód nyújtatik neki arra, hogy szavazatával a lista sorrendjére befolyást gyakorolhasson, amint azt a belga törvény megengedi.

2. A panachage a választási harc demoralizációjára vezet, mert módot nyújt az ellenpártok vezéreinek kibuktatására, a dekapitációra. Sokszor csak egynehány az ellenpárt jelentéktelenebb jelöltjeire leadott szavazat kell ahhoz, hogy az ellenpárt vezetői a szükséges számú szavazatot el ne nyerjék. Ha pedig az ellenpárt tudja, hogy sok veszíteni valója amúgy sincsen s így szavazatait rizikó nélkül pazarolhatja, akkor egész igyekezetét arra fogja fordítani, hogy legalább az ellenpárt vezéreit buktassa ki, amit ilyen körülmények között nem lesz nehéz elérni. A panachage megengedése valóságos felhívást jelent az ilyen manőverekre.

3. De a panachage a demoralizáció mérgét viszi bele nemcsak a pártok harcába, hanem a pártok beléletébe is. A „panachage nem a választók szabadságának kedvez — mondja Lachappelle* — hanem azoknak a gyakorlott intrikusoknak, akik el vannak szánva arra, hogy bármilyen eszközzel is mandátumot fognak szerezni. Az ilyen jelölteknek könnyű a választóknak — függetlenségüket dokumentálni akaró — bizonyos csoportját kihasználni. Panasált listákat fognak az ilyen jelöltek szétosztani, amelyeket ezek a választók a függetlenül való szavazás ürügye alatt elfogadnak s így belesznek az ilyen becsvágyó és skrupulusoktól mentes jelöltek hálójába.”

4. A panachage a választási eljárást és a választás eredményének a megállapítását szerfelett megnehezíti, különösen nagy és sok képviselőt választó kerületekben. Minél több párt és ezek minél több jelölttel vesznek részt a választási küzdelemben, annál komplikáltabbá válik az eljárás, mert minden listán külön-külön meg kell állapítani az egyes jelöltekre esett szavazatokat.

5. De a panachage szabadságával szerzett gyakorlati tapasztalatok szerint a választók nagy tömegei nem is veszik

* *Lachappelle*: i. m. 76. 1.

igénybe a panachage jogát, ami különben természetes is az erősen organizált pártok korában. A bázeli 1905. május 6 és 7-én megtartott nagy tanácsi választások alkalmával a választóknak csak 7.5%-a írt más pártállású jelöltek a listájára.* A panachage szabadsága tehát nem képezi a választók reális szükségletét. A panachage szabadsága tehát csak arra jó, hogy a dekapitációt tegye lehetővé, a skrupulusoktól mentes jelölteknek kedvezzen s a választási eljárást komplikálja.

Azok, akik a panachage szabadságát fentartani s egyúttal a dekapitáció lehetőségét is elkerülni óhajtják, azok a dekapitáció veszélyeit a panachagenak a *kumulációval* való összekapcsolásával vélik elháríthatni. Ezen felfogás szerint a vote cumulatif vagyis ha a pártvezérekre több szavazatot lehet leadni — a dekapitáció veszélyét megszünteti. De a panachage visszasságain a kumuláció sem tud segíteni.

1. A kumuláció nem zárja ki a dekapitáció lehetőségét, Cahn is,** a ki különben elvileg megengedi, hogy a kumuláció a dekapitációt lehetetlenné teszi, maga is azt mondja, hogy: „ha arra kellene várni, hogy a választók a saját jószántukból kumuláljanak a párt nagyságok javára, a dekapitáció veszélye mégis közel fekvő volna; mert a választók nagy tömegei a listák változatlan leadására hajlanak; azokon változtatni már csak azért is távol áll tőlük, mert az a legtöbb választóban hiányzó bizonyos ügyességet és törvényismeretet tételez fel”. Cahn szerint tehát a pártvezetőségeknek kell a választókat megfelelően utasítani s a választók ezt az utasítást bizonyára követni fogják. Csakhogy a kumulációnak még oly előrelátó és precíz megállapítása mellett sem kerülhető ki teljesen a dekapitáció veszélye, mert az ellenpárt a kumulációra ugyancsak kumulációval felelhet olyképen, hogy az ellenpárt jelentéktelen jelöltjei javára fog kumulálni.***

2. A kumuláció mellett is meg van sőt még nagyobb mértékben a lehetősége annak, hogy a panachage a pártok beléletére demoralizálólag hasson, mert az eszközökben nem válogatós jelölteknek módjukban áll a nevükkel nem csak egyszerűen, hanem többszörösen is ellátott listákkal dolgozni.

*Cahn: i. m. 284].

**Cahn, i. m. 286.

***Lachappelle: i. m. 70-74 I.

3, A panachage szabadságának a kumulációval való összekapcsolása még komplikáltabbá teszi a választási eljárást.

4. Végeredményben a kumuláció a panachage szabadságát semmisíti meg.* Vagy helyes a panachage és akkor nincs szükség kumulációra, mely végeredményben a panachage hatásait megszünteti, vagy helytelen és akkor nincs szükség sem a panachage-re sem az annak veszélyeit elhárítani akaró kumulációra. A kumulációról mint a választók szabadságának önálló — vagyis a panachage szabadsága nélküli — biztosítékáról alább a korlátolt kötöttségű listák rendszerénél még lesz szó.

A panachage akár kumulációval kapcsolatosan, akár annélkül, végeredményben az arányosság alapelveibe ütközik. Mert ha a panachage céljának legvégső konzekvenciáit is levonjuk, akkor kizárólag a jelöltekre esett szavazatoknak kell a mandátumok felosztásánál irányadónak lenni s akkor nincs semmi értelme a mandátumok pártok szerinti felosztásának és a pártlistákra való szavazásnak. Ha a pártok hivatalosan megállapított listáival történhetik csak a szavazás s mégis a jelöltekre esett szavazatok alapján történne a mandátumoknak felosztása, ez végeredményben oda is vezethet, hogy ha valamely pártnak az arányosság alapján több mandátumot kellene kapnia, tényleg egy mandátumot sem kap, mert az egyes jelöltekre esett szavazatok száma szerint valamennyi mandátumot más pártállású jelöltek nyerik el. Ha pedig a mandátumok felosztásánál a listák száma az irányadó s az illető listáknak a reájuk esett mandátumok birtokához minden körülmények között joguk van, akkor kell egy expediensnek lenni, amely a pártra esett mandátumoknak a párt jelöltjei közti felosztását lehetővé teszi. Ha kizárólag a jelöltekre esett szavazatok száma az irányadó, akkor ilyen expedienst találni lehetetlen, ha más pártok jelöltjeire több szavazat esett. Ha pedig kizárólag a listák sorrendje vagy a listák jelöltjeire esett szavazatok többsége szerinti sorrend az irányadó, akkor a panachage szabadsága célját sohasem érheti el s így teljesen fölöslegessé válik.

* Lachappelle; i. m. 70-74 l.

3. A teljesen kötött listák rendszere.

A teljesen kötött listák rendszere abban áll, hogy a választó csakis valamelyik pártnak hivatalosan megállapított listájával szavazhat s annak sorrendjén mitsem változtathat. A teljesen kötött listákkal való kötelező szavazás esetén a választóknak nem áll módjukban a párt által megállapított jelölti sorrenden változtatni s így a pártra jutó mandátumok feltétlenül a lista sorrendjében töltenek be. Kétségtelen, hogy a szavazás ezen módja a választási eljárást nagyon egyszerűvé teszi s a dekapitációt is kizárja. De ennek a szavazási módnak meg van az a hibája, hogy a választókat megfosztja attól, hogy a párt jelöltjei között szabadon válasszthassanak. A teljesen kötött listák rendszere nem sérti ugyan az arányosság alapelveit s a választás technikáját is a legegyszerűbbé teszi, de csak akkor kellene feltétlenül a szavazásnak ehhez a módjához, mint a legjobbhoz folyamodnunk, ha a szavazásnak egy olyan módja, mely a szavazati pártszavazati jellegének kellő kidomborítása mellett a választóknak pártjuk jelöltjei közötti választási szabadságát is biztosítani képes — technikailag megvalósíthatatlan volna. A szavazásnak azonban van egy olyan módja, mely a párthoz tartozás és a választási szabadság harmonikus összekapcsolásának kérdését a legszerűsebben oldja meg. Erről a következőkben lesz szó.

4. A korlátolt kötöttségű listák rendszere.

A korlátolt kötöttségű listák rendszere mellett a szavazati pártszavazati jellege is kifejezésre jut s egyúttal módot nyújt a választónak arra, hogy ha a hivatalos lista sorrendjével nincs megelégedve, kifejezésre juttathassa, hogy első sorban melyik jelölt vagy jelöltek megválasztását óhajtja. Kétségtelen, hogy a szavazás azon módja, mely ezt lehetővé teszi, felel meg legjobban az arányos választójog szellemének, mert nem csak a párthoz tartozást domborítja ki és teszi lehetővé a valóságos pártarányok megállapítását, de a lehetőség határain belül figyelemmel van a választó szabadságára is s

így a pártvezetőség téves sorrendmegállapítása esetén a párt valóságos közhangulatának érvényesülését teszi lehetővé. A korlátolt kötöttségű listák rendszere mellett a szavazás többféle módon történhetik.

1). A szavazónak teljesen a saját tetszésére lehet bízni a listabeli sorrend megállapítását. Ez esetben a szavazás úgy történhetik, hogy a választó az egyes jelöltek nevét sorszámokkal látja el. A szavazás ezen módja az eredmény megállapítását túl komplikálttá tenné. A maga teljes merevségében keresztülvihetetlen is, mert szavazategyenlőség esetén kell egy kisegítő eszköznek lenni a sorrend megállapítására. Vagy a sorshúzás vagy a kornak kellene dönteni ilyenkor vagy a pártvezetőség által megállapított sorrendnek.

2). Történhetik a szavazás „vote cumulatif”-fal is, vagyis olyképen, hogy a választó egyes jelöltekre több szavazatot ad le, A „vote cumulatif”-ok számának a maximuma természetesen nem lehetne nagyobb a jelöltek számánál. A vote cumulatif számának megfelelő számú jelöltek törölni kellene. Vagy ha nem hivatalból előre elkészített szavazó cédulákkal történik a szavazás, a választóknak kellene a jelölt nevét annyiszor a szavazó cédulákra írni, a hány szavazatot szánt az illető jelöltnek. Részletes szabályokat kell felállítani arra nézve, hogy mi történjék akkor, ha a választó többszörös szavazatainak száma nagyobb a jelöltek számánál általában vagy a törölt jelöltek számánál, úgyszintén arra az esetre is, ha a többszörös szavazatok száma kisebb, mint a törölt jelöltek száma. Mindezen detaiikérdések a választási törvényt is meg a választási eljárást is bonyolulttá tennék. De a kumuláció mellett is gondoskodni kell arról, hogy mi történjék szavazategyenlőség esetén, mely esetben megint csak a sorshúzás, a kor vagy a pártvezetőség által megállapított sorrendet kellene irányadónak tekinteni.

3). A listaszavazásnak az egyszemélyes szavazással való kombinációja a lényege annak a szavazási módnak, melyet *Lüscher* genfi lelkész 1872-ben ajánlott s amelyben már a belga törvény double vote simultané-jának, a listaszavazás és egyszemélyes szavazás ezen legtökéletesebb összekapcsolásának a kontúrjai is felismerhetők. *Lüscher* szerint is joguk-

ban áll a pártoknak jelölti listákat felállítani, de a választó csak egy jelöltre szavazhat, kik között a listán belül a relatív többség a döntő* Ennek a rendszernek — a detailoktól eltekintve — az a főhiányossága, hogy nem dönti el azt a kérdést, hogy szavazategyenlőség esetén vagy akkor, ha egyes jelöltekre nem is szavaztak, hogyan történjék a listára eső mandátumoknak a lista jelöltjei közti felosztása.

4). A korlátolt kötöttségű listák rendszere mellett megállapítható végül a szavazás módja akként is, hogy a választó a listának csak egy jelöltjére nézve fejezheti ki azon óhaját, hogy elsősorban ezt a jelöltet kívánja megválasztottnak tudni, tehát a választó a listának csak egyetlenegy jelöltjére adhat le a sorrend megváltoztatását célzó egyéni szavazatot. A szavazásnak ezt a módját a „*doable vote simultané*”-nak nevezik s legtökéletesebb keresztülvitelét a belga törvény tartalmazza, mely annak alkalmazását egyúttal a helyettesképviselők választására is kiterjeszti. A belga törvénynek ez a rendszere az, amely a szavazás pártszavazási jellegének kidomborítását és egyúttal a szavazónak a sorrend megváltoztatására irányuló befolyását a legszerencsésebben valósítja meg s amely lehetővé teszi, hogy a mandátumok felosztásánál első sorban a hivatalos lista sorrendje legyen az irányadó, s ez a sorrend csak akkor legyen megváltoztatható, ha a *chiffre repartiteur*-t meghaladó számú szavazó nyilatkozott — valamely a sorrendben hátrább álló jelöltre leadott egyéni szavazatok útján — a sorrend megváltoztatása mellett. De az egyéni szavazatok többsége ettől eltekintve is befolyással bírhat a sorrendre akkor, ha a belga törvény által elfogadott devolutív felosztás szerint a lista szavazatok ki vannak merítve. A *double vote simultané* rendszerének részletes kifejtésével és gyakorlati alkalmazásával a brüsszeli 1910. évi választások eredményeinek ismertetésével kapcsolatosan foglalkoztunk.

5). A *französische Ligue pour la R. P.*-nek *Adolphe Carnot*** javaslatára elfogott rendszere csak annyiban különbözik a belga törvény rendszerétől, hogy a választó nem csak egy, hanem két jelöltre is adhat le *vote de preference*-ot és pedig

* Klöti: i. m. 166.1.

**Lachoppelle: i. m. 85 1.

az illető jelöltek nevének aláhúzása útján. A francia Ligue pour la R. P. rendszere szerint is helye van suppléant-ok választásának, de nem külön vote nominatif-ok útján, mert itt a helyettes képviselők deszignálása úgy történik, hogy a tényleges mandátumokat betöltő képviselők után a legtöbb szavazatot kapott, illetve a sorrendben következő jelöltek helyettes képviselőknak nyilváníthatnak.

6.) A választók szabadságának megőrzését célzó szavazási rendszerek közt figyelmet érdemel *Dr. Lappe* frankfurti Magistratssyndikus rendszere, melyet úgy a frankfurti ipari mint a kereskedelmi bíróság statutamai el is fogadtak. Cahn szerint ez a rendszer a D'Hondt és Hagenbach-Bischoff-féle rendszerek behozatala óta a legnagyobb elvi fontosságú haladást jelenti az arányos választási rendszerek terén. Ezt a túlzott dicséretet maga Cahn* redukálja a kellő értékére, a mikor kijelenti, hogy nagyobb kerületekben, hol sok a szavazó, a rendszer komplikáltsága és a számítások hosszadalmassága annak gyakorlati alkalmazását kétségessé teszi.

Dr. Lappe rendszerét a listaszavazással kapcsolja össze. Az egyes listákra esett mandátumok számának megállapítása után a megválasztott képviselők deszignálása a következőképpen történik. Előre kell bocsájtani, hogy a választók a szavazócédulán kifejezésre juttathatják azt a sorrendet, a melyben a jelölteket megválasztva tudni óhajtják. Az eredmények megállapítása úgy történik, hogy megállapítják, hogy mindegyik jelöltre hány első, hány második, hármas, stb. helyű szavazatot esett. Ha valamelyik jelölt az első helyen az abszolút többséget elérte meg van választva; ugyszinte az a jelölt is a ki a 2-ik 3-ik stb. helyen érte el az abszolút többséget. Ha az első helyen egy vagy több jelölt kapott ugyan szavazatokat, de a többséget nem érte el, akkor az első helyű szavazataik a második helyű szavazataikhoz adatkhoz hozzá. Az a jelölt, aki a második és első helyű szavazatok összeadása folytán az abszolút többséget elérte meg van választva. Ez a művelet mindaddig folytatódik, míg az illető listára esett összes mandátumok be vannak töltve. Minthogy azonban a listákon törölni is szabad s a panachage is meg van engedve igazságtalanságok

elkerülése végett nem az egyes jelöltekre esett összes szavazatok, hanem a szavazatok átlaga vétetik figyelembe az abszolút többség megállapításánál. Pl. ha 9000 a szavazatok és 30 a jelöltek száma, akkor 300 a szavazatok átlaga s az abszolút többség: $\frac{300}{2} + 1 = 151$ -et tesz ki.

Példa: Egy $\frac{2}{2}$ listára esik 500 szavazat, mely 3 mandátumra jogosít. Jelöltek: A., B., C, D. és E. A szavazatok megoszlása a következő:

	1-ső helyen	2-ik helyen	3-ik helyen	4-ik helyen	5-ik helyen
A.	20	35	20	15	10
B.	5	50	30	10	5
C.	60	5	25	5	5
D.	10	5	10	60	15
E.	5	5	15	10	65

A szavazatok átlaga: $500:5 = 100$. Az abszolút többség: $\frac{100}{2} + 1 = 51$. Az első helyen csak C. érte el az abszolút $\frac{100}{2}$ többséget (60 szavazattal). Az első és második helyű szavazatok összeadása folytán A) (20+35=55) és B) (5+50=55) érik el az abszolút többséget. Meg vannak választva tehát: A), B) és C). *

Dr. Luppe ezen rendszere tényleg igen ügyes és a frankfurti ipari és kereskedelmi bírósági választásoknál a gyakorlati alkalmazás próbáját sikeresen állta ki. Ez a rendszer sokban hasonlít a single vote transferable rendszeréhez, de annál tökéletesebb, mert a praeferencialis szavazás lehetőségét a listaszavazással egyesíti s mert az eredmények megállapítása a skrutiumnak azt a bonyolult mechanizmusát, amelylyel a single vote transferable-nél találkozunk, nem teszi szükségessé. A double vote simultané rendszerénél valamivel komplikáltabb ugyan, de viszont a választók szabadságát annál sokkal tágabb keretben juttatja érvényre, mert míg a double vote simultané-nál a választó csak egy jelölt tekintetében fejezheti ki a jelölti sorrend megváltoztatására irányuló óháját, addig Dr. Luppe rendszere szerint

* Cahn: i. m. 343—347 l.

a választónak az összes jelöltekre nézve van beleszólása a megválasztás sorrendjébe. De nagyobb kerületekben kétségtelenül jelentékenyen késleltetné az eredmények megállapítását. Ha pl. az 1910. évi brüsszeli választások katolikus párti jelölti listáját nézzük, úgy azt látjuk, hogy a vote nominatif-ok megállapítása az egyetlen művelet, ami az eredmények megállapítását bonyolítja. Ha a Luppe rendszerét alkalmaznók erre a listára, akkor mind a tíz jelölt első, második stb. helyű szavazatait össze kellene külön számlálni, ami meglehetősen hosszú és bonyolult munkálatokat tenne szükségessé. De kisebb kerületekben vagy kisebb községekben a községi választásoknál vagy testületi (pl. ügyvédi kamarai választmányi) választásoknál a bonyolultsági többlet oly lényegtelen, hogy ezen relációkban a Dr. Luppe-féle rendszer alkalmazásának komoly akadályja nem volna. De ezen kisebb viszonyokra alkalmazva is a törlés, a kumuláció és a panachage szabadsága a rendszerből eliminálható volna.

A Dr. Luppe-féle rendszer azonkívül a választók szabadságának a biztosítására s a pártoligarchiák ellensúlyozásának céljaira is hasznosítható volna. *Ostrogorsky* a demokratikus eszmék tökéletes érvényesülését abban látná, ha a proporcionálitás elvén felépülő választásokat a pártok kebelén belül ugyancsak a proporcionálitás elvén felépülő s a jelöltek deszignálását célzó választások előznék meg. Kétségtelen, hogy a jelöltek ilyen előzetes megválasztása a demokratikus eszmék legtökéletesebb érvényesülését jelentené a reprezentatív demokráciákban. Minthogy ezen előzetes választásnál az, hogy az eredmények rövidebb vagy hosszabb idő alatt állapíttatnak meg, fontossággal amúgy sem bír, az ilyen előzetes választásokra a Dr. Luppe rendszere sikeresen volna alkalmazható. Ha az ezen rendszer alapján megejtett választásokból kikerülő hivatalos jelöltekre történik a szavazás, a választók szabadsága teljesen meg van óva s a double vote simultané rendszere az előzetes szavazásban részt nem vett választóknak is módot nyújt arra, hogy az előzetes választás sorrendjének megváltoztatására befolyást gyakorolhassanak.

A proporcionális választójog kritikája és eredményei.

1. Az arányos választási rendszer ellen felhozni szokott ellenvetések között a leggyakoribbak közé tartozik az, hogy túlságosan bonyolult és hogy azt sem a választók teljesen megérteni nem tudják, sem az arányos választás rendszerén alapuló választások végrehajtásához okvetlenül szükséges intelligens elemek nem találhatók fel mindenütt; a proporcionális választójognak az életbe való átültetése tehát vagy teljesen lehetetlen vagy rengeteg nehézségekbe ütközik. Camille Pelletan amikor 1910. június 16-án a „groupe de defense républicaine contre la campagne proportionnaliste” elnöki székét elfoglalta, többek között azt is mondta, hogy az arányos választási rendszer a francia esprit világosságát sérti (elle répugne à la clarté de l'esprit frangais.) Egy amerikai politikus szellemesen intézte el az ilyenfajta ellenvetéseket, mondván, hogy a dilizsánsz is egyszerűbb volt, mint a vasút és vajjon ez okul szolgálhat-e arra, hogy visszatérjünk a dilizsánszhoz?*

Az arányos választási rendszer gyakorlati alkalmazásánál szerzett immár évtizedes tapasztalatok ezt az ellenvetést tökéletesen megcáfolták.

Belgiumban az első arányos rendszerű választások — tehát amikor az arányos választási rendszer még novum volt, — dacára annak, hogy a képviselőházi és szenátusi választások egy és ugyanazon választási eljárás keretein belül ejtettek meg, a legnagyobb rendben és a legnagyobb precizitással folytak le, jeléül annak, hogy a választók nagy

tömegei tökéletesen átértették az új rendszert s hogy az egész országban mindenütt meg volt az a kellő intelligenciával rendelkező apparátus, amelyet a választási eredmények megállapítása tesz szükségessé.

„A tapasztalatok — mondja Dupriez* — teljes bizonyosságát szolgáltaták a rendszer egyszerűségének és könnyűségének, A választók semmiféle zavart nem tanúsítottak s a szavazó céduláknak mindenütt csak egy jelentéktelen részét kellett semmisnek nyilvánítani. A választók megmutatták, hogy az arányos választási rendszer mechanizmusát tökéletesen megértették.”

Az 1900. évi belga választások alkalmával leadatott összesen 1,269.502 szavazat. Ezek közül üres vagy semmis csak 84.024 volt, vagyis 4%-nál kevesebb.**

„A szavazatok összeszámlálásánál sem voltak nehézségek — mondja Dupriez*** — az ellenfelek által megjósolt számítási hibák sem mutatkoztak sehol. A képviselőháznak csak egyetlenegy szavazatszedő hivatal által megállapított eredményt kellett módosítani, de ebben az esetben is a központi hivatal elnöke előre jelezte a műveletbizonytalanságát.”

Goblet d'Alviella**** szerint is a belgiumi első arányos rendszerű választások tökéletesen beigazolták a rendszer egyszerűségét s a brüsszeli — tehát a legnagyobb kerületben megejtett — választás lefolyását a következőképp írja le:

„517 szavazatszedő hivatalra szétosztva, körülbelül 17.000 választó megkapta szavazóceduláit, rózsaszínűeket a szenátus, fehéréket a képviselőház számára. A szenátusi cédulák 25, a képviselőházi cédulák 107 jelölt nevét tartalmazták. A választó miután az isoloir-ban a cédulákra ceruzával rávezette szavazatát, a szavazócedulákat elhelyezte az illető urnákban, külön a szenátusi és külön a képviselőházi választás számára. A választási műveleteknek ez a része, mely a legnagyobb rendben folyt le, 1 órára be volt fejezve. 2 óra-

* L'organisation du suffrage universel en Belgique. Paris 1901. 201 l.

** Dupriez: i. m. 210 es /50 l.

*** i. m. 202, 203 l

**** i. m. 156 l.

kor a 177 bureau de dépouillement a szavazócédulák birtokában volt. A dépouillement mindenütt három óra felé megkezdődött és este 6—10 óra között mindenütt be volt fejezve, tehát mindezek a műveletek ugyanolyan precizitással folytak le, mint a többségi rendszerű választásoknál. Ha a kerület központi hivatala, mely a törvény értelmében másnap délben kezdte meg az egyes pártokra esett szavazatok összeadását, a diviseur kiszámítását s a megválasztott jelöltek megállapítását csak kedd és szerda közti éjszakán tudta befejezni munkáját, ez azért volt, mert a 177 bureau de dépouillement elnökei között akadt egy-kettő, ki nem állott teljesen feladatának magaslatán.”

Az 1910. évi választások alkalmával a brüsszeli kerületben már ilyen jelentéktelen késések sem fordultak elő. Akkor 635 szavazatszedő hivatal és 216 bureau működött, 7 lista és 111 jelölt vett részt a küzdelemben. A központi hivatal másnap egy órakor kezdte meg a szavazatok összeszámolásának óriási munkáját, mely este 11 órakor nyert befejezést. Az ilyen nagy kerületekben, hol sok vote nominatif is leadatik, a megválasztott képviselő személyének megállapítása már valamivel komplikáltabb feladat — mondja Lachappelle — de szerinte egy, a választási törvényt ismerő gyakorlót calculateur legfeljebb egy fél óra alatt képes a felosztást megejteni. 3, 4, 5 mandátumos kerületben pedig a felosztás néhány percrek a műve.*

Tessin, Genf, Németország, Freiburg, Bern, Solothurn és Schwyz kantonokban is úgy a választók, mint a hivatalos közegek az új rendszert tökéletesen megértették s a választási műveletek legnagyobb gyorsasággal és precizitással végeztettek. így pl. Genfben 1892-ben az összes szavazatoknak csak 1.3%-a, 1895-ben csak 4.7%-a, 1898-ban 1.5%-a volt érvénytelen.**

2. Az arányos választójogi rendszer ellenzői között vannak olyanok, akik az arányos választójog megvalósítása esetére a pártoknak nagy szétforgácsolódását jósolják meg s ezzel kapcsolatosan azon aggályuknak adnak kifejezést, hogy egész serege a kis pártoknak fog keletkezni. Ezek az

* Lachappelle: i. m. 203, 206 l.

** Klöti: i. m. 296 és 307 l.

apró kis pártok nem az állami élet egyetemes szempontjai, hanem foglalkozás és a legaprólékosabb detail-szempontok szerint fognak csoportosulni.

Ezen felfogással szemben elsősorban is leszögezendő az a tény, hogy a többségi rendszer alapján választott parlamentekben is, a pártoknak egész seregével találkozunk. így például a többségi rendszerű német Reichstagban 15 párt képviselői foglalnak helyet. Ezek a pártok a következők: 1. Konzervatív párt, 2. Deutsche Reichspartei. 3. National-liberale Partei, 4. Freisinnige Vereinigung. 5. Freisinnige Volkspartei, 6. Deutsche Volkspartei, 7. Centrum, 8. Lengyelek, 9. Szociáldemokrata párt, 10. Antiszemiták, 11. Bund der Landwirte, 12. Bayerischer Bauernbund, 13. Welfek, 14. Elszászaiak és 15. Dánok. Vannak azonkívül pártonkívüliek is és határozatlan pártállásúak is. —A francia képviselőházban a többségi rendszer mellett is a következő 8 frakcióval találkozunk: 1. Socialistes unifiés, 2. Républicains socialistes, 3. Républicains radical-socialistes, 4. Républicains radicaux, 5. Union démocratique, 6. Groupe progressiste, 7. Groupe de l'action libérale populaire. 8. Groupe de la droite. Az 1912. évi statisztikai évkönyv hivatalos adatai szerint az 1910. évi választásokból kikerült magyarországi képviselőházban a következő pártok képviselői foglaltak helyet: 1. Nemzeti munkapárt, 2. 67-es pártonkívüliek, 3. 67-es kisgazdapárt, 4. új párt, 5. Néppárt, 6. Kossuthpárt, 7. Justh-párt, 8. 48-as pártonkívüliek, 9. 48-as kisgazdapárt, 10. Pártonkívüli gazdapárt, 11. Demokrata párt, 12. Tót nemzetiségi párt, 13. Oláh nemzetiségi párt. Magában a választási küzdelemben pedig 25 párt vett részt. Az osztrák hivatalos statisztika tanúsága szerint az 1907. évi választásokból kikerült Reichsratban a következő pártállású képviselők foglaltak helyet: I. *Németek*: 1. Socialdemokraten, 2. Freisocialisten, 3. Socialpolitiker, 4. Alldeutsche, 5. Selbstständige Deutschradikale, 6. Deutsche Volkspartei, 7. Deutschfortschrittliche, 8. Agrarier, 9. Deutschkonservative, 10. Christlichsoziale, 11. Klerikale. II. *Csehek*: 1. Socialdemokraten. 2. Nationalsozialisten, 3. Radikale Staatsrechtler, 4. Jungtschechen, 5. Nationalpartei, 6. Selbstständige Tschechen, 7. Radikale Fortschrittler, 8. Realisten, 9. Agrarier, 10. Alttschechen, 11. Klerikale, III. *Lengyelek*: 1. Socialdemokraten, 2. Unabhängige Socialisten, 3

Nationaldemokraten, 4. Demokraten, 5. Fortschrittliche Demokraten, 6. Volkspartei, 7, Christlichsocialle, 8. Centrum, 9. Konservative. IV. *Ruthének*: 1. Socialdemokraten, 2, Radikale Bauernpartei, 3. Altruthenen, 4. Jungruthenen. V. *Szlovének*: 1. Nationale, 2. Nationalfortschrittliche, 3. Liberale, 4. Volkspartei, 5. Klerikale. VI. *Horvátok*: 1. Resolutionisten, 2. Kroatischnationale, 3. Reine Rechtspartei, 4. Selbstständige Kroaten, 5. Antiresolutionisten. VII. *Olaszok*: 1. Socialdemokraten, 2. Italienischnationale, 3. Nationalliberale, 4. Christlichsocialle, 5. Christ. Trient. Volkspartei, 6. Volkspartei. VIII. *Romanok*: 1. Rumänischnationale, 2. Demokraten, 3. Selbstständigen Rumänen, 4. Socialdemokraten. IX. Zionisten. X. Serbische Partei. XI. Jüdischnationale. Ezen példák azt igazolják, hogy a többségi rendszer sem zárja ki a pártokra való szétforgácsolódást, viszont az arányos választási rendszerek alapján megejtett választások tanulságai amellet tesznek bizonyoságot, hogy az arányos választási rendszer sehsem vezetett a pártok szétforgácsolódására. így például Belgiumban az első arányos rendszerű választás alkalmával a már létezett három nagy pártnak a katolikus, liberális és szociáldemokrata pártoknak jelöltjei kerültek tekintélyes számban a parlamentbe s ezek kapták egyetlenegy keresztény demokrata jelölt kivételével az összes mandátumokat. A württembergi első (1906 és 1907) arányos rendszerű választások alkalmával is csak az 5, már addig is létezett pártok állítottak fel jelöltek s természetesen csak ezek kaptak mandátumokat. Hamburgban is az első arányos rendszerű választások alkalmával noha több új párt lépett fel, mégis csak a tulajdonképeni politikai pártok jutottak mandátumokhoz.

Az arányos választási rendszernek egyik fő célja az, hogy a választások őszinteségét biztosítsa, hogy a természetellenes koalícióknak elejét vegye és lehetővé tegye azt, hogy minden irányzat számerejének megfelelő arányos képviselőhöz jusson. új pártok érvényesülése nem hibája, hanem erénye az arányos választási rendszernek, mely a legtöbb helyen tényleg avval az előnnyel járt, hogy oly pártok is kivették a részüket a választási küzdelemből, a hol eddig a többségi rendszer következményekép szárnyukszegetten, a biztos bukás tudatában a politikai aktivitástól távol tartották magukat. De ezek a választási harcban

résztevő új csapatok nagyrészt nem az arányos választási rendszer behozatalának köszönhetőek létüket, hanem már előbb is léteztek, de maguknak önerejükkel önálló létet biztosítani nem tudtak és így más pártokhoz csatlakozva vettek részt a politikai életben vagy attól magukat teljesen távol kellett tartaniok. Az arányos választási rendszer tehát ilyenképen egy egészséges tisztulási folyamat következményeként a pártoknak természetes alkotó részeikre való bomlását idézte elő s egyúttal lehetővé tette az egyes pártoknak valóságos számerejüknek megfelelő arányos képviselőtét. A Genf kantonbeli első (1892) arányos rendszerű választások alkalmával a konzervatív párt egy demokrata (protestáns) és egy független (katholikus) csoportra szakadt, természetes folyományaként a párt protestáns és katolikus szárnya közötti ellentéteknek. A radikális pártban kényszerű közöségben élő nemzeti radikálisok és a szocialista munkáspárt is külön önálló pártokként szervezkedtek. Tessin kantonban is, hol addig két párt: a konzervatív és radikális párt létezett, az arányos választási rendszer behozatala után a konzervatív pártból a demokraták, a radikális pártból pedig a szocialisták váltak ki. Freiburg, Zug, Solothurn, Schwyz és Bern kantonokban is odavezetett az arányos választási rendszer behozatala, hogy a kantonoknak már eddig is létezett szocialista csoportjai berendezkedtek az önálló politikai életre*. De a politikai pártoknak oly nagy fokú szétforgácsolódása, mint a minőkkel a többségi rendszer alapján választott német, francia, magyar és osztrák parlamentekben találkozunk, az arányos rendszerű választások sehohsem idéztek elő. Az arányos választások rendszere épen az által, hogy a létező pártokat természetes alkotó részeikre bontotta szét a hozzá fűzött reménységeket teljesen megvalósította s egyúttal a kisebb pártokba öntött reménységekkel a politikai életet megelevenítette.

3. A pártok szétforgácsolódására vonatkozó ellenvetéssel kapcsolatosan azt is fel szokták hozni, hogy az arányos választási rendszer lehetővé teszi azt, hogy a választók foglalkozások vagy felekezetek vagy az állami élet jelentéktelen szempontjai szerint fognak csoportosulni.

* Klöti i. m. 288—291 l.

Így pl. Bernatzik,* ki az arányos választási rendszert mint valami rögeszmét tárgyalja s a reformmozgalomnak teljes fiaskóját jósolja meg, a következőket mondja:

„Wenn mehrere Mitglieder einer Actiengesellschaft für Rübenzuckerproduktion Wagnerianer sind, so muss sich also auch im Vorstand ein Wagnerianer befinden? Mann wird sagen, die Musik steht doch mit der Zuckerproduktion in keinem Zusammenhang! Ist das auch so gewiss? Vor einigen Jahren noch konnte man glauben, dass dieser Zusammenhang nicht grösser, noch geringer sei als jener, der beispielsweise zwischen der Antipathie gegen die Juden und der Staatsverwaltung besteht, Und sahen wir nicht demnach auch jenen Gefühlen vor unseren Augen eine politische Partei erwachen?“

Ez az ellenvetés a kávéházi szellemeskedés nívóját nem haladja túl. Bernatzik arra céloz, hogy a proporcionális választójog felekezetek szerinti pártcsoporthozjárásokra vezethet. Hogy felekezeti alapon álló pártok létezhetnek és léteznek is az igaz, de ilyenek a többségi rendszer mellett is léteznek. A belga parlamentben az arányos választási rendszer behozatala előtt is hosszú ideig csak két párt, a katolikus és a liberális pártok állottak egymással szemben. A többségi rendszer alapján választott német Reichstagnak legerősebb pártja a katolikus centrum párt. A hol tehát felekezeti pártok keletkezésének a tényleges feltételei fenforognak, ott ilyen pártok tényleg létezni fognak, tekintet nélkül arra, hogy a többségi vagy arányos választási rendszer alapján választják-e a képviselőket.

Az is igaz, hogy detail-szemponatok is vezethetnek pártalakulásra, de sokszor nehéz megállapítani, hogy mi a detail-szemponat és mi nem az. így pl. lehetnek sokan, akik egy antialkoholista pártot egy detailszemponat köré csoportosuló pártnak tekintenek. Objektív szemmel nézve a dolgot, az alkoholkérdést a modern állami és társadalmi élet egyik legégetőbb problémájának kell tekinteni. Elképzelhető az is, hogy az alkoholkérdés, az alkoholfogyasztás nagymérvű elfajulása folytán vagy egyéb okokból az aktuális politikának a homlokterébe kerül s hogy ennek folytán pártcsoporthozjárás-

*Das System der Proportionalwahl. Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich. 1893. 2 f. 35—681.

sok bázisát képezheti, épen úgy, minthogy egyházpolitikai kérdésekben vallott különböző felfogások vezettek és vezetnek még ma is pártalakulásokra. A kultúra terjedésével mindinkább a társadalmi együttélésnek finomabb részletkérdései kerülnek napirendre s az úgynevezett általános irányzatok, mint a liberalizmus és konzervatizmus mindinkább háttérbe fognak szorulni, abban az arányban, amint az osztályok nivellálása előrehalad. Lesz idő, amikor a történelem szomorú emlékei közé fog tartozni az, hogy egyházpolitikai kérdések egy egész országot lángba tudtak borítani s hogy ilyen kérdések testvérharcok forrását képezhették. Lesz idő, amikor a személyes-, gyülekezeti-, és sajtószabadság, a munkaadó és munkás közötti jogviszony vitás kérdései a lomtárba kerülnek és lesz olyan társadalom, amely ezeket a nagy kérdéseket egy alacsonyabb fokú társadalom jelenségeinek fogja tekinteni. Minél több társadalmi probléma nyer megoldást, annál finomabb kérdések fognak aktuális jelentőségre emelkedni. Az állami és társadalmi életnek nincs oly megnyilvánulása, mely az egésze fontossággal nem bírna s amely adott helyen és időben politikai probléma tárgyát nem képezhetné s ilyképen nincs olyan u. n. detailkérdés, mely politikái pártalakulásokra nem vezethetne. A parlamentek munkássága nagyrészt ilyen az adott gazdasági és társadalmi viszonyok által napirendre juttatott kérdések megoldásából áll s nehezen lehet megérteni azt, hogy ha pl. a valutareformról van szó, miért ne csoportosulhassanak külön párttá pl. a bimetalisták s ha a közvéleményt az alkoholizmus phisikai és morális pusztításai foglalkoztatják, miért ne csoportosuljanak politikai párttá azok, akik radikális tiltó rendelkezésekkel akarják az alkoholizmus útját elállani, valamint azok is, kik egy mérsékelt tempójú megoldással is beérik. Ha valamely aktuális probléma megoldást nyert, az illető probléma által létrehozott pártalakulások megszűnnek s kezdetét veheti egy újabb problémáról vallott különböző felfogások körüli csoportulása a választóknak. Minél több problémának megoldása van egy párt programjába felvéve, annál kisebb a valószínűsége annak, hogy ilyen u. n. detailkérdések vezethessenek külön pártalakulásokra s a jól szervezett pártok az állami és társadalmi élet minél több jelenségeire fogják

figyelmüket kiterjeszteni és azokra nézve programszerűen állástfoglalni. A nagy szempontok szerint csoportosuló pártok mindennapi munkája is ilyen detailmunkálatokból áll. Egy republikánus párt parlamenti munkája nem szorítkozhatik arra, hogy hívei állandóan a köztársaság előnyeiről tartsanak parlamenti beszédeket, nekik minden politikai napi kérdéshez állást kell foglalniok, legyen akár szabadkereskedelemtől avagy védővámokról, akár a progresszív örökösödési adóról, akár a phylloxera elleni küzdelemtől szó. Viszont a szabadkereskedelem vagy a védővamosok pártja sem viheti bele minden kérdésbe a vámpolitikát, s nem bocsátkozhatnak vámpolitikai fejtegetésekbe pl. akkor, ha a halálbüntetés fentartása vagy megszüntetése felett kell a parlamentnek döntenie. Az u. n. detailkérdések köré való pártcsoportulások tehát nem veszedelmesek, mert a parlamentaris életnek számos más kérdése felett is kell döntenie, de viszont nagyon üdvösek lehetnek azáltal, hogy valamely kérdést a parlamenten kívüli vagy a parlamenti propaganda útján aktuálissá téve, annak megoldását siettetik. És hogy éppen az alkoholkérdés minden más kérdésnél fontosabb jelentőségre emelkedhetik, azt New South Wales és Tasmania példája bizonyítja. Ausztrália első telepesei deportált büntetettek voltak. A felügyeletükkel megbízott tisztek és hivatalnokok a 19. század elején magukhoz ragadták a rumeladás monopóliumát s avval annyira visszaéltek, hogy a rum nemsokára a pénz szerepét töltötte be. Tasmániában egy a kormány által lebélyegzett üveg rum, melynek 1 font sterling volt a pénzbeli értéke, volt a pénzegység. Hogy ha az ilyen elfajulások elleni küzdelem külön pártalakulásra vezethet, azt csak üdvösnek lehet tekinteni. új-Zélandban, a világ legelőrehaladottabb államában, az alkoholkérdés egyike a legjelentősebb és a legaktuálisabb politikai problémáknak. *Alfred Manes** az új-zélandi politikai és társadalmi élet alapos ismerője ide vonatkozólag a következőket írja:

„Az újzelandiakat jellemző energiával és szívóssággal kezdték meg az alkohol elleni harcot abban a kedvező pillanatban, amidőn a régi rezsim bukása egy kedvező reform megvalósulásának a reménységét keltette fel. A mozgalom-

* Ins Land der socialen Wunder. Berlin, 1911, 202—203 1.

nak a nagytehetségű Isitt wellingtoni lelkész lett a vezére, aki első sorban az egyházi köröket nyerte meg a mozgalom számára. Az 1893-ban választójoggal felruházott asszonyokban és leányokban az absztinensek erős fegyvertársakra találtak. És így az egyház és a nők szociálpolitikusokkal és higiénikusokkal együtt működve nemcsak, hogy már 1893-ban elősegítették az Alcoholic Liquors Control Act létrejöttét, hanem *az alkoholelles mozgalmat politikai pártkérdéssé tették*. Háromévenként ugyanis a képviselőválasztásokkal egyidejűleg az ország valamennyi (76) választókerületében a választók az italmérési engedélyek tárgyában is szavaznak. Minden kerületben jogukban áll a választóknak a létező engedélyek fentartásának korlátozása vagy megszüntetése kérdésében szavazni. Az utóbbihoz kétharmad többség, szükséges. A jól organizált absztinensek, kik ügyük mellett gyűléseken, a sajtó és röpiratok útján állandóan agitálnak, különösen a parlamenti választások közeledtével fejtenek ki nagy tevékenységet. Számuk és befolyásuk nagy s mindazon jelölteknek, kik az absztinencia mellett foglalnak állást, megígérik, hogy organizációjukkal a választásoknál segítségükre lesznek, ami sok képviselőt vitt a táborukba. Hogy a sörfőzők s az alkoholfogyasztás többi anyagi érdekeltjei ellenagitációt fejtenek ki, az kézen fekvő dolog ... Az a benyomásom, hogy az absztinensek rövidesen, legalább átmenetileg győzni fognak. Alkoholbarátság és alkoholellesesség között középső ut nincsen; mértékletességi párt nincs. Ilyen legfeljebb majd csak akkor fog keletkezni, ha a striekenélküli országnak nevezett Új-Zélandot nemsokára — még több joggal — alkoholnélküli országnak fogják nevezni.”

Láthatjuk mindebből, hogy az u. n. detailkérdések szerinti pártcsoporthozások sokkal őszintébbek és gyakorlatiasabbak lehetnek mint a nagy jelszavakat hangoztató pártcsoporthozások, melyek szintén csak mint „detailisták” tudják magukat a politikai élet egyre változó hullámain felszínen tartani. A napi kérdések szerinti politikai csoportulásoktól tehát nem hogy nem kell félni, hanem egyenesen kívánni kell eljövételét és csak sajnálni lehet, hogy ez még az arányos választási rendszer országaiban sem történt meg oly mértékben, a mint annak megvalósulása óhajtott volna.

Aktualitásoknak a parlamentarizmus vérkeringésébe való bejutása, annak csak hasznára válhatik.

4. Attól is félnek sokan, hogy foglalkozások szerint fognak csoportosulni a pártok. Ettől már csak azért sem keli félni, mert ez már a többségi rendszerű parlamentekben is megtörtént. Hisz a leghatalmasabb modern pártalakulásnak, a sociáldemokráciának a foglalkozásbeli összetartozás az alapja. A nagybirtokosság, a parasztág és a kereskedők politikai pártjai pedig szintén a többségi rendszer alapján választott parlamentek szülöttei. Sőt, a parlamentarizmus lényegét helyesen felfogva, annak az a természetes követelménye, hogy a parlamentben, az osztályok küzdelmének ebben az arénájában szemben álló ellenfelek, az osztályok, nyílt sisakkal lépjenek fel s hogy ott az egymáshoz tartozók egymásra ismerjenek. A társadalom nem absztrakt metafizikai egységeknek az összessége, hanem eleven életet élő egyénekből áll, a kik különböző foglalkozások terén szolgálják az állam céljait. A különböző hivatások egyes nagyobb csoportjait közös érdekek forrasztják össze, mely érdekek az osztályokra tagozott társadalomban különböző méltánylásban részesülnek. Csak természetes dolog az, hogy a közös érdekek pártokba tömörülve igyekeznek védeni és előmozdítani érdekeiket. A közös érdekek két fő csoportra osztják a társadalmat. Az egyik a vagyonosok, a másik a vagyontalanok csoportja. Mindegyik csoport egymással szemben egy egységes egészet képez. De már a vagyonosok csoportjában különböző vagy legalább látszólag különböző értékű rétegek is helyet foglalnak. A földművelés, az ipar és a kereskedelem alkotják ezeket a csoportokat, melyeken belül további rétegbeli differenciálódások is észlelhetők. Az osztályon belüli érdekkülönbségek tendenciája a nivellálódás felé halad, részben a kisebb existenciák fokozatos kiszorításával, részben az által, hogy a nagybirtokosság, nagykereskedelem és nagyipar lassan-lassan elvesztik eksklusiv jellegüket. De ezeknek a különbségeknek ma még nagy a fontosságuk, melyek politikai pártalakulások terén is kifejezésre jutnak. A két nagy osztály között foglalnak helyet az u. n. *értelmi* szabad foglalkozások és a bürokrácia, melyek egészen speciális helyet foglalnak el a társadalomban. A bürokrácia hozzátartozói ma már az összes kulturállamokban nagyszámúak s már jelenté-

kény szervezettséggel is bírnak. Az értelmi szabad foglalkozásunknak mint osztálynak szervezettsége úgyszólván semmi, noha a különböző osztályok harcainak szellemi vezetésében jelentékeny helyet foglalnak el. A míg a parlamentek egy privilegizált kisebbség kizárólagos birtokát képezték, kizárólag két párt *léte* érthető volt, de a nagy tömegeknek a politikai életben való megjelenése a gazdasági élet nagyarányú, fejlődése és az osztály és rétegbeli érdekkülömbőségek felismerése szükségképen a hivatásbeli érdekek szerinti új pártalakulásokra vezettek, mely folyamat a jövőben még fokozottabb mérveket fog ölteni. „Avremo — mondja Caetani* — candidati agricoli, candidati industriali, avremo avvocati e professori per la città, operai per i centri industriali e tradiscorrendo. Invece deli' antica primitiva divisione *matériaié* per regioni avremo la forma piú elevata delia divisione *morale* per classi e per interessi.”

Ez megtörténnék az arányos választási rendszer nélkül is, és a parlamenten kívül is. Nem az arányos választási rendszernek köszönhetik létüket, az arányos választási rendszer csak lehetővé teszi, hogy jelentőségüknek megfelelő képviselőhöz jussanak a parlamentekben és pedig annál tökéletesebb arányosságban, minél tökéletesebb formája az arányos választási rendszernek nyer elfogadást.

5. Az arányos választások rendszere ellen azt is fel szokták hozni, hogy lehetlenné teszi vagy megnehezíti a parlamentáris kormányzáshoz szükséges többségi párt kialakulását. Ha a többségi rendszer alapján választott parlamentekben mindenütt volna egy egységes többségi párt, akkor ebben az ellenvetésben volna legalább némi komolyság s érthető volna azok aggodalma, akik a többségi pártok létezését valami jövődöbeli bizonytalanságért nem akarják feláldozni. Ha azonban a többségi rendszer alapján választott európai parlamenteken végigtekintünk, azt látjuk, hogy ez az aggodalom kissé elkésett, mert pl. Franciaországban több mint 40 év óta sohasem volt egy párt sem többségben, a német Reichstagban 15, az osztrák Reichsratban pedig 35 kisebbségi párt áll egymással szemben s egyik országban

*Leone Caetani; La riforma elettorale, il sistema proporzionitü e l'evoluzione del parlamentarismo. Roma, 1909. 100 l.

sem szűnt meg a kormányzás gépezete funkcionálni. Annak az esetleges ellenvetésnek, hogy Németországban és Ausztriában nincs valóságos parlamentarizmus elejét veszi az, hogy Franciaország is helyet foglal azon országok sorában, melyeknek nincs többségi pártjuk. Hogy pedig az arányos választási rendszer mellett többségi párt nem alakulhat ki, ezt tökéletesen megcáfolja Belgium példája, a hol arányos választási rendszer behozatala óta is állandóan a katolikus-párt van többségben. Ott, a hol a parlamentben csak kisebbségi pártok vannak, ott természetesen a pártok koalíciójából alakul a kormány. De ugyanilyen parlamenti koalíciókra szükség van a többségi rendszer alapján választott azokban a parlamentekben is, amelyeknek csak kisebbségi pártjaik vannak. De csak a többségi rendszer mellett fordulhat elő az, hogy a választók kisebbsége válassza meg a parlamenti többséget s hogy ilyképen egy kisebbség diktálja a törvényeit a többségre. Az arányos választási rendszer ezt kizárja, mert az ezen rendszer alapján választott parlamentekben csak a választók többsége által választott képviselőkből alakulhat ki a parlamenti többség. Ha Belgiumban ez másképen van, annak az az oka, hogy a pluralitás meghamisítja a választások eredményeit, mert ott a hol egyik választónak 1, másiknak 2, a harmadiknak 3 szavazata van, ott a hol tehát a szavazatok egyenlő hatékonysága már eleve ki van zárva, ott természetesen tökéletes arányosságról nem lehet szó. Ha Belgiumban is egyenlő volna a szavazati jog, akkor ott is teljes mértékben érvényesülne a gyakorlatban is az arányosság, melynek relativ érvényesülése még így is biztosítva van. Hogy a kormányzás lehetővé tette végett a kisebbségi pártok koalíciójára van szükség, ez nemcsak olyan eshetőség, a mi a többségi rendszer mellett is fenforog, de nem is hiba. Ellenkezőleg határozott előnyére szolgál a parlamentarizmusnak. A koalíciók kompromisszumok alapján jönnek létre, ami annyit jelent, hogy minden pártnak engednie kell valamit programjának szélsőségeiből. A programok merevségei enyhülnek, a pártok közelednek egymáshoz, annélkül, hogy programjukat feláldoznák, az egyik párt többé nem majorizálhatja a másikat vagy az összes többi pártokat. Mindebből pedig egy harmonikus együttműködés alakul ki, mely a békés evolúciónak, a demokratikus hala-

dásnak a legerősebb biztosítéka. A szociáldemokrácia képviselőinek parlamenti működését kell csak tekintenünk s a kompromisszumokkal való kormányzás lehetősége és előnyei azonnal nyilvánvalókká lesznek előttünk. A szociáldemokrata képviselők parlamenti működésükben sehol sem állanak a rideg negáció álláspontjára s a többi pártokkal karöltve látjuk őket működni, a hol hasznos és szükséges reformok megvalósításáról van szó, s nem egy esetben bizonyosodott be, hogy az állami élet folytonosságának megbízhatóbb hívei mint az u. n. konzervatív pártok, a melyek sokszor csak a saját érdekeiket akarják konzerválni akár az állam nyilvánvaló kárára is. A kisebbségi pártokkal való kormányzás tapasztalatait tekintve ma már bátran el lehet mondani azt, hogy a kompromisszumos kormányzás oly szükségesség, mely a demokratikus és erupciók nélküli, de folytonos előrehaladásnak egyik legerősebb biztosítéka. „It is by compromises that civilisation make its safest and most effective strides” mondja egy amerikai proporcionalista.* A mennyiben tehát az arányos választások rendszere siettetni tudja azt a folyamatot, amely a többségi pártokkal való kormányzás megsemmisüléséhez vezet, amely a többségi octroy helyére a kisebbségekkel együtt való harmonikus munkásságot állítja, akkor ez magában elegendő ok volna arra, hogy minden egyébre való tekintet nélkül megbarátkozzunk a proporcionalis választójog gondolatával. De ennek a fejlődési folyamatnak nincs is szüksége az arányos képviselőre, mert ez a folyamat már sok helyütt befejeződött s a szimptomákból ítélve mindenütt még a parlamentarizmus ősi hazájában, Angliában is oda fog vezetni, mert a whigek és tory-k harczainak történelmi romantikája már a múlté s mert az eleven élet logikája ott is új pártalakulásokat teremtett meg.

6.) Az arányos választási rendszer ellen többen avval érvelnek, hogy az a pártvezetőségek hatalmát erősíti, a helyi pártszervezetek hátrányára, hogy a pártok valóságos jogi személyekké lesznek, melyeket az állam hivatalosan is kénytelen mint olyanokat elismerni. Mindezek folytán a pártok döntő szerephez jutnak az állam életében. Valóságos államokká lesznek az államban. A helyi érdekek szószólói ki-

*Klöt: i. m. 218 l.

hálnak s a választók és képviselők közötti szükséges kapcsolat teljesen megszűnik.

Ezen ellenvetéseknek az értékét már eleve lerontja az, hogy ugyanazok, akik a pártok és pártvezetőségek túlságos hatalmától félnek, egyúttal attól is tartanak, hogy az arányos képviseletnek a pártok túlságos szétforgácsolódása is a nyomában fog járni. Ez a két ellenvetés egymás mellett nem állhat meg, mert vagy széttöri a proporcionális választójog a pártszervezeteket s utat nyit a pártok kisebbségi csoportjainak az önálló szervezkedésre s akkor a párturalom erősítéséről és a pártvezetőségek hatalmi befolyásának túlságos emelkedéséről beszélni: abszurdum, vagy a pártoknak és pártvezetőségeknek befolyását növeli s akkor lehetetlenség az hogy a pártok szétforgácsolódására vezessen. A szóban forgó ellenvetéseken erősen meglátszik a boldogult észjogi iskola dialektikájának a patinája, mely úgy könnyített mindig a dolgán, hogy a realitásokat, az élet eleven jelenségeit egyszerűen mellőzte s ha e ballasztoktól megszabadult, jöhetett azután a legmerészebb metafizikai levezetés.

Már fentebb reámutattam arra, hogy a proporcionális választójognak meg van az az üdvös hatása, hogy a pártok keretein belül mutatkozó különböző véleményárnyalatoknak és az azok köré csoportosulóknak megadja azt a lehetőséget, hogy önállóan külön pártokként is érvényesülhessenek és ha elég erősek, külön és önálló parlamenti életet éljenek. Önálló új pártok alakulása a többségi rendszer mellett is lehetséges s a mint láttuk egyes többségi rendszerű parlamentekben a pártoknak oly sokasága létezik, amilyennel az arányos választású parlamentekben nem találkozhatunk. De a többségi rendszer mellett létező kisebb parlamenti pártok nagyrészt egészen partikuláris szempontok szerinti csoportosulások és a politikai életnek egészségtelen megnyilvánulásai, így például ha valamely nemzetiségi például lengyel kerületben a lengyel választók túlerőben vannak, akkor más nemzetiségi választóknak a többségi rendszer mellett még csak reménységük sincsen arra, hogy az uralkodó párttal szemben érvényesülni tudjanak. Ha azonban választó kerületekké alakított nagyobb nemzetiségi területek az arányos választási rendszer alapján választják képviselőiket, akkor akár nemzetiségi, akár ideális, akár gazdasági szem-

pontok szerinti más nemzetiségű kisebbségi pártcsoporthoz tartozóknak módjuk van az érvényesülésre és a parlamenti képviseltetés reményével léphetnek a választási küzdelembe, míg a többségi rendszer mellett tökéletesen leszorítottak a politikai aktivitás teréről. Az ilyen kiszorított kisebbségek hozzátartozóinak lelkébe vagy a keserűség és boszúvágy fészkelődik be — ami a leghevesebb erupciók lehetőségét és legnagyobb valószínűségét rejt magában, s az illető kerület politikai atmoszféráját állandóan a legnagyobb feszültségben tartja — vagy tökéletes apátiába süllyedve és lemondva a politikai életről, politikai ghettojukba vonulnak vissza. Az arányos választási rendszer evvel szemben az érvényesülés reménységének legkecsegtetőbb perspektíváját tárja föl s lehetetlenné teszi vagy megnehezíti a kerületekben egyes pártok önkényuralmát. A kerületek kisebbségi pártjainak politikai renaissance-a azonban még távolról sem jelenti a pártok pulverizálódását, mert hisz a kerületi kisebbségek rendszerint valamely már létező parlamenti párthoz csatlakozhatnak. Rendszerint már előbb is valamely létező párthoz tartoztak, de parlamenti képviselőhez jutni nem tudtak. Mindez ellene szól annak az aggálynak, hogy az arányos választójog rendszere a pártok és pártvezetőségek uralmának a megerősítésére vezet, mert az arányos választási rendszernek éppen az az egyik legjellegzetesebb tulajdonsága, hogy a pártok belső életébe is beleviszi a demokrácia szellemét.

Az igaz, hogy minél jobban van egy párt szervezve s minél szélesebb körökre kiterjedő programja van, annál tágabb tere van az érvényesülésre. Minél nagyobb egy párt, annál nagyobb képviselőhez jut, mert a proporciónális választójog a szavazatok túlnyomó részének hatékonyságát tudja biztosítani s ha egy párt számos képviselőt tud behozni a parlamentbe vagy a parlamenti többséget el tudja nyerni, ez csak a pártok tényleges erejének a kifejezésre jutása. Az arányos választások rendszere a realitásokat, a többségi rendszer a fikciókat segíti diadalra. És mert a proporciónális választójog a tényleges erők kifejezését lehetővé teszi, az a hatása tényleg meg van, hogy a pártokat konszolidálja, azokat saját erejüknek tudatára ébreszti s az által, hogy a véletlenek és a szerencsének a politikai

életre demoralizálóan ható mérgét a politikai életből kiküszöböli, a pártokat egészséges életösztönnel tölti el. Ha a választók tudni fogják azt, hogy nem egy két szavazat dönti el a választás sorsát s hogy nem hiába pocsékolják el szavazataikat s hogy minél többen vannak, annál többet érhetnek el, mind ennek kétségtelenül a pártok egészséges és erős életére kell vezetnie. S valamint az egészséges emberi szervezetben önmagában, épen úgy az egészséges pártszervezetekben is adva vannak azok az erők, melyek magukban hordják az autoimmunizáció lehetőségét. *Michels** Kimutatta, hogy a modern demokráciában a pártélet bizonyos oligarchikus tendenciákat tüntet fel. De ha a nagy pártok vezeterei tudják azt, hogy a proporcionális választójog minden valamire való pártárnyalatnak módot nyújt az önálló életre s tudják azt, hogy a proporcionális választójog mellett ez elégedetlenséget a kisebbségi élet reménytelensége már nem kényszerítheti feltétlen alávetésre, akkor már saját érdekükben is törekedni fognak arra, hogy a párt teljes harmóniáját biztosítsák s hogy a párt életét az igazságosság szelleme hassa át. — A proporcionális választójog a demokrácia uralmát mozdítja elő tehát a pártok belső életében is. S ha az ellentétek akár elvi, akár személyi okokból áthidalhatatlanok, akkor a választók elégedetlen csoportjainak már nincs szükségük arra, hogy duzzogva és keserűséggel lelkükben hordják magukon a pártkötelék igáját, akkor szabad az út s megindulhatnak a maguk útján, A proporcionális választójog ilyképen oly centrifugális és centripetális erőket vált ki a pártok életében, melyeknek egy egészséges és igazságos demokratikus pártélet a szükségképeni rezultánsa.

Ami azt az elenvetést illeti, hogy a proporcionális választójog a központi pártvezetőség hatalmát a helyi pártvezetőség hátrányára növeli s hogy a pártélet decentralizációja helyett a centralizációra vezet, evvel szemben még meg kell jegyeznünk azt, hogy épen a többségi rendszer az, amely mellett a pártcentralizációknak oly elfajulásaival találkozhatunk, amilyenek az arányos választási rendszer mellett sohasem fordulhatnak elő. A központból kiinduló hivatalos jelölések-

* Robert Michels: Zur Sociologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. Leipzi 2 1910.

kel való visszaélések sehol oly mérvet nem öltöttek, mint pl. Magyarországon vagy Franciaországban. Az uralmon levő párt, melyből a kormány kikerült, az egész közigazgatási apparátust mozgósítja a központilag kinevezett hivatalos jelöltek érdekében. Ha a jelölteknek központi deszignálása mindig a legérdemesebbeket juttatná felszínre s így a parlamenti nivónak emelkedésével járna együtt, az jó volna, de a többségi rendszerrel járó centralizáció mellett nem az érdem, a tudás és képesség, hanem az ököl, a sógorság és barátság szokott dönteni. A miniszternek, az államtitkárnak, a helyi hatalmasságoknak, több beleszólási joguk van a jelölésekbe, mint a választóknak. A többségi rendszer mellett tehát létezhetik a pártélet túlhajtott centralizációja. Viszont a helyi hatalmasságoknak a zsarnoksága is a legjobban burjánzik a többségi rendszer mellett. Az uralkodó pártból kikerülő kormány a helyi klikkekre támaszkodik, ezek viszont rendelkezésükre kapják az egész állami apparátust, s így a legszélsőbb centralizáció és a helyi zsarnokok uralmának legveszedelmesebb circulus vitiosus-a születik meg a többségi rendszer talaján, melylyel szemben a harcot felvenni, a legnagyobb energiaáldozatokkal és sokféle kockázattal jár. Az arányos választási rendszer ellenben a központi és helyi organizációk egészséges együttműködésére vezet. Az arányos választási rendszer mellett a helyi klikkek jelentősége megszűnik s az összes választók közvéleménye bír döntő befolyással, mert az arányos választás rendszere a választók minden jelentékeny csoportjának meg adja az önálló politikai élet lehetőségét, a pártvezetőségnek pedig figyelemmel kell lennie a helyi szervezetek akaratának megnyilatkoztatására is. Azt is felhozzák az arányos választási rendszer ellen, hogy a pártok valóságos jogi személyekké lesznek, melyeket az állam hivatalosan is kénytelen elismerni. Ez az ellenvetés arra céloz, hogy az arányos rendszerű választásoknál a választási hatóság a pártok jelölései alapján hivatalosan megállapítja a jelölti listát s azt hivatalosan közzé teszi. Ez még nem jelenti a pártok jogi személyiségét és ha igen, nehéz megérteni, hogy miért volna az baj? Hisz a többségi rendszer mellett is vannak nagy és erős pártok, melyek jogi személyekként vannak organizálva, a melyek tehát nem csak a választásokkor születnek meg, hanem mint jogok és

kötelezettségek alanyai állandó életet élnek. Hisz a szociáldemokrata pártoknak mindenütt nagy és erős intézményeik vannak. Van sajtójuk, van tisztviselői karuk, van bevételük és kiadásuk s számtalan kapcsolattal vannak a gazdasági élettel összekapcsolva. A szociáldemokrata pártok ezen jogi személyisége vagy magánjogi alanyisága teljesen független a választási eljárástól s létezett még mielőtt a nagy munkástömegeknek választói jogosultságuk lett volna. És valamint a pártok jogi személyisége független a választási eljárástól, épen úgy a pártok léte és érvényesülése is független attól, hogy jogi személyek szervezetségével bírnak-e vagy sem. A választók bármely csoportja önálló jelöltekkel vehet részt a választási harcban, mely szabadságuknak csak bizonyos numerikus korlátait állítják fel egyes törvények, de jogi személyekként való szervezetségüket sehol sem kívánják meg. Azt is nehéz megérteni, hogy micsoda visszásság volna abban, hogy a pártok léte hivatalos elismerésben részesül? Az természetes dolog, hogyha pártok léteznek és pártok küzdenek a mandátumokért, hogy ennek a választás hivatalos aktáiban is nyoma van. Ezen csak a bürokrácia mániákusai találhatnak kivetni valót, akik azt hiszik, hogy: „quod non est in actis, non est in mundo.” Vájjon a bürokratikus megrögzítés nélkül nem léteznének pártok? És ha a választási jegyzőkönyvben benne foglaltatik az, hogy pl. az anarchista párt is részt vett a választási küzdelemben, ez talán annyit jelent, hogy az állam azonosítja magát az anarchisták világfelfogásával? Hisz akkor, a törvénytelen gyermekek anyakönyvelését is meg kellene tiltani, mert az anyakönyvveléssel az állam a törvénytelen gyermekeket egyenlő bánásmódban részesíti a törvényesekkel s mintegy legalizálja létüket. És ha a törvénytelen gyermekek nem anyakönyveztetnének, hát akkor a törvénytelen gyermekek százezrei eltűnének a föld színéről? A pártok létének hivatalos tudomásulvétele nem az arányos választási rendszer kizárólagos sajátossága. Hisz a többségi választások országaiban a hivatalos statisztikai évkönyvekben mindenütt pontos kimutatásokat olvashatunk az egyes pártokra esett szavazatokról és mandátumokról. Viszont az arányos választási rendszer mellett sem szükséges a pártokat sem a hivatalos jelölti listákon sem a jegyzőkönyvekben elnevezéseik szerint megje-

lőlni, mert a választás technikája szempontjából teljesen irreleváns az, hogy a pártokat a hivatalos aktákban elnevezésük, vagy az ajánlók szerint vagy betűkkel vagy számokkal jelölik meg.

A választók és képviselők közti személyes kapcsolat megszűnésétől csak azok félhetnek, a kik a képviselőben a kijárót látják, akik azt tartják, hogy a képviselő minden egyes választójának ügyes-bajos dolgát ellátni köteles s hogy a képviselő minden más párthoz tartozó választónak ajtót mutathat. Az tény, hogy az arányos választási rendszer mellett nem fog a képviselő kijáróvá lealacsonyíttatni, mert e rendszer mellett elsősorban pártokra és nem egyénekre történik a szavazás, ami háti érbe fogja szorítani azt a fel" fogást, amely a választó és képviselő viszonyát a „do ut des" alapján felépülőnek tekinti. De az arányos választási rendszernek ezt a hatását csak örömmel lehetne üdvözölni. Minthogy azonban a jelöléseknél a választó kerületek óhajait is kellő figyelemben kell részesíteni, s rendszerint az ország összes vidékeinek képviselői ott lesznek a parlamenti képviselők sorában, a választók, ha nem is fogják tudni pontosan, hogy kinek vagy kiknek javára esett a szavazatuk, azt mindig tudni fogják, hogy a kerületbeli listák jelöltjei közül kik kerültek a parlamentbe s ezek között kik származnak az illető vidékről s így a kerületek lokális és a választók komoly és méltánylást érdemlő érdekeinek mindenkor meg lesz a kerület lokális és személyi viszonyaival ismerős szószólója. A kerület és a képviselők közötti reális és becsületes kapcsolatot az arányos választási rendszer nem csak hogy nem teszi lehetetlenné, hanem azt az általános és lokális érdekek harmóniája jegyében mélyíti és nemesíti. Helyesen mondja Caetani*, hogy „È chiaro, coié che quando si verra a compilare la lista, ogni partito, dato appunto il nostro sistema speciale, dovra cercare il modo di combinare due cose: fare una lista di nomi ottimi, i migliori, che puo trovare ed avere in ogni parte del grande collegio almeno un candidato conosciuto e stimato. Quindi sei compilatori délie liste sono bene avveduti. Combineranno le cose in modo che ogni parte del collegio si senta rappresentata

* i. m. 98—99 l.

nella lista. Il collegio verra diviso da ogni partito, in tante sezioni ognuna delle quali sarà affidata alle cure di un candidato speciale scelto, beninteso, tra quelli che hanno maggiori relazioni ed influenze in quella determinata sezione.”

7. Az arányos választási rendszernek most már évtizedekre visszamenő gyakorlati alkalmazása után meg lehet állapítani, hogy az aggályokat megcáfolta s hogy megfelelt a hozzá fűzött várakozásoknak. És ha az arányos választási rendszer gyakorlati tapasztalatait vizsgáljuk, akkor arra az eredményre kell jutnunk, hogy annak igazságossága, hasznossága és gyakorlati alkalmazhatósága ma már minden kétségen felül áll. Mindenütt, ahol meghonosodott, a választások igazságosságát diadalra vitte s mindenütt áll az a mit Barthélémy mond a proporcionális választójog belgiumi hatásairól:*

„Meggzúnt — úgymond — az alsóbbrendű osztálya azoknak a polgároknak, a kiknek szavazata semmit se ért s a kik a többségi rendszer mellett sohasem voltak képviselve. Mindenkinek — feltéve, hogy valamely komoly párthoz tartozik — szavazata befolyással bír. Az arányos képviselőlet egy újabb kő a demokratikus egyenlőség épületén; nem létezik többé két osztálya a polgároknak: azoké, a kiknek joguk van választani s azoké, a kiknek szavazata semmit se számít.”

Ha a proporcionális választójog gyakorlati hatásait akarjuk vizsgálni s megtudni azt, hogy a hozzá fűzött várakozásoknak megfelelt-e, a többségi rendszer azon visszásságaiból kell kiindulnunk, melyeknek orvosságát éppen az arányos képviselőletben vélték megtalálhatni.

A többségi rendszer a választók nagy tömegeit kizárta a politikai aktivitásból. Voltak vidékek, a hol a kisebbségi pártoknak semmi kilátásuk nem volt a győzelemre s ennek tudatában teljesen visszavonultak a politikai élettől, teljesen a többségi pártnak engedve át a teret. Hogy ez hova vezethet, azt legjobban Belgium példája mutatja, a hol a többségi rendszer valósággal két részre osztotta az országot. Hála az arányos képviselőletnek, mondja Barthélémy — a politikai határok már nem esnek egybe a földrajzi és ethnikai határokkal, az arányos képviselőlet az által, hogy liberális tűz-

*Barthélémy: i. m. 629 l.

helyeket teremtett Flandriában s újabb mandátumokhoz juttatta a wallon katolikusokat, a politikai keretekbe a nemzeti szellem vérkeringését vitte bele.”

„Belgiumban — írja Goblet d'Alviella* — az 1896. és 1898. évi választások alkalmával számos kerületben nem is próbálkoztak komolyan a liberálisok a képviselőválasztásoknál. A szenátusi választásoknál 35 kerület közül 25-ben nem is volt szavazás. 1900-ban az arányos választási rendszer első alkalmazásakor az ország valamennyi kerületében a képviselőházi és szenátusi választásokra vonatkozólag egyaránt folytak választási küzdelmek (egyetlenegy szenátusi kerület kivételével). A szocialisták mindenütt, a hol akadt jelölt, felvették a harcot. A katolikusok is kibontották zászlóikat oly wallon kerületekben, a hol emberemlékezet óta nem sikerült katolikus jelöltet megválasztani. Az arányos képviselet ilyenképen — egyéb indirekt előnyökön kívül — véget vetett a politikai és nyelvi csoportosulás végzetes egybeesésének; a flamand liberálisoknak ma már a törvényhozás mindkét házában vannak nyelvüket beszélő és országukat ismerő képviselők; épen úgy az ipari kerületek katolikusai érdekeinek ma már más szószólói is vannak, mint a luxemburgi junterek és a flamand földbirtokosok.

Württembergben is az első arányos rendszerű választások alkalmával (1907. január 8) a Volkspartei és a szociáldemokratapárt erős agitációt fejtett ki oly kerületekben, melyek addig a centrum biztos tulajdonát képezték.**

A politikai passzivitással természetesen együtt jár a szavazástól való nagymérvű tartózkodás is. Ha az arányos választási rendszer a politikai aktivitás fellendülését vonja maga után, akkor ennek a szavazatok számában is kifejezésekre kell jutni, vagyis a szavazástól való tartózkodók számának is csökkennie kell. És az arányos választási rendszer tényleg mindenütt emelte a szavazatok számát, Genf kantonban az arányos választási rendszer alapján megejtett első grand conseil választás alkalmával 15.000-el emelkedett a szavazók száma. Württembergben az 1906. évi többségi rendszerű képviselőházi választások alkalmával 356,000, az 1907. évi ará-

* i. m. 151—152 l.

**Cahn: i. m. 116.

rányos rendszerű választások alkalmával 382.000 volt a szavazatok száma. Hamburgban a többségi rendszerű választásoknál az általános választási osztályban a választók 75,7—89,4% szokott szavazni, az 1907. évi arányos rendszerű választások alkalmával 94%-ot tett ki a szavazók számaránya.*

8. A többségi rendszerű választások a pártokat a lét vagy nemlét kérdése elé állítják s így a többségi rendszerű választások szükségképpen a létért folyó küzdelem legbrutálisabb formáját tüntetik fel. A többségi rendszerű választások alkalmával lefolyó harcokat a szenvedélyes gyűlölködés mérge fertőzi meg, melynek káros hatása a választási küzdelmek befejezése után is még sokáig érezhető. Minthogy az arányos választási rendszer mellett a választás megszűnik a lét vagy nem lét kérdése lenni, az arányos választás rendszerétől joggal lehetett remélni azt, hogy a választási küzdelemnek az élethalálharc természetében adva lévő brutalitásai is megfognak szűnni. Ezen reménység alaposágát a tapasztalatok tökéletesen igazolták.

Belgiumban már az első arányos rendszerű választások alkalmával is érezhető volt, hogy az új rendszer a választási szenvedélyeket lecsillapította. „A választási küzdelmek írja Dupriez** — most sem veszítettek élénkségükből; de úgy látszik, hogy méltóságban, őszinteségben és loyaltásban gyarapodtak. Ennek a nagyarányú választási küzdelemnek, mely tulajdonképpen most először terjedt ki az összes kerületekre, kimenetele kétséges volt; a pártok az ország minden zugában a lehető legnagyobb energiát fejtették ki. És a választási küzdelem még sem fajult el erőszakossággá, heves személyes harccá, véres verekedéssé, amilyeneknek azelőtt oly sok kerület volt a színhelye. A szavazatok összeszámlálása előtt sehol sem zavarták meg a rendet s az eredmények megállapítását is mindenütt a legnagyobb nyugalommal fogadták. Nem voltak többé a képvisellettől a győző javára teljesen megfosztott legyőzöttek; mindenki megalégedetten távozott a harcból, annak tudatában, hogy erejéhez mérten megkapta a maga részét. Tegyük még hozzá mindehhez azt

*Cahn: i. m. 147—148 I.

** L'organisation du suffrage universel en Belgique, Paris, 1901. 205—206 I.

is, hogy a különböző pártok tartózkodtak ellenfeleiknek választási korrupcióval való vádolásától; a nélkül, hogy túlságos jelentőséget kellene a régi vádaskodásoknak tulajdonítani, a gyanúsításoknak ezen megszűnését mégis igen jellemző szimptomának kell tekinteni.

A svájci proporcionális kantonokban is megszűnt a választási küzdelmek brutalitása. „Különösen a Tessin és Solothurn kantonokban — írja Klöti* — érezhető a régi és új rendszer közti kontraszt. Előbb gyakran verekedésekkel végződő győzelem, megvesztegetések és befolyások, ma azonban a civilizált emberiséghez méltó gyakran izzó küzdelme az eszméknek. A javulás annak köszönhető, hogy ma már nem az a jelszó, hogy mindent vagy semmit, hanem az, hogy többet, ugyanannyit vagy kevesebbet.”

Hogy az arányos választások rendszere milyen csillapító hatással van a választási küzdelmekre, erre nézve a legérdekesebb példát szolgáltatja az arányos választási rendszernek Tessin kantonban való első alkalmazása is. Tessin kantonban az 1889. évi nagy tanácsi választások alkalmával a konzervatívok 12,783 szavazattal 77 mandátumot nyertek el, míg a liberálisokra 12.166 szavazat dacára is csak 35 mandátum jutott. A választások eredményének ezen igazságtalansága valóságos forradalmat *idézett elő*, a mi a svájci szövetségi hatóságok beavatkozását is maga után vonta. Az arányos választás behozatala óta a választási küzdelmek Tessin-ben a legnyugodtabb lefolyásúak s a választási szenvedélyek lecsillapultak.**

9. A többségi rendszer mellett tisztára a véletlentől függ az, hogy a pártok vezérei, a legjelesebb politikusok bejutnak-e a parlamentbe. Sőt sokszor nem is a választási küzdelem előre nem látott eshetőségei, hanem a választóknak kicsinyes szempontokból kiinduló szándékos maguktartása vezet a pártvezérek kibuktatásához.*** Egy vidéki város, melynek egy ellenzéki vezér a képviselője, tegyük fel, hogy nincs bekapcsolva az interurbán telefonhálózatba. A város kereskedői és más érdekeltjeire nézve azonban existenciális

* i. m. 292 l.

** Cahn: i. m. 25-26. és 144 l.

*** Barthélémy: i. m. 631 l.

fontossággal bír az interurbán telefonösszeköttetés. A kormány megérteti a város vezető embereivel, hogy a meddig ellenzéki képviselőt választanak, ne számítsanak a telefonkapcsolatra. Ilyen körülmények között szinte csodaszámba menne, ha a kerület régi ellenzéki képviselőjét, ki talán a parlamentnek legragyogóbb tehetsége, a legközelebbi választásoknál újból megválasztanák. De legyen akár a véletlen játéka, akár a szándékosság vagy legyen bármiféle más oka a pártvezérek kibuktatásának, tény az, hogy ez a többségi rendszer gyakori jelenségei közé tartozik. így pí. Franciaországban Jaurès, Guesde, Gambetta, Ferry, Clémenceau, Rouvier, Doumer, Brisson, Ribot neveivel is találkozunk a a többségi rendszer kibukottjai között.* „Ilyen eseteket — mondja Cahn** — tucatszámra lehet felhozni a német birodalmi gyűlési választások történetéből; így pl. 1903-ban a Bund der Landwirte-ből Rosicke és Hahn a nationalliberális pártból: Bassermann; a freisinnige Vereinigungból: Barth; 1907-ben a freisinnige Vereinigungból: Barth; a szociáldemokratapártból: Bernstein; v. Elm, Molkenbuhr és Dr. Lindemann nem kaptak mandátumot.

Az arányos választási rendszer alkalmazása terén szerzett gyakorlati tapasztalatok a mellett szólnak, hogy a pártvezérek megválasztása biztosítva van. „Une fois un chef entré au Parlement il n'en sort plus que par sa volonté” mondja Barthélémy*** Belgiumra vonatkozólag. És épen eben rejlik az arányos választási rendszernek egyik főhasznossága. Goblet d'Alviella**** és Barthélémy is megegyeznek abban, hogy ha a proporcionális választójog a pártok vezéreinek helyet biztosít a parlamentben, evvel elérte célját. És a tapasztalatok ezen várakozásokat teljesen ki is elégítették.

9. De az arányos választási rendszer gyakorlati alkalmazása terén szerzett tapasztalatok bizonyosságot szolgáltatnak amellett is, hogy a parlamentek nívója emelkedett, mert helyet juttatott sok olyan kiváló férfinak, kiknek jobb érzése tiltotta, hogy a többségi rendszernek az ököljogon alapuló harcaiban részt vegyen vagy akiket a többségi rendszer visszás eshetőségei tartottak távol a parlamenttől. A belgiami

* Barthélémy: i. m. 631 l.

** 1. m. 150 l.

*** 1. m. 631 l.

**** i. m. 158.

első arányos rendszerű választások eredményeit vizsgálva, Dupriez* a következőket mondja: „A kérdés az, hogy az új emberek fölötté állanak-e azoknak, akiket tíz vagy húsz éve, minden választás behozott a parlamentbe. Erre minden habozás nélkül csak igennel lehet felelni. úgy a jobboldalon, mint a liberális baloldalon — a szocialista pártról, mely körülbelül az előző választás eredményeinek megfelelőleg van képviselve, most nem beszélünk — oly férfiakat találhatunk, kik az ügyvédi karban, a sajtóban, a tanári pályán vagy a politikában megérdemelt reputációra tettek szert Annélkül, hogy neveket idéznénk, bátran mondhatjuk, hogy azok közt, akik most vesznek először részt a parlamenti munkásságban, találkozunk olyanokkal, a kiknek fényes elokvenciája a viták élénkségét emelni fogja és több olyan jogászt, akik nagysúlyú biztos ítéletükkel és világos határozott szavukkal fogják előbbre vinni a törvényhozás munkásságát.” Dupriez ítéletét a belgiumi első arányos rendszerű választásokra vonatkozólag megerősíti Goblet d'Alviella** is, aki azt mondja: „el kell ismerni, hogy az arányos választási rendszer a három nagy párt legjelesebbjét hozta be a parlamentbe s hogy úgy a liberális, mint a katolikus pártnak több új embere bizonyára emelni fogja a viták nívóját.” És hogy az arányos választási rendszernek több mint tiz esztendőös alkalmazása Belgiumban a parlamenti nívó emelésére való hatását állandósította, amellet Barthelemy-nek 1913-ben megjelent, többször idézett munkáját hívom fel bizonyosságul.

Az arányos választási rendszernek, eltekintve attól, hogy a pártvezérek kibuktatásának lehetőségét megszüntette s a parlamenti nívót is emelte, Belgiumban még az a kedvező hatása is meg volt, hogy a pártvezéreknek nem kellett távoli kerületekben küzdeni a mandátumért, hanem saját otthonuknak az ő „circonscription naturelle”-jüknek képviselői-ként juthattak be a parlamentbe.***

Az arányos választási rendszernek imént említett kedvező hatásait igazolják a másutt szerzett tapasztalatok is.****

* Dupriez: i. m. 214. 1.

** i. m. 158 1.

*** Goblet d'Alviella: i. m. 158 1, Barthelemy: i. m. 6321.

**** Klöti: i. m. 299 1., Cahn: i. ra. 152.

Önkormányzat és proporciónális választójog.

A törvényhozó testületeknek a többségi rendszer alapján való választásából származott súlyos visszasságok adták meg az első impulzusokat a proporciónális választójog gyakorlati megvalósítására, melyet elsősorban a parlamenti reform szolgálatába igyekeztek állítani. Minthogy azonban az önkormányzat egész életműködése a modern államokban az összes társadalmi rétegekre nagy fontosságú funkciókból áll, ami az összes rétegeknek és érdekeiknek szóhoz jutását az önkormányzati testületekben épp úgy szükségessé teszi, mint a törvényhozói testületekben, természetes dolog, hogy az önkormányzati testületek összeállításában a többségi rendszer visszasságai épen olyan, vagy talán még nagyobb mértékben mutatkoznak, mint a törvényhozó testületekben. Ha a modern nagy városok képviselőtestületeit, azok tagjainak számát és a nagyvárosok óriási bürokratikus mechanizmusát és százmilliós költségvetéseit tekintjük s elénk varázsoljuk a nagyvárosok életének azt a megnyilvánulását, amit modern kommunális szociálpolitikának szoktunk nevezni, akkor nem szorul bővebb magyarázatra, hogy az önkormányzati testületekre ma már szinte a lét vagy nemiét kérdése az, hogy azok a proporciónális választások alapján állíttassanak össze. Hogy az önkormányzati testületek tanácskozásaiban az úgynevezett „politikának” nincs helye s hogy a proporciónális választójog az önkormányzati testületek termetit a politizálás színhelyeivé fogja átalakítani, ezt csak vagy az élettől elzárkózó, doktrinärnek látszani akaró korlátolt sag, vagy az álszentelkedő hipokrizis állíthatja. A városok és községek

tanácskozótermei a „politikától” régtől fogva hangosak. A különböző világfelfogások és különböző osztályhoz való tartozások és ehhez képest az osztályérdekek különbözősége a városi és községi élet pártokra való szakadozottságának eleven lüktető képét tüntetik fel ma is mindenütt. Ott pedig, ahol a munkásság még száműzve van a városi és községi alkotmány sáncaiból, az uralkodó rétegeknek politikai jelszavak, vallási és érdekkülönbözések szerinti pártcsoportosulásaira akadunk. Magyarországon például csak a közjogi szempontok szerint alakult pártok neveit kell felemlíteni, vagy a városok vallásügyi kiadásainak kérdését kell felvetni s a törvényhatóságok közgyűlési termeinek politikai színezettsége tárul azonnal szemünk elé. Ha pedig az önkormányzati testületek életében a lakosság pártokba csoportosulva vesz részt, akkor az önkormányzati testületekre nézve az életképességnek éppen olyan feltétele s a demokráciának éppen olyan követelménye a proporcionalitás érvényesülése, mint a törvényhozó testületekre nézve. Sőt itt még nagyobb fontossággal bír. Különösen sokmillió költséggel és nagy hivatali apparátussal dolgozó, modern nagyvárosokban, ahol egy pártnak a többségi rendszer mellett lehetséges egyeduralma végzetes veszedelmek lehetőségét rejti magában. „Nirgends kann das Klikkenwesen, die Gevatterwirtschaft, die Korruption üppigere Blüten treiben, als in unkontrollierten, einheitlich zusammengesetzten Gemeindevertretungen” — mondja Cahn.* A klikkuralomnak, a kerületi törzsfőnökök tyrannizmusának biztos garanciát nyújtó ellenmérge — a proporcionalis választójog. Az önkormányzati képviselőtestületeknek proporcionalis választás alapján való összeállítása mellett egy másik nagyfontosságú szempont is szól: a községi, a városi, a municipális adminisztráció zavartalan folytonosságának biztosítása. A modern város és község funkcióinak kezdeményezése, megértése, a feladatok végrehajtása és annak ellenőrzése a községi és városi képviselőket nagy feladatok elé állítja, úgy hogy bátran elmondhatjuk, hogy korunkban az autonómiának csak hivatásuk magaslatán álló, kellő szakértelemmel rendelkező városi képviselők adhatnak eleven tartalmat. A modern városi adminisztrációban való részvétel nagy

*i. m 174 l,

tudást, évekre terjedő gyakorlati tapasztalatokat, a város ügyeibe való alapos elmélyedést tesz szükségessé. A többségi választási rendszer mellett néhány szavazatnyi eltolódás, egy párt teljes bukását vonhatja maga után s megtörhetik, hogy a képviselőtestület egészben vagy részben olyanokból fog állani, akikre nézve a városi adminisztráció „terra incognita”. A proporcionalis választások rendszere mellett ilyen eredmények teljesen ki vannak zárva s épen a városi adminisztráció zavartalan folytonosságának szempontja az, melynek kedvéért számosan, így különösen Humphreys*, az önkormányzati választások rendszerét a proporcionalitás elvére kívánják felépíteni.

A községi képviselőtestület eredményes munkássága csak akkor remélhető, ha ott a városi társadalom összes rétegei hozzáértő képviselőjük útján szóhoz juthatnak. Ide azonban egyedül a proporcionalitás útja vezet el. Az a tudat, hogy a képviselőtestületben az összes pártok számerejük valóságos arányában vannak képviselve, az elnyomottság keserűségének érzetét enyhítve — az érdekellentétek feszültségét a kölcsönös megértés harmonikus útjaira vezényelheti.**

A proporcionalis választójognak a községi élet saját szempontjain kívül egyéb jelentősége is van, mert ezen alkalmazási körben a proporcionalis választójog gyakorlati keresztülvihetőségének bizonyosságául szolgálhat s így az arányosság propagandájának utolsó és legerősebb fegyverévé és általános érvényesülésének úttörőjévé válhatik. Georg Meyer, akinek sok aggálya van az arányos választójoggal szemben, s azt nagyobb, sok képviselőt választó kerületekben csak nagy nehézségek árán tartja keresztülvihetőnek, a községi választásokra minden fentartás nélkül keresztülvihetőnek és kívánatosnak tartja.*** Georg Meyer aggályait a gyakorlati tapasztalatok már megcáfolták, úgy hogy ma már kétségtelen, hogy a proporcionalis választójog keresztülvihetőségének a legszélesebb területi alapon és még oly nagyszámú képviselők választása esetén; sincs akadálya. Azok a szempontok, amelyeket Meyer a proporcionalis választójog-

* i. m. 58—61.

** Chan i. m. 176 1.

***Das parlamentarische Wahlrecht: 652. 1.

nak a községi választásokra való alkalmazhatósága mellett felhoz a törvényhozási választásokra is megállanak. Meyer pro és kontra érvelése végeredményben különben is a proporciónális választójognak a törvényhozási választásokra való alkalmazhatósága mellett szól.

De Meyer gondolatmenetéből is kiolvasható az a szempont, hogy a proporciónális választójog sorsát annak a községi választásokon való kipróbálása döntse el. Meyer állásfoglalásánál a községi választások kisebb méretűsége alig játszhatott szerepet, mert az arányos rendszerei választásokat a milliós lakosságú városokra is keresztülvihetőnek tartja. És tényleg a községi élet kisebbméretűsége nem is játszhatik itt szerepet, mert vannak nagyvárosok, amelyek úgy lakosaik, mint képviselőtestületi tagjaik számára nézve kisebb állammal egyenrangúak, sőt fölöttük is állanak. És mégis gyáran hallható az az óhaj, hogy az arányos választójog előbb a községekben verjen gyökeret s ott állja ki előbb a gyakorlati alkalmazhatóság tűzpróbáját. Ez a gondolat vezette a belga törvényhozást, amikor előbb a községi választásokra, majd az ott szerzett tapasztalatok hatása alatt a törvényhozási választásokra is behozta a proporciónális választójogot. Az angol „Royal Commission on Electoral Systems” is 1910-ben a proporciónális választásoknak a municipális választásokon való kipróbálása mellett foglalt állást s az angol felsőház egy bizottsága 1908-ban a Lord Courteney of Penwith által benyújtott „Municipal Representation Bill”-t, mely a municipális választásoknak a proporcionalitás elve alapján való részletes szabályozását tartalmazza, el is fogadta.*

A proporciónális választójog igazságosságához és gyakorlati alkalmazhatóságához ma már kétség nem férközhetik. A demokráciának, az igazságosságnak minden igaz barátja kell, hogy annak megvalósítását hazánkban a törvényhozási választásokra is akarja. Most, amikor a választójog demokratikus továbbfejlesztéseért kell még kemény harcot vívni, korainak és időszerűtlennek látszik ilyen követelések hangoztatása. De a magyarországi reformok kálváriája arra tanít meg bennünket, hogy itt az igazságos eszmék propagandáját nem lehet elég korán megkezdeni. S ha a demokratikus vá-

*Humphreys: i. m. 124 l.

TARTALOM

Előszó	3
A többségi választási rendszer csődje	5
Az arányos választójog propagandája	18
Kísérletek a többségi választási rendszer bajainak orvoslására.....	35
Arányos választási rendszerek	51
Primitív rendszerek.....	53
A D'Hondt-féle rendszer	60
A belga törvény reformja.....	70
1. Van de Walle rendszere.....	71
2. Goblet d'Alviella rendszere	76
A Hagenbach-Bischoff-féle rendszer.....	79
A Poincaré-féle javaslat rendszere	84
A „nombre unique” rendszere	87
Listakapcsolás.....	92
Megüresedett mandátumok betöltése	97
A szavazás módja és a megválasztott jelöltek személyének meg- állapítása	100
Az egyszemélyes szavazás	102
A Hare-féle rendszer.....	102
A „single transferable vote” rendszere	107
„System der verbundenen Einzelbewerber”	119
A listaszavazás.....	122
1. A teljesen szabad listák rendszere	123
2. A korlátolt szabadságú listák rendszere	124
3. A teljesen kötött listák rendszere.....	128
4. A korlátolt kötöttségű listák rendszere	128
A proporcionális választójog kritikája es eredményei.....	134
Önkormányzat és proporcionális választójog.....	160
Belga szavazó cédula	165